

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

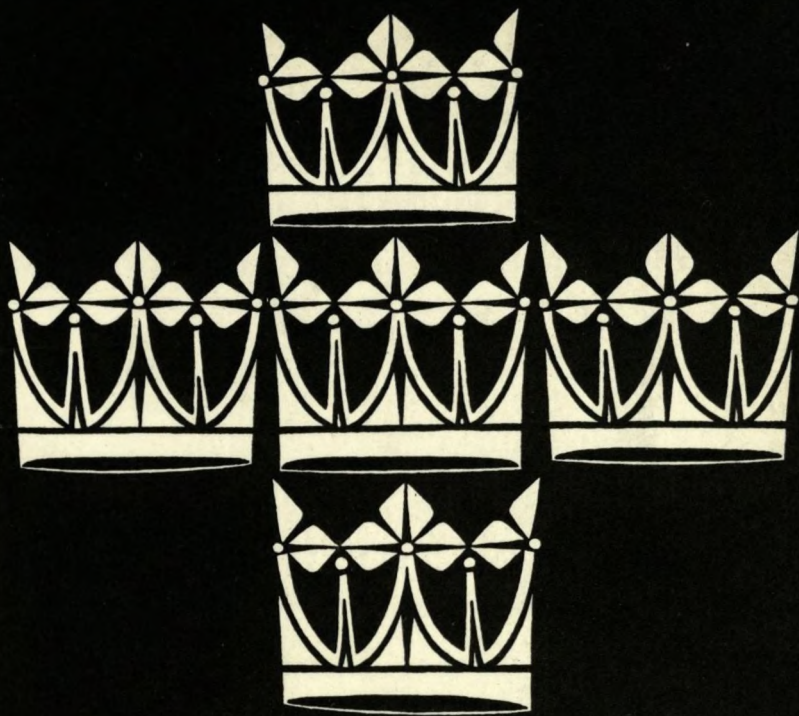
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

Titelsider og indholdsfortegnelse til bind 2 = nr. 11-20	1-8
De skandinaviske kongevåbener i Wijnbergen-våbenbogen	
Sven Tito Achen: Våbenbøger og løver	441
Sven Tito Achen: Danmark	445
Hallvard Trættenberg: Norge, Island, Man og Orknøylene	450
C. G. U. Scheffer: Sverige	468
Hjortevåbenet — endnu engang	473
Olof v. Feilitzen: Statsheraldikern C. G. U. Scheffers tryckta skrifter	476
Heraldisk litteratur siden sidst	481
Verein »Zum Kleeblatt« i Hannover 80 år	486
Register til nr. 11-20	487

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af *Societas Heraldica Scandinavica*, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år (fra 1. april 1969): Dkr. 40 eller hvad der svarer hertil (Fmk. ca. 22, Nkr. ca. 38, Skr. ca. 28). Subskription uden medlemskab koster det samme. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 10-dobbelte.

Indbetaling sker bekvemst gennem *dansk postgiro 11 23 74*, Societas Heraldica Scandinavica, c/o Typograf St. U. Zangenberg, Grantofteparken 108, 2750 Ballerup, Danmark. Ved indbetaling på postkontor bør også i Sverige, Norge og Finland anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr. og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt.

Ældre numre af tidsskriftet

Alle tidligere numre af Heraldisk Tidsskrift kan fås. Priserne er som følger (portofrit): Nr. 1-10, pr. stk. Dkr. 12; alle 10 numre, med samlet register, Dkr. 80. Nr. 11-20, pr. stk. Dkr. 14; alle 10 numre, med samlet register, Dkr. 100. Nr. 1-20 samlet: Dkr. 125. — Nr. 21 og følgende numre, pr. stk.: Dkr. 20.

Redaktør:

Redaktør Sven Tito Achen, Politikens Forlag, Vestergade 26, 1456 København K.

Redaktionsudvalg:

Kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. Albert Fabritius, Emiliegade 6, 1918 København V
Forfatteren Hans Krag, Lastad, Søgne, Norge
Kontorschef Gustaf von Numers, Topeliusgatan 9 A 2, Helsingfors 25, Finland
Stadsarkitekt Hans Schlyter, Norrlidsgatan 13, 852 50 Sundsvall, Sverige
Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Første bibliotekarie, fil. dr. Olof v. Feilitzen, Kungl. Biblioteket, Box 5039,
102 41 Stockholm 5

Arkitekt M.A.A. Esbjørn Hiort, Strandvejen 645, 2930 Klampenborg, Danmark
Tandlæge Per Hougaard, Dronning Ingeborgsvej 14, 4000 Roskilde, Danmark
Statsheraldikern, kammarherre C. G. U. Scheffer, Riksarkivet, Heraldiska sektionen,
Munkbron 11, 111 28 Stockholm

Førstearkivar Hallvard Trættemberg, Professor Dahls gate 17, Oslo
Friherre Christopher von Warnstedt, Skeppargatan 684, 114 59 Stockholm

Heraldisk Selskabs styrelse:

Redaktør S. T. Achen, Politikens Forlag, Vestergade 26, 1456 København K (formand)
Godsejer, civilingeniør Henrik Berner, Clausholm, 8900 Randers, Danmark
Kommandørkaptajn E. Borg, Østerbrogade 102, 2100 København Ø
Dr. phil. Herman L. Løvenskiold, Riksarkivet, Bankplassen, Oslo
Reklamchef Jan Ranek, Vallgatan 3, 234 00 Lomma, Sverige.
Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark (sekretær)
Häradshövding Bo Tennberg, Loveret 1, Jakobstad, Finland
Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark
Typograf St. U. Zangenberg, Grantofteparken 108, 2750 Ballerup, Danmark (kasserer)

Selskabets arkiv beror hos:

Universitetslektor, cand. mag. Jørgen Tvevad, Københavns Universitets Historiske Institut, Bispertorvet 3, 1167 København K.

Tidsskriftets ekspedition:

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark

le roy de france

le roy de castaigne

le roy de portugal

le roy de leon
bilu. 29

le roy de
seyle

le roy de
aragon

le roy de
sicile

le roy de por-
tugal

le roy de
castaigne

le roy de
leone

le roy de
leone

le roy de
navarre

le roy de
aragon

le roy de
sicile

le roy de
navarre

le roy de
castaigne

le roy de
castaigne

le roy de
leone

le roy de
castaigne

le roy de
castaigne

le roy de
leone

le roy de
castaigne

le roy de
castaigne

le roy de
castaigne

le roy de
castaigne

le roy de france

le roy de castille

le roy de navarre

le roy de leon

le roy de castille

le roy de navarre

le roy de leon

le roy de blesgue

le roy de romme

le roy de boyro

le roy de mallogis

le roy de aragone

le roy de sicille

le roy de salmagne

le roy de portugal

le roy de solanie

le roy de alexandrie

le roy de arabie

le roy de castille

le roy de romme

le roy de grecie

le roy de sicille

le roy de aragone

le roy de leon

le roy de illande

De skandinaviske kongevåbener i Wijnbergen-våbenbogen

*

Våbenbøger og løver

Af *Sven Tito Achen*

STØRSTEDELEN af det materiale hvorfra vi har vor viden om middelalderens heraldik — først og fremmest sigiller, men også fx. ligsten, mønter, bygningsdetaljer og graveringer — lider af en stor brist: det viser ingen farver. For mange middelalderlige våbeners vedkommende kender vi derfor slet ikke farverne. *Hvor* mange det kan dreje sig om, kan vi få et indtryk af gennem Thiset & Wittrups »Nyt dansk adelslexikon« fra 1904. Blandt dette værks ca. 1700 våbener stammer ca. 910 fra middelalderen, dvs. fra før år 1500, men kun for o. 425 af disse, = ca. 47 %, kender man tinkturerne. Hertil kommer, at i mange af de tilfælde, hvor vi faktisk kender, eller mener at kende, middelalderlige våbeners farver, stammer denne viden fra et langt senere tidspunkt end våbenets første tilsynekomst, og vi kan ikke være sikre på, at disse farver er de oprindelige.

Det er især derfor, at de middelalderlige *våbenbøger* er så dyrebare for det heraldiske studium. De giver nemlig altid besked om *farverne*. De oplyser naturligvis tillige om meget andet, dels ting man også ved andetstedsfra, dels ting som kun de kan fortælle; de våbenbøger som består af tekst kan fx. oplyse om hvad en ellers

ikke identificérbar figur egentlig forestiller. Desuden udgør våbenbøgerne *samlinger* af heraldisk information; de største våbenbøger indeholder tusinder af våbener. Hvis man ikke havde dem, måtte en tilsvarende viden indsamles fra tusinder af sigiller, spredt på tusinder af dokumenter i snevevis af arkiver; fra ligsten i hundreder af kirker; osv., osv.

Men det er og bliver farverne som gør våbenbøgerne til hvad de er: næst sigillerne vel det vigtigste heraldiske kildemateriale vi ejer. Og samtidig, langt foran sigillerne, det som mere end noget andet giver et indtryk af hvad der formodentlig er den egentlige bevæggrund bag det hele: de dejlige figurer, de kække forenklinger, de frydefulde variationer, alt sammen i enkle, men stærke og dybt tilfredsstillende farver ... kort sagt: heraldikkens skønhed.

Sandsynligvis er der blevet udarbejdet våbenbøger i alle lande, som har haft en heraldik, men de er ikke blevet bevaret lige godt alle steder. I et register over den danske herold Hans Jyllands ejendele fra 1524 nævnes »en bog med våben udi, som herolder plejer at have«, men hvad der siden er blevet af den, vides ikke. Den har måske været dansk, men kan også

have været udenlandsk. Den mest omfattende middelalderlige våbenbog som kendes, *Bergshammar* (opkaldt efter en svensk herregård), med ca. 3400 våbentegninger i, blev udarbejdet i Nederlandene omkring midten af 1400-tallet, men har i alle fald fra midten af 1600-tallet været i svensk eje og findes i dag i Riksarkivet i Stockholm.

Næsten alle de middelalderlige våbenbøger man kender i dag stammer fra Frankrig, Nederlandene, Tyskland eller England. I de to sidste lande er der udgivet detaljerede, omhyggeligt redigerede kataloger over alt hvad der findes, utrykt såvel som trykt: E. v. Berchem, D. L. Galbreath, Otto Hupp & Kurt Mayer: »Die Wappenbücher des deutschen Mittelalters«, 1939, omfattende i alt ca. 80 håndskrifter, og A. R. Wagner »A Catalogue of English Mediaeval Rolls of Arms«, 1950, der omfatter godt 100. For Frankrigs vedkommende har Paul Adam publiceret en oversigt over de våbenbøger der foreligger trykt, »Catalogue des armoriaux français imprimés«, 1948, og en anden over de franske våbenbøger som indeholder udenlandske våbener (ca. 40, deriblandt nogle af de kendteste), »Les armoriaux étrangers dans les armoriaux français du moyen âge«, 1955. Et samlet katalog over alle franske våbenbogsmanuskripter eksisterer ikke. Nogen nederlandsk fortegnelse er mig heller ikke bekendt, men de vigtigste nederlandske våbenbøger er opført i den tyske eller de franske fortegnelser.

Alt i alt skal der nok i Vesteuropa findes opimod 300 middelalderlige våbenbøger. Heraf er ca. 20 fra 1200-tallet, o. 70-80 fra 1300-tallet, og resten fra 1400-tallet. I alle fald i Danmark har disse våbenbøger hidtil ikke nær vakt den interesse de fortjener.

Mange af dem indeholder skandinaviske våbener, for konger og i enkelte tilfælde for andre, men materialet er ikke gennemgået systematisk, skønt opgaven er tillokkende og langtfra uoverkommelig.

Våbenbøgernes formål

Formålet med en våbenbog kunne være *lokalt-feudalt*: en fortegnelse over folk som boede i samme landsdel, hørte under samme lensherre, eller havde feudale forpligtelser samme sted (se fx. Heraldisk Tidsskrift 14, p. 173, 1966). Andre våbenbøger omfatter *medlemmer* af et broderskab eller en orden, eller fx. velgørere af en hellig stiftelse. Andre igen gengiver våbener for personer som har været samlet ved en eller anden *lejlighed*, fx. en hyldning, en kroning, en belejring eller en turnering. Nogle våbenbøger er blevet fortsat gennem lange åremål og kan være svære at tidsfæste nøjagtigt; ved »lejlighedsbøgerne« går det i reglen forholdsvis let, fordi alle dens personer, de ældste såvel som de yngste, nødvendigvis må have været i live samtidig.

En fjerde gruppe er egentlig slet ikke våbenbøger, idet våbentegningerne ikke er deres primære formål, men kun skal illustrere en tekst. Det gælder fx. Matthew Paris' historieværk »Historia anglorum« fra o. 1250 med ca. 95 våbentegninger (se HT 7, p. 302-3, 1963) og det berømte tyske Heidelberg *Liederhandschrift* fra o. 1300 med ca. 135 våbener (HT 7, p. 327). En ganske lille gruppe udgøres af våbenbøger som er ordnet efter *heraldiske figurer*. Deres formål må have været identifikation, og de er utvivlsomt fremstillet til brug for professionelle herolder.

Langt den største gruppe våbenbøger består imidlertid af dem man kunne kalde *generelle*. De begynder i reglen med våbenerne for kejseren, eller kejserne (den byzantinske og den tyske), og en række konger og andre fyrster, verdslige og evt. gejstlige, og fortsætter derefter i mere eller mindre tilfældig orden med andre våbener, fra forfatterens hjemland og fra andre lande. Det er ikke kun kristenheden man holder sig til. Der er ofte våbener, mere eller mindre ægte eller rent ud opdigtede, for muhammedanske, hedenske eller helt igennem legendariske herskere, såvel som for personer der aldrig har ført våben (Alexander den Store fx.) eller som aldrig har eksisteret.

I øvrigt er grænsen mellem de forskellige grupper ikke skarp. Adskillige våbenbøger er begyndt som en af de første kategorier, men er blevet fortsat efter mindre præcise retningslinjer og er endt som »generelle«.

Wijnbergen-våbenbogen

Et godt eksempel på denne sidste, blandede gruppe er den ældste franske våbenbog som er bevaret i original, *Wijnbergen-våbenbogen* (således kaldet efter en tidligere ejer). Den er publiceret 1951-54, og i en lærd, men utyngtet, overmåde læseværdig introduktion gør dens to udgivere, Paul Adam-Even og Léon Jéquier, rede for dens indhold og finder skarpsindigt frem til hvornår den er fremstillet.

Den består af 1312 våbener, fordelt i tre grupper. Først 256 våbener, med navn, for vasaller i Ile-de-France, udarbejdet mellem 1265 og 1270, måske i 1267, da dette landskabs kronvasaller var samlet for at forny deres ed til kong Ludvig den Hellige, før han drog på korstog. Dernæst 1000 våbe-

ner, delvis uden navn, for store herrer og adelsmænd i Nordfrankrig, Nederlandene og Tyskland, grupperet efter len og øjensynligt indsamlet ret usystematisk under forfatterens rejser i de pågældende lande. Denne del stammer fra tidsrummet ca. 1270-88. Våbenbogen afsluttes med våbenerne for 56 konger, hvoraf 50 vises på farveplancherne over for side 456 og 457.

Når Wijnbergen-våbenbogen fremdrages her, er det imidlertid ikke blot på grund af dens store heraldiske interesse i almindelighed, men fordi den har en aldeles speciel, overordentlig stor, betydning for Skandinavien. Blandt dens 56 kongevåbener findes nemlig våbenerne for kongen af Danmark, kongen af Norge og kongen af Sverige, og det er, for Danmarks og Norges vedkommende måske, for Sveriges med sikkerhed, *den ældste forekomst af dem i farver som er bevaret*. Tillige findes her et våben for kongen af Island, som overhovedet ikke kendes andetstedsfra. Det er første gang disse fire våbener publiceres samlet i Skandinavien, og første gang overhovedet at de reproduceres i farver.

Hvad Danmarks, Norges og Sveriges våbener angår, er farverne de samme som dem der bruges i dag. Netop ved hjælp af Norges våben kan kongefsnittet i våbenbogen dateres til ca. 1285, og når disse farver har været konstante så langt tilbage, har man lov til at gå ud fra, at de har været de samme helt fra disse våbeners opståen i slutningen af 1100-tallet og begyndelsen af 1200-tallet.

For Island ligger det lidt anderledes. Som nævnt er våbenet i Wijnbergen unikt; det våben for Island som man senere kender til, er helt anderledes (se HT 5, p. 197, 1962, og side 463). Blandt Wijnbergens konge-

våbener er der, som man vil se, adskillige tvivlsomme eller rent ud fantastiske. Spørgsmålet er så, om Island hører til blandt disse eller i samme sikre og korrekte gruppe som de tre andre skandinaviske våbener. Se senere.

»Måske« blev der ovenfor sagt, om hvorvidt Danmarks våben i Wijnbergen var det ældste kendte eksempel med farver. I sin bog om rigsvåbenet p. 43 skriver Grandjean, at den ældste dokumentation af farverne findes i et bogmaleri i »Berliner-afskriften« af Den Sachsiske Verdenskrønike fra »slutningen« af 1200-tallet og henviser til en afhandling af W. Mollerup fra 1888. Mollerup selv er lidt præcisere; han mener at Berliner-afskriften er fra o. 1260-81 »eller en kun lidt senere tid«. Som man ser, er det få år det drejer sig om, og uden nærmere, minutjose undersøgelser, er det nok umuligt at afgøre om det er Berliner-afskriften af Den Sachsiske Verdenskrønike eller Wijnbergen-våbenbogen der har æren af at indeholde den ældste kendte farvelagte gengivelse af Danmarks våben. Grandjean ville sikkert have nævnt Wijnbergen, hvis han havde kendt den. Hans bog udkom imidlertid i 1926, og Wijnbergen-håndskriftet blev først fundet i 1930.

Det ældste vidnesbyrd om de nordiske kongevåbeners farver er naturligvis ikke det samme som det ældste vidnesbyrd om deres eksistens. Både Danmarks, Sveriges og Norges våbener er, uden farver, kendt længe før Wijnbergen. Alligevel kan deres første samlede entré i verdensheraldikken måske være et vel egnet udgangspunkt for en præsentation af hvad man ved, eller tør formode, om disse tre smukke våbeners oprindelse og tidligste historie. Det vil de følgende afsnit handle om.

Forinden vil vi dog nævne dem som har gjort det muligt for Heraldisk Tidsskrift at bringe de to farveplancher. Den nuværende ejer af Wijnbergen ønsker at være anonym, men gennem Madame Elisabeth Leemans Prins har han og det hollandske heraldiske selskab, *Koninklijke Nederlandsch Genootschap voor Geslachten Wapenkunde*, i Haag, i hvis varetægt manuskriptet befinder sig, givet Heraldisk Selskab tilladelse til at reproducere de to sider. Madame Leemans Prins har tillige med stor elskværdighed sørget for selve fotograferingen. For alt dette udtaler vi vor bedste tak. Alle interesserede har i øvrigt uendeligt langt mere at være Madame Leemans Prins taknemlig for, idet det var hende som sørgede for at manuskriptet kom frelst gennem krig og besættelse.

Farvefotografering, reproduktion, trykning og papir er betalt ved et tilskud fra det danske *Ministerium for kulturelle anliggender*, som Heraldisk Tidsskrift takker for denne smukke og opmuntrende bistand.

Løven

Da heraldikken opstod, omkring midten af 1100-tallet, tog mange konger og andre fyrster løven som deres våbenmærke.

Fra oldtiden havde løven været det mest gangbare symbol for kongelige egenskaber og kongelig magt. Plinius tillagde i sin naturhistorie løven alle de ædleste menneskelige kvaliteter, og kristendommen svækkede på ingen måde denne opfattelse, tværtimod. Løven er omtalt talrige steder i Bibelen. Ordsprogenes Bog 30.30 taler om »løven, kongen blandt dyrene, som ikke viger for nogen«, og i Johannes' Abenbaring sammenlignes Kristus med

en løve. Middelalderens naturhistorier omtaler den næsten konsekvent som »dyrenes konge«, *rex bestiarum*, og i dyrefabler, fx. den udbredte »Rævebog«, afbildes løven oftest med krone og scepter. Den berømte »Physiologus« anser ligefrem løven for et symbol på Gud selv og på opstandelsen. Faktisk blev løven brugt som opstandelsessymbol, og i så fald i reglen med tre unger. Kejsere og paver hed *Leo*, »Løve«, og det bibelske udtryk »Judas løve« indgik (og indgår stadig) i de ætiopiske kejseres titulatur.

Det er ikke mærkeligt at løvebilleder og løvefigurer i kongelige paladser, på kongeligt indbo og på kongeinsignier nærmest var utallige.

Før korstogene kan det dog ikke have været mange som nogen sinde havde set en rigtig løve, men fra 1000- og 1100-tallet blev det ikke sjældent

for fyrster at holde fangne, evt. tamme løver samt afrettede jagtleoparder (og mellem betegnelserne for disse to slags dyr var der ingen skarp grænse, se HT nr. 4 p. 151 og nr. 6 p. 278). Både i Konstantinopel og i Roma var der løvegårde, og fx. i Firenze, Avignon, Frankrig og England var der levende løver i fyrstelige menagerier. Undertiden blev løver brugt som gave mellem konger. Hvor stærkt løven talte netop til tiden da den allertidligste heraldik krystalliserede sig, ses måske bedst af, at to af epokens dominerende fyrster fik navn efter den: sachserhertugen Henrik Løve (1129-95) og den engelske konge Rikard Løvehjerte (1157-99).

Det kræver således næppe nogen særskilt begrundelse, at både Danmarks, Sveriges og Norges konger tog løver i deres våben.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Danmark

Af *Sven Tito Achen*

DERIMOD kunne det være interessant at prøve på at finde frem til, hvorfor den danske konge satte *tre løver* i sit våben, og hvorfor han valgte farverne *blå løver i gult felt*. Hvilke bevæggrunde kan han tænkes at have haft til at gøre just dét, og til ikke at gøre så meget andet, som teoretisk var lige så nærliggende?

Som bekendt kan de tre danske løver (+ søblade) føres tilbage til o. 1190, fra hvilket tidspunkt de er bevaret i kong Knud 6.s segl. Da Knud 6. døde barnløs, i 1202, overtog hans broder Valdemar Sejr tronen samt tre-løve-våbenet. I heraldikkens »første

generation« var det usædvanligt at to brødre tog samme våben. Hvorfor skulle de det? Det var langt mere naturligt at tage hver sit. Knud 6.s og Valdemar Sejrs brug af samme våben tyder derfor på, at våbenet har eksisteret allerede i generationen før, hos deres fader, Valdemar den Store, født 1131, konge 1157-82.

Denne opfattelse bestyrkes ved, at tre af Knuds og Valdemar Sejrs fælles søstre fik efterkommere, hvis våbener var afledninger af de danske løver + søblade, så vidt dokumentationen rækker i de samme farver. Det drejer sig om Sofie, gift 1181 (i Valdemar den Stores levetid!) med Sieg-

fried af Orlamünde; Helene, gift 1202 med Vilhelm af Lüneburg; og Richiza, gift 1210 med Erik 10. af Sverige. En fjerde søster, Ingeborg, gift 1193 med Filip August af Frankrig, fik ingen børn og har ikke efterladt sig heraldiske vidnesbyrd (se HT 15, p. 230, 1967).

Det må altså betragtes som næsten sikkert, at de tre løver er ført allerede af Valdemar den Store. Men hvorfor kunne han ikke nøjes med én løve? Hvorfor skulle det være tre? Herpå kan der tilbydes tre forklaringer, en æstetisk, en religiøs og en politisk.

I heraldikkens første tid tog man det ikke så nøje med et våbendyrts stilling, og ej heller altid med, om det blev gengivet i ét eller flere eksemplarer. I et højt, spidst skjold var det naturligt at afbilde en løve *oprejst*, men i et fladt banner kom den bedst til sin ret afbildet *gående*, og så gjorde man det. Det var stadig samme våbenmærke. Hvis man imidlertid af en eller anden grund overførte den gående løve til skjoldet, opdagede man, at dette var æstetisk utilfredsstillende, skjoldet så tomt ud. For at få det udfyldt som det skulle, kunne man i så fald blot sætte to, eller evt. tre løver i det, over hinanden. Så var der ingen som kunne sætte en heraldisk finger på det. Måske er oprindelsen til de danske løvers antal virkelig så enkel. Det er i denne forbindelse værd at vide, at de to andre europæiske dynastivåbener med tre løver, Englands og Hohenstaufernes, begge er begyndt med kun én løve.

En medvirkende årsag til en eventuel overgang fra én til tre løver kan søges i den opfattelse, at løven var et symbol på opstandelsen, og at den i denne egenskab i reglen afbildes med tre unger. En lignende ændring

af et kongevåben fandt sted, da den franske konge Karl 5. o. 1365 reducerede antallet af liljer i Frankrigs våben til tre, bevidst med den hensigt at deres antal skulle symbolisere Treenigheden.

Hohenstaufferne

Endelig er der den politiske teori. Det er nævnt at også *Hohenstaufferne* havde tre løver i deres våben. Dette fyrstehus var hertuger af Schwaben, men tillige i perioden 1138-1254 tyske kejsere. Deres løver var sorte i gult felt, hvilke farver formentlig er afledt af det Tyske Riges våben: en sort ørn i gult. Som man ved, var det i middelalderen almindeligt, at en vasals våben var afledt af hans lensherres, og ligheden mellem Hohenstaufernes tre sorte løver i gult felt og Valdemar den Stores tre blå løver i gult felt er så påfaldende, at en eller anden form for sammenhæng næsten er nødvendig. Tanken er vist nok ny i Danmark. I en artikel om »Danske by- og herredsvåbener« i Tidsskrift for Kunstindustri 1893-94 skriver Anders Thiset ganske vist: »Endog selve vort gamle rigsvåben, de tre løver, synes at skyldes påvirkning udefra«, men af et andet sted fremgår det, at han hermed mente England.

Men var de danske konger vasaller af den tyske kejser? Det er et spørgsmål, som jeg ikke vover mig i kast med. Jeg vil blot pege på følgende: I 1152 anerkendte kong Svend Grathe, Valdemar den Stores fætter og forgænger, udtrykkeligt Hohenstaufferen kejser Frederik Barbarossa (1152-90) som sin lensherre og demonstrerede dette ved at bære hans sværd ved hans kroning i Merseburg. Og da Valdemar i 1157 havde overvundet Svend og selv var kommet på tronen, væg-

rede han sig ifølge Dansk Biografisk Leksikon »lige så lidt som sine forgængere ... ved at anerkende kejserens overhøjhed«. I 1162 var Valdemar således som »kejserslig lensfyrste til stede ved mødet i Besançon«.

Efter min mening er der kun én hage ved denne teori, nemlig at Hohenstauffer-våbenet med tre løver først kendes senere end det danske kongevåben. Dette kan imidlertid være en tilfældighed, det er jo kun en brøkdæl af middelalderens segl som er bevaret. Dertil kommer at antallet af Hohenstauffernes løvesegl i forvejen er meget ringe, netop fordi de også var kejsere. Naturligt nok anvendte de helst det kejserslige segl, med ørnen, fremfor deres hertugelige segl, med løven eller løverne. Hidtil har man ment, at det ældste Hohenstauffersegl med tre løver var fra 1216, men nylig har Dr. Eberhard Gönner gjort opmærksom på et segl for Frederik Barbarossas søn hertug Filip, stammende fra årene 1196-98, hvori han mener at »auf dem Schild des Reiters sind undeutlich drei Löwen übereinander zu erkennen«. Muligvis vil der blive gjort nye fund, der kan føre Hohenstauffernes tre løver endnu længere tilbage.

Det blev før nævnt, at også *Englands* tre-løve-våben oprindeligt havde bestået af kun én løve. Ændringen af den ene løve (eller af to, som den i mellemtiden havde udviklet sig til) til tre blev foretaget af Rikard Løvehjerte i 1194, lige efter at han var kommet fri fra sit fangenskab i Tyskland. Som bekendt blev Rikard på vej hjem fra det Hellige Land fanget af hertug Leopold af Østrig og først løsladt mod betaling af en uhyre løsesum. Hvad der er mindre kendt er, at Rikard ikke kom direkte hjem. Leopold udleverede ham til Hohenstauffer-kejse-

Den ældste gengivelse af det danske kongevåben som vi kender til, sidder på bagsiden af Knud 6.s segl. Ifølge Henry Petersen, som i 1879 fremdrog det i arkivet i Schwerin, kan det tidligst være fra o. 1190. Seglet kendes kun i dette ene eksemplar. Om det stadig eksisterer vides ikke, men er ved at blive undersøgt. Her reproduceret efter *Arbøger for Nordisk Oldkyndighed* 1882.

ren Henrik 6., Frederik Barbarossas søn, der først løslod Rikard efter at denne havde anerkendt kejserens lenshøjhed over England! Skulle der mon være en forbindelse mellem alle tre tre-løve-våbener?

Efter disse perspektiver er det helt pinligt at skulle omtale endnu en teori om de tre danske løvers oprindelse, nemlig den, at de tre blå dyr skulle repræsentere de tre strømme — Øresund, Store Bælt og Lille Bælt — som forbandt den danske konges lande. Teorien kendes fra 1500-tallet (se Borg, side 403, og Thiset, side 27 f), men der er intet der tyder på, at den er andet end renaissance-fantasi.

Til slut bør måske nævnes, at såvel de hohenstaufiske som de danske tre løver snart gengives med hovedet i

profil, snart en face (altså som »leoparder«), tydeligvis uden at der ligger noget i denne forskel. I det engelske våben vises de derimod altid med hovedet set forfra.

Farverne

Hvis Danmarks våben er afledet af Hohenstaufernes, forklarer dette stort set også farverne. Hvis Danmarks våben *ikke* har noget med Hohenstaufernes at gøre, må man søge en anden forklaring. Hvorfor ikke lade fantasien løbe?

Ligesom de to andre treløve-våbener vi her beskæftiger os med, kan Danmarks våben oprindeligt have bestået af kun én løve, og i så fald må vi gå ud fra, at farverne var de samme: blå løve i gult felt. Dette er interessant nok det modsatte af naboriget Sveriges våben: gul løve i blå felt, og der *kan* være en sammenhæng.

Det er ikke sjældent inden for den ældste heraldik, at nabofyrster havde samme våbenfigur, men i omvendte farver. Brabant: en gul løve i sort, Flandern: en sort løve i gult. England (oprindeligt): en gul løve i rødt, Skotland (oprindeligt): en rød løve i gult (se også side 459). Brandenburg: en rød ørn i hvidt, Polen: en hvid ørn i rødt. *Måske* er Sveriges og Danmarks våbener i deres oprindelse et lignende sæt »kontravåbener«?

Da en gul løve forekommer at være et naturligere valg end en blå, kan det argumenteres at det svenske våben måske er det ældste af de to. Dog, heraldikken skal ikke »ligne«. Hvad der vel nok er et af verdens allerældste løvevåbener, kongen af Leóns, viser en *purpur* løve, og det oven i købet i en del af Europa, hvor man formodentlig har vidst nogenlunde god besked om, hvordan en løve faktisk

så ud. Måske er de danske løver blå af den simple grund, at andre farver var optaget.

„Søbladene“

De røde hjerteformede figurer som er strøet i det gule felt mellem løverne, har måske oprindeligt ikke været betragtet som en fast bestanddel af våbenet. Engang imellem er de udeladt (af kongernes våbener dog vist først dokumenteret fra 1300-tallet), og i nogle af de våbener som er afledt af det danske kongevåben blev de udeladt permanent. Det gælder fx. (slutteligt) Slesvigs våben med de to løver. Fænomenet kendes også i andre samtidige våbener, hvor man somme tider dryssede et felt over med fx. roser, og somme tider udelod dem. I Danmarks våben skete der altså det, at figurerne blev siddende, da våbenet fandt sin endelige form. Oprindeligt var de »strøet« mellem løverne, på alle led og i ubestemt mængde. I 1819 fastsattes deres antal til ni.

Diskussionen om hvorvidt disse figurer er hjerter eller søblade har stået på i henvend hundrede år, men måske er ingen af delene rigtigt. Måske er figurerne blot et abstrakt eller i alle fald »uspecificeret« ornament, som imidlertid har skullet have et navn, og så har man kaldt dem hvad de mest mindede om, i én udførelse blade, i en anden hjerter. Heraldikken kender mange sådanne »hjælpe-navne«: en »bjælke« kaldes det, men denne figur skal jo ikke *forestille* en bjælke. En »billet« skal ikke forestille en billet, lige så lidt som en »pæl« skal gengive en pæl. *Bjælke, pæl, billet, besant* m. m. er blot bekvemme betegnelser for figurer, som minder om de pågældende genstande uden at have dette til hensigt.

I de seneste århundreder er figurerne oftest blevet opfattet som *hjerter* — »i skjoldet springer løver, og hjerter står i brand« — hvilket deres farve gør nærliggende. En talsmand for denne opfattelse er bl. a. Thiset (se litteraturfortegnelsen, p. 28 f). På en måde er dette også den smukkeste tanke. At de imidlertid meget tidligt er blevet opfattet som blade, lindeblade eller åkandblade, »søblade«, er der ingen tvivl om. Pudsigt nok bidrager selve Wijnbergen-våbenbogen, som påvist af Paul Warming, til at vise dette. Og med denne muntre lille historie slutter det danske afsnit.

Gengivelsen over for side 456 er ikke alt for tydelig, men man kan dog skimte, at de røde pletter ikke er rigtig hjerte- eller søbladsformede. I den publicerede udgave af våbenbogen blasoneres de som »flammer«. Det ligner de også. Men de ligner endnu mere græstuer eller klynger af siv, mest minder de om de små figurer som på ældre landkort var signatur for »mose« eller »sump«. I nordisk og tysk heraldik er søbladet almindeligt, i fransk heraldik er derimod både figuren og ordet ukendt. Forekomsten af »sivtuerne« i den franske våbenbog kan næsten ikke forklares på anden måde, end at bogens ophavsmand har tegnet Danmarks våben efter en blasonering (på dansk eller tysk), som han har forstået udmærket med undtag af ét eneste, for ham ukendt ord, »søblad« eller »Seebblatt«. »Sø-blad?« har han tænkt, og derefter konstrueret en figur af »blade ved en sø«, dvs. en tot siv.

Litteratur

- Herold«, af Ernst Verwohlt, sp. 483-87 i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder bind 6, 1961.
- E. v. Berchem, D. L. Galbreath, Otto Hupp & Kurt Mayer: Die Wappenbücher des deutschen Mittelalters, 2. udgave 1939.
- A. R. Wagner; A Catalogue of English mediaeval Rolls of Arms, 1950.
- Paul Adam: Catalogue des armoriaux français imprimés, i Nouvelle Revue Héraldique 1948.
- Paul Adam-Even (det er samme mand): Les armoiries étrangères dans les armoriaux français du moyen âge, i det spanske tidsskrift Hidalguia, 1955.
- Paul Adam-Even & Léon Jéquier: Un armorial français du XIIIe siècle, l'armorial Wijnbergen, i Archives Héraldiques Suisses 1951-54, også som særttryk.
- P. B. Grandjean: Det danske rigsvåben, 1926.
- W. Møllerup: Billedlige fremstillinger af slaget ved Bornhøved, Arbøger for nordisk oldkyndighed og historie 1888.
- Løve«, i almindelighed, af John Bernström; ikonografisk, af Martin Blindheim; heraldisk, af Hallvard Trættemberg; sp. 165-85 i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder bind 11, 1966.
- Eberhard Gönner: Das Wappen des Herzogtums Schwaben und des Schwäbischen Kreises, p. 18-45 i Zeitschrift für Württembergische Landesgeschichte, Jahrgang 26, 1967.
- Erik Borg: To »forkerte« rigsvåbener, side 399-410 i Tidsskrift for Søværnen, sept. 1965, 136. årgang.
- Anders Thiset: Nogle bemærkninger om dansk heraldik i fortid og nutid, side 1-36 + en planche, i Arbøger for nordisk oldkyndighed og historie 1902.
- Flere af disse og mange andre værker, til denne og andre undersøgelser, er stillet til rådighed af Dr. h. c. Ole Rostock, som også er kommet mig til hjælp med råd og med dåd på mange andre måder. Jeg takker Dr. Rostock og tillige Dr. phil. Henry Bruun, Rigsarkivet, samt Baron O. H. M. Haxthausen for gode råd og stor hjælpsomhed mod mig ved denne artikels udarbejdelse og ved mange andre lejligheder.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Norge, Island, Man og Orknøyene

Av Hallvard Trættemberg

NORGE

VÅPNET for le Roy de norue- (gi)e i Armorial Wijnbergen fra siste del av 1200 årene svarer i innhold ikke helt til noen norsk utgave av Norges kongevåpen men viser samsvarende i de store hovedtrekk. Man har for seg en ufullstendig gjengivelse av kong Eirik Magnussons våpen av 1280 eller snarere det av 1285, eller av Håkon 5.s av 1299 ff. og de følgende norske kongers. — Løvevåpnet har som kjent stabilt innhold fra og med 1285.

Våpenboka har dette bilde (skjold 30 × 25 mm): *på rødt en opprett gull* løve som (med tre labber) holder en (langskaflet) gull øks.*

Altså de samme hovedfarger som er dokumentert for Norges kongeløve allerede i den velkjente våpenbeskrivelse i sagatekst ca. 1220 (Morkinskinna) og som også iakttas av Mathæus Parisiensis i hans bokmaleri ca. 1250 av et norsk kongevåpen. Ellers er disse avvik å notere:

Eiendommeligheter i våpenrullen

I våpenboka er løven ukront, i norske kongesegl m. v. fra og med 1280 alltid kront. Våpenboka har gult (gull) øksblad, men det er i norsk tradisjon nesten alltid av sølv = hvitt (riktig gjengitt 1378 i Meklenburg-krønikens miniatyrmaleri). I norsk kongesegl 1280-85 står løven på rosestrødd

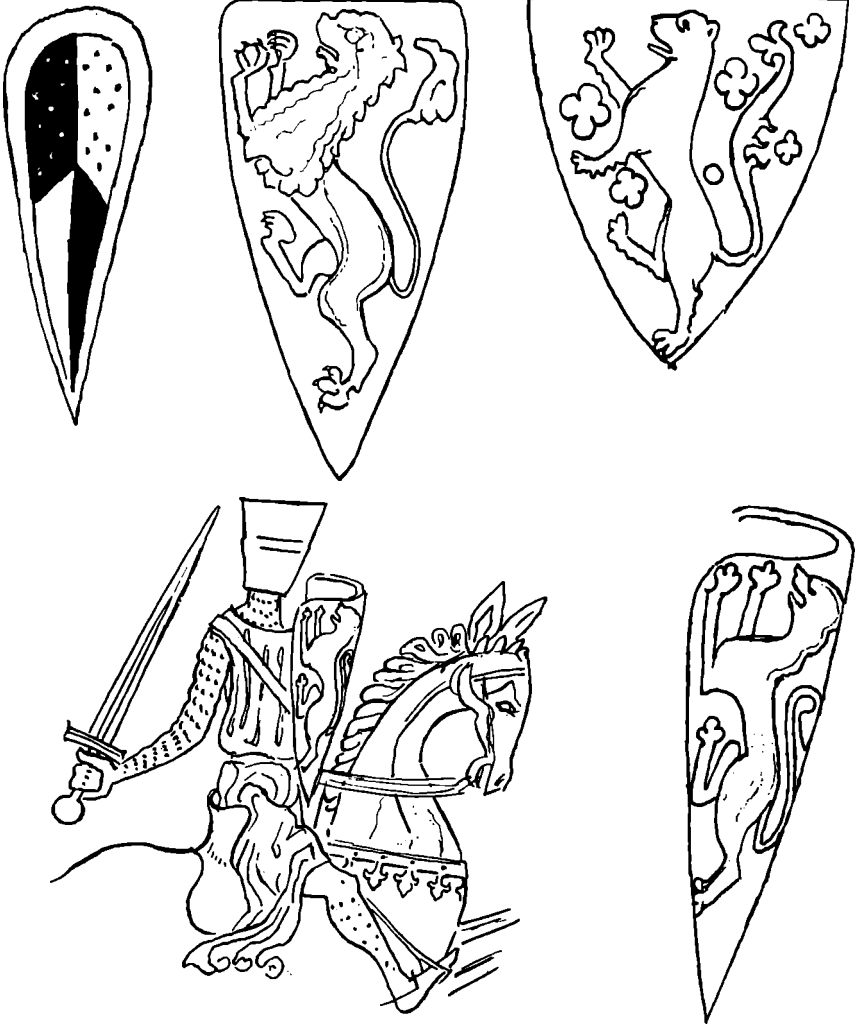
skjoldbunn, men fra 1285 alltid på glatt bunn uten rosene. — Våpenboka har ikke rosene; det kan skyldes den usikkerhet våpentegneren ofte viser i kongerike-avsnittet, eller også at våpnet er tegnet ut fra en modell etter 1285. Den norske løvefremstilling som boktegneren nærmer seg mest til er den i Håkon 5.s hertugsegl 1292; der har løven øks (med vertikalstillet skaft), men ikke krone; men dette hertugskjoldet har bord, til forskjell fra kongeskjoldet.

I den formelle behandling gjør Wijnbergen et tydelig avvik fra de tidlige norske fremstillinger ved å tegne langt øksskaft holdt av tre løvelabber. I de mange norske fremstillinger i segl og sølvsmedkunst 1280—ca. (1330 eller) 1350 er skaftet kort og konsekvent holdt av bare de to fremlabbene, som naturlig er. Forlenget skaft omklamret av tre labber er et yngre stiltrekk, det antydes i dronning Blanca av Namurs segl 1346 og 1358 og hennes manns Håkon 6.s 1358 og er klart gjennomført i Eirik av Pommerns kongesegl 1398 og i Gelres våpenbok ca. 1386. En engelsk riksarkivar biskop Walter Stapleton registrerte 1323 ff. traktater og brev i det engelske kongearkiv og tegnet i katalogen og på merkelappene diverse våpen og merker i enkle streker som kjenningstegn. Han gjengir her kong Eiriks våpen av 1280 og tydeligvis direkte etter hans eldste segl, og Stapleton forsømmer da ikke å utstyre løven med både øks, krone og rose-mønsteret. Wijnbergen-kunstneren har vel arbeidet etter andre kilder, og jeg

*) Gull og sølv er, som vanlig i våpenbøker, gjengitt med gult og hvitt.

skulle tro mest etter verbale våpenlister og notater; slike kunne lettere sirkulere mellom landene enn segl el-

ler malte registre. Eksempel på en skriftlig norsk våpenliste fins fra Magnus Lagabøters eller Eirik Magnus-

1. Ca. 1160-1180. Fantasivåpen på Ballisholteppet. Svart og gult, borden rød. – 2. 1225. Riksstyreren Skule Jarls løvevåpen i hans skjoldformede segl. Farger ukjent. – 3. Ca. (1225-)1250. Den norske kongevættens (?) våpen gravert bak på et bronsefat med rikt billedverk av Limoges-emalje på framsiden. Funnet i Oslo havn 1863 (Oldsaksaml. Oslo). – 4. 1265. Kong Magnus Lagabøters rytterportrett på reversen av hans første storsegel, med løve i skjoldet (likesom på hans fars, Håkon den Gamles segl 1236). Våpnets farger var gull på rødt. – Fig. 1-10 og 12-16 er tegnet av forfatteren.

5. 1250. Ørn som norsk kongevåpen. Kong Håkon Unge, på reversen av hans stor-segl. Farger ukjent.

sons tid i den norske versjon av kong Theodorik av Veronas saga, listen gjelder romanens personer, men kunne passet på kretsene ved Norgeshofet.

Norgesvåpnet i Wijnbergen-boka har sin særlige interesse som en av de eldste bevarte fargefremstillinger av Norges løvevåpen med øksen, vel neppe *den* eldste — men la oss si den eldste som nå er velbevart og lett tilgjengelig. Tegningen gir en harmonisk modell av våpnet, en standardform bestemt av det koloristiske. Øyet er tegnet svart, men tunge, tenner og klør er ikke tegnet og tilfører altså ikke noen ekstra farge, og overkolorering er dermed unngått.

Løvene for Danmark, Island, Norge, Sverige er tegnet klo-løse. I fargestryket av manuskriptets kongevåpner folio 35 r. og 35 v. ser vi 21 våpen med løver eller løveføtter, men bare i 5 av disse skjold har føttene klør. Der slike fins gir de et ekstra fargeinnslag, men et diskret innslag, for klørne er tegnet

små, bare så vidt synlige. Kombinasjonene i konge-avsnittet er (se plansjen): Nr. 1260 Babylon svart, sølv løve røde klør, rød tunge. Nr. 1276 Kypros, på sølv og blå striper en rød løve, gull klør, gull krone. Nr. 1287 Tunis sølv, blå løve, gull klør, gull krone. Nr. 1299 Arabia rødt, gull løve, blå klør, gull bord. Nr. 1300 Afrika gull, blå løve, røde klør, rød krone. Disse variasjoner på henholdsvis svart, rød, sølv, gyllen eller tvefarget bunn er opplysende.

Regner man med de over 100 løve- og leopardvåpen i *hele* boka er klørne neppe tatt med i 1 av 10 tilfelle. Og tenner aldri. Likevel må vi kanskje anta at det bare er registerformen, bekvemhets hensyn i et stort og tidkrevende verk, som får kunstneren til å utelate klør (og tenner). Ut fra de ovennevnte 5 numrer bør vi vel anta at kunstneren regelrett ville tatt med klør når han bare skulle male *ett* enkelt våpen, og da særlig når formatet var stort. Og at han da konsekvent ville gitt klørne *egen* tinktur, slik han jo stadig gjør med de kroner som ganske ofte fins på løvehodene. Segl gjennom 1200 årene markerer klørne (dvs. når figuren har en viss størrelse så at slike detaljer kan sees), men seglene er sparsomme med tenner og tunger. Franske og britiske malte våpenbøker fram til ca. 1300 har oftest løver uten klør. Den store kunstner og historiker Mathæus (død ca. 1259) tegner dog ofte klørne, sjeldnere tenner, aldri tunge. På originalskjold i 1200 årene har løvene kraftige klør, små tenner, ingen tunge.

Teknikken i Wijnbergen-boka er, så vidt sees, rent penselarbeide uten hjelp av penn. En spiss pensel som gir nette små detaljer i dyrenes kontur. Ragget blir dradd ut i hårtynne strøk. Litt forskjellig fra stilen hos den samtidige kunstner i den engelske rulle B 29 (hos College of Arms) ca. 1270–80, hvor en

bredere pensel synes å inneholde mere vann og kan gi flytende og meget levende strøk. Mathæus tegnet ca. 1244 sine fleste våpen med strek og fylte ut med farge.

Boksidens folio 35 r. ble i 1933 publisert i svart avtrykk i Norsk Historisk Tidsskrift, av Norges minister i Haag Jens Bull, med kommentar (s. 545-548), og han skrev i Aftenposten 10. juli 1933 en illustrert artikkel om manuskriptet som da var utstilt i Haag.

I 1100–1200-årene hadde vel øvrigheten i diverse land de riktige opplysninger om Norges kongenes våpen eller segl, men det sirkulerte også mange helt gale. Conrad von Mure i Zürich gir i sin latinske våpenkatalog 1242–1249 (*Clipearius Teutonicorum*) riktige opplysninger om herskervåpen for Frankrike, Tyskland, Bøhmen, Østerrike, men gale for Sverige — to grøngule pikebarn — og for Norge: svart skjold uten figur.

En forøvrig solid engelsk skriftlig våpenliste ca. 1275, Wallford's Roll, tildeler Danmark en stut, Norge en oppselet hest: *Le Roy de Norway, gulez vn chivall d'or selle* — altså riktige norske tinkturer, gal figur. Conrad von Mure lot Ungarn få hesten. Den meget korrekte Glover's Roll, en verbal engelsk liste ca. 1255, medtar intet annet kongevåpen enn Englands.

Norges-våpnets eldre historie

La oss se på det faktiske i tida før 1280.

Norges kongevåpen ca. 1204—ca. 1280 var en opprett løve, gull på rødt. Men hvor langt tilbake går dette våpnet?

Da Kong Magnus Erlingsson (1161–1184) falt i Norefjord-slaget 1184 hadde han «tvefarget skarlakens-kjortel, halvt hvit og halvt rød. Og med samme skurd og farger var Magnus Man-

ge kledd» (dattersønn av Orknøy-jarlen Ragnvald) sier Sverres saga. At en konges drakt, på dette tidlige tidspunkt, gjengir et kongevåpen, «kløvd av sølv og rødt», er vel ikke særlig sannsynlig, men heller ikke utenkelig. Det eldste (?) norske fargebilde av et våpen fins på et norsk billedteppe, hvor månedsbildet Mai er en rytter med skjold kvadrert av svart og gull og med rød bord. Det er et fantasi-våpen, men det viser at systemet med skjold-delinger var kurant i Norge på Magnus Erlingssons tid. Teppet er vevet ca. 1160–1180 og er gjenfunnet på Ballishol i Nes, nabobygd til Helgøya. Det er ikke urimelig å anta at teppet tilhørte kong Magnus (vevet til kroningen 1163?) og deretter hans sønn Inge som bodde lenge på Helgøya og ble drept før 1202. —Sverres saga er skrevet før 1202; en litt eldre parallell til det nevnte tekststed fins i den franske roman om Theben, skrevet ca. 1150: «escu demé blanc, et demé roge come sanc», ført av Melampus (Wagner 1956, *Heralds and Heraldry* s. 13).

Det «eldste» fargelagte norske «kongevåpen» som vites bevart, er malt høyt oppe på søyle nr. 8 fra koret i høyre søylerad i den store fødselskirke i Betlehem. Her står i stort format «OLAUUS REX NORWAGIE», majestetisk med krone og glorie og septer, og holder sitt skjold. I skjoldet er *liljekors* mellom roser innenfor en tagget bord. På nabosøylen står Sankt Knut. Det norske bildet må være malt mellom 1150–1187 eller 1100–1187 (i 1187 erobret Saladin Jerusalem) på norsk oppdrag. Sagatekstene i 1200-årene lar Kong Olav føre kors på hjelm og skjold i tida 1016–1030, og på to norske altermalerier ca. 1250 og 1300 har Sankt Olav og hans menn rødt skjold med gull kors. Men ingen regjerende norsk konge 1150–1380 vi-

tes selv å ha ført et slikt kongevåpen eller et korsbanner som norsk nasjonalmerke.

Kong Sverre (1177–1202) har antakelig ført løve eller ørn. Han hadde rødt skjold i 1181, men figur i skjoldet nevnes ikke. Hans fane, skjold og hjelm ble hengt over hans grav i Bergens domkirke i 1202, men figurer nevnes heller ikke da. «Suerus rex Magnus, ferus ut leo, mitis ut agnus» var omskriften i Sverres segl (iflg. William av Newbury III. 6, skrevet ca. 1197) og Sverre sier det samme i en tale til hirden: «Vær modige som løver i krig, spake som lam i fred». Mulig indikeres at seglet inneholdt løve (og lam) under kongens tronbilde, mulig stod det løve i rytterskjold i seglet. En me-

get mulig teori, men den kan ikke støttes av noe direkte bevis.

Sverre-sagaens hovedemne er innbyrdes krig mellom norske konger, kongsemner og høvdinger og det nevnes ofte faner for kong Magnus (1161–1184), kong Sverre, for tre jarler og for diverse andre høvdinger, men om fanene hadde figurinnhold og hva dette isåfall var, nevnes ikke. Sverres egen, berømte fane blir etter kroningen (1194) kalt Sigerfluga, et navn som G. Storm har foreslått å tyde slik at fanen hadde bildet av en ørn. Navnet alene er for lite å bygge på, for f.eks. en billedløs fane kunne godt nok hete «fluen» ut fra sin form med de vanlige to-tre fliker. Men teorien styrkes av det faktum at Sverres sønnesønns sønn

6. Ca. 1150. Sankt Olav med øks og verdenskulen. Steinstatue, Hangelösa, Västergötland. — 7. Ca. (1225)-1250. Norsk antemensale fra Kaupanger; en av Sankt Olavs krigere i scenen der kongen blir drept i Stiklestad-slaget (Hist. mus. Bergen).

kong Håkon Unge har ørn i sitt skjold i 1250, en ørn han ikke kan ha arvet etter sin morfar.

Norske skipsfaner av bronse i tida ca. 1000–1250, de fins nå i museer og kirker, har plastiske eller flate løver, draker og ormer, og fugl (ørn?). Olav Haraldsson førte i 1016 en poseformet hvit drakefane av tøy, den førtes også i kamper etter hans død og stod i 1177 i Nidaros domkirke og ble derfra tatt ut til kamp mot Sverre, som erobret den og satte den tilbake i kirken. Sverre kalte seg Sankt Olavs bannerfører, men det er nok utenkelig at Sverre selv førte drake, den var foreldet.

Etter tidens skikk kan Sverre ha hatt et billedmotiv i skjoldet, et annet i fanen. Eller billedløs fane. Noen konklusjon kan ikke let velges: ørn eller løve er omtrent like sannsynlig som Sverres fane- eller skjoldmerke.

Sverres sønn kong Håkon regjerte 1202–1204; hans våpen er ukjent. Sverres søstersønn Inge Bårdsson var deretter konge 1204–1217; også hans våpen er ukjent, men var sannsynligvis det samme som hans halvbror Skules, *en opprett løve*. Over Inges grav oppsatte Skule «et kostelig verk, skulptert og malt og gullbelagt og med hans våpen uthugget og malt». Gull må etter dette ha vært våpnets bunnfarge (mener Storm) eller (*mer sannsynlig vil jeg tro*) figuren var gull.

Jarlen Skule Bårdsson var riksstyrer 1217–1223 under Håkon Håkonssons mindreårighet, og førte en opprett løve i sitt skjoldformede segl – avtrykk fins 1225 – og har uten tvil ført samme løve som sitt kongevåpen i den korte tid 1239–1240 da han som opprørskonge feidet mot sin egen svigersønn kong Håkon.

Håkon Håkonsson («H. den Gamle») var konge 1217–1263, overtok styret 1223 og ektet 1225 Skules datter.

Håkons våpen kjenner vi fra hans yngre storsegl som han fikk i gave fra Englands konge i 1236. Våpnet er en opprett løve, godt synlig i det smale skjold tilhørende rytterbildet på seglreversen, og han kan vel ha ført løven helt fra 1217.

Etter skriftlige vitnesbyrd ca. 1220 og ca. 1240 kan vi med sikkerhet anta at Håkons løve var av *gull på rød bunn*. Kongesagaene, slik de foreligger i den eldre samling Morkinskinna, nedskrevet ca. 1220, beretter at kong Magnus Barfot da han falt under en kamp i Irland år 1103, hadde «rødt skjold og i det var malt en løve av gull» (oc var scrifat a leo með gulli). Snorre Sturlason som var i Norge 1218–20 og 1237–39 og samlet tradisjoner til sitt store kongesagaverk, nedskrevet ca. 1240, sier det samme, og tilføyer at Magnus hadde rød kjortel med en løve innsyret foran og bak med gul silke. Det er god latin (Blom 1867, Storm 1894) å ta dette for en opplagt anakronisme når våpnet henføres til kong Magnus i 1103. Men disse skriftsteder gir indirekte og klart nok bevis for at den regjerende norske konges våpen i 1220–30-årene var fiksert som gull løve på rødt, og at den forekom både på skjold og på drakt. Håkon Håkonsson brukte også, som vi kan se i arkivene, rød-og-gul seglsnor ved sitt kongesegl (diplom 1243), likeså Eirik Magnusson (1285–92), men Magnus Lagabøter har rød-og-gul-og-grøn (1265).

Magnus Barfot var Håkon den Gamles tiptipoldefar. Alexander Bugge har (1914 Vidsk. selsk. Skr.) gitt indisier fra irske kilder for at Magnus virkelig kan ha hatt løve («heraldisk» eller «ikke-heraldisk») på sitt skjold i 1103, dvs. ca. 25 år før Geoffrey Plantagenets berømmelige og ekte heraldiske løvevå-

(fortsettes side 458)

Tekst til farveplanchen overfor, en gengivelse i ca. to tredjedels størrelse af side »Fo. 35 R« i Wijnbergen-våbenbogen fra o. 1265–88. Teksten i håndskriftet står oven over det våben den hører til.

Ce sont tous roys, »Alle disse er konger«

Øverste række

le Roys de france, kongen af Frankrig: blått felt mønstret med gule franske liljer.

le Roy despaingne, kongen af Spanien: firdelt af rødt hvori et gult kastel med sort port og sorte vinduer (Castilien), og hvidt hvori en oprejst løve, purpur (León).

le Roy de jerusalem, kongen af Jerusalem: i hvidt felt et svævende kors ledsaget af 15 små græske kors, alt gult.

le soudan de babilonie, sultanen af Babylon (på korsfarertiden en by ved Cairo i Ægypten): i sort felt en oprejst løve, hvid, med rød tunge og røde kløer.

Næstøverste række

le Roy de sezile, kongen af Sicilien: blått felt mønstret med gule franske liljer og herover en rød turnerkrage med fire snipper.

le Roy darragon, kongen af Aragonien: i gult felt fire røde pæle. (Den løve-figur som anes, må være fra bladets anden side).

le Roy dengleterre, kongen af England: i rødt felt tre gående gule løver med hovedet en face, anbragt over hverandre.

Tredje række

le Roy de portugal, kongen af Portugal: i hvidt felt fem skjolde, blå og strøet med hvide besanter, anbragt som et andreas-kors og de fire yderste med spidsen mod det midterste, det hele inden for en rød bort belagt med gule kasteller.

le Roy dalemaingne, kongen af Tyskland: i gult felt en sort ørn.

le Roy de boeme, kongen af Bøhmen: i rødt felt en oprejst hvid løve med dobbelt hale og gul krone.

le Roy de hongrie, kongen af Ungarn: fem gange tværdelt af hvidt og sort, herover en gul eskarbunkel, dvs. et ottearmet kors hvis arme ender i franske liljer.

Fjerde række

le Roy de denemarcke, kongen af Danmark: i gult felt strøet med røde søblade tre gående blå løver med hovedet i profil, anbragt over hverandre. – Se side 445 og specielt vedrørende »søbladene« side 448.

le Roy dermenie, kongen af (Lille) Armenien: i gult felt en oprejst rød løve med hovedet en face.

le Roi dezclauonie, kongen af Slavonien: i blått felt strøet med gule græske kors tre naturligt farvede kvindehoveder, en face og med gule kroner.

Femte række

le Roy de nauarre, kongen af Navarra: i rødt felt en tressure omsluttende et ottearmet stregkors, det hele bestående af gule besanter.

le Roy descosce, kongen af Skotland: i gult felt en oprejst løve inden for en dobbelt tressure besat med franske liljer, hveranden pegende udad, hveranden indad, det hele rødt.

lempreur de constantinoble, kejseren af Konstantinopel: i rødt felt et kors mellem fire ringe, hver af disse omsluttende ét og omgivet af fire græske kors, det hele gult.

le Roi de pariologre, kongen af Palæologos (dvs. det byzantinske dynasti som var kejser i Konstantinopel 1261–1453): i rødt felt et kors mellem fire store B'er, det hele gult.

Næstnederste række

le Roy de noruee, kongen af Norge: i rødt felt en oprejst løve som holder en økse, det hele gult. – Se side 450.

le Roi de chipre, kongen af Kypern (af huset Lusignan): tværstribet (16 gange) af hvidt og blått, herover en oprejst rød løve med gule kløer og gul krone.

le Roi de men, kongen af Man: i rødt felt tre hvide brynjeklædte ben med gule sporer, forenet i midten som en triskele. – Se side 465.

Nederste række

le Roi desues, kongen af Sverige: i blått felt en oprejst gul løve. – Se side 468.

le Roi de combre, kongen af Coimbra

(?) (stad og distrikt i Portugal): i rødt felt tre springende gule lam, to, ét.

le Roi d'irlande, kongen af Irland: i blått felt en gul harpe.

le Roi de frisonie, kongen af Frisland (?) eller Greiffen: i gult felt en rød grif.

Tekst til farveplanchen overfor, en gengivelse i ca. to tredjedele størrelse af side »Fo. 35 v.» i Wijnbergen-våbenbogen fra o. 1265-88. Teksten i håndskriftet står oven over det våben den hører til.

Øverste række

le Roy dorqnie, kongen af Orkney Øerne: i blått felt et gult skib med hvidt sejl. – Se side 466.

le de gaquart roi, kongen af Gaquart (?) eller kong Gaquarts våben (?): i hvidt felt en oprejst blå løve inden for en rød bort belagt med gule besanter.

le Roi de marroc, kongen af Marokko: i blått felt tre gule skakbrikker.

le Roi de sardeingne, kongen af Sardinien: i hvidt felt et rødt kors.

Næstøverste række

le Roy dauf'que, kongen af Afrika: i blått felt strøet med gule græske kors tre gule hjerter.

le Roi de tunes, kongen af Tunis: i hvidt felt en oprejst blå løve med gule kløer og gul krone.

le Roy darrabe, kongen af Arabien: i blått felt tre gående gule løver med hovedet en face, anbragt over hverandre.

Tredje række

le Roi de blaquie, kongen af Valakiet: tværstribet (10 gange) af gult og rødt, herover to krydsede sorte løveforben.

le Roy de danant, kongen af Jaen (et arabisk kongerige i Andalusien): firdelt af hvidt, hvori en rød ørn, og blått, hvori et gult kastel med sort port.

le Roi de bougis, kongen af Bougie (i Algeriet): i hvidt felt en rød fuldmåne.

le Roi de malloqs, kongen af Mallorca: i gult felt fire røde pæle og herover en smal blå skråbjælke.

Fjerde række

le Roi de tarse, kongen af Tarsus (i Lilleasien): i hvidt felt en springende rød kanin.

le Roi de tunes, kongen af Tunis: i rødt felt strøet med gule stjerner en gul tiltagende halvmåne.

le Roi de salenique, kongen af Saloniki: i gult felt fire røde skråbjælker.

Femte række

le Roy de poulenne, kongen af Polen (?) eller Falen, dvs. Westfalen (?): i rødt felt en springende hvid hest.

le Roi de solerne, kongen af Salerno: i hvidt felt en gul sol, hvorfra der udgår røde flammer.

le Roi dalexandre, kongen af Alexandria: i rødt felt en gul dobbeltørn med blått næb og blå kløer.

le Roi darrabe, kongen af Arabien: i rødt felt en oprejst gul løve med blå kløer inden for en gul bort.

Næstnederste række

le Roi daufrique, kongen af Afrika: i gult felt en oprejst blå løve med røde kløer og rød krone.

le Roi dermine, kongen af Armenien: i rødt felt en oprejst gul løve, med hovedet en face og gult kronet, med et gult patriarkkors op fra ryggen.

le Roy de grenade, kongen af Granada: i hvidt felt en oprejst sort løve inden for en rød bort belagt med gule kasteller.

Nederste række

le Roy, kongen af: i hvidt felt en oprejst rød løve med hovedet en face inden for en sort bort med gule besanter. (Dette våben tilhørte Rikard af Cornwall, tysk-romersk konge 1257, død 1272).

le Roy de gales, kongen af Wales: firdelt af gult og rødt, hvori fire oprejste løver af modsat farve.

le Roi de hogrie, kongen af Ungarn: syv gange tværdelt af hvidt og rødt.

le Roi dillande, kongen af Island: tværstribet (12 gange) af hvidt og blått, med et gult skjoldhoved, og over det hele en oprejst rød løve som holder en (sort ?) økse. – Se side 463.

pen opptrær. — Løven fans på senromerske soldatskjold, draker på normannerskjoldene i 1066, og løver var som før nevnt et iøynefallende nordisk fane-*dyr* i 1000 årene.

Selv om Snorre har liknende edle intensjoner som Vergil, å legge egen tids glorie også over herskerættens forfedre, så er det lite rimelig at Snorre kunne postulere at løvevåpnet rakk tilbake til 1103 hvis det først var opptatt av Håkon i 1217 eller av Inge i 1204. De to sagaster kan tyde på at våpnet går tilbake til Sverre eller, for å være dristig, kong Sigurd Munn († 1155). Håkons mor bar i 1218 jernbyrd for å bevise at han *var* sønnesønn av Sverre. Håkon måtte da ha særskilt grunn til å føre samme skjoldmerke som bestefaren, for å understreke legitimiteten.

I andre tilfelle foreligger tidlige «våpen» som bare er diktet romantikk. Abbed Ketill Hermundsson på Helgafjell er visstnok den som ca. 1220 skrev Laksdøla sagaen, som foregår ca. 950–1010; han gir Kjartan «et rødt skjold med det hellige kors trukket i gull» (kap. 44), Bolle «rødt skjold og på det malt en ridder av gull» (kap. 77) og Olav På fører i møtet med sin far Irlands-kongen «et rødt skjold med en forgylt løve i» (kap 21). Men disse tekststeder har likevel den særlige interesse at de viser at man på Island, som i Norge, hadde sans for våpen og for heraldisk terminologi så tidlig som ca. 1220, altså litt før de eldste engelske våpenbeskrivelsene jeg i øyeblikket kan erindre, de som fins hos Mathæus ca. 1244.

Mathæus har i *Chronica Maiora* ved året 1247 (utg. ved Madden og Luard 1877–1882, IV s. 650) og i *Historia Minor* (= *Hist. Angl.*) ved året 1250 (III s. 95) malt Håkon den Gamles våpen, «*Scutum regis Norwagie*» som tre

gullskip over hverandre på rødt skjold. Et lite gullkors øverst er vel bare ment som tidsbegrenset tillegg i anledning av et påtenkt korstog. Men dette skipsvåpen er kanskje (ifølge Storm 1894 utvilsomt) en forveksling med våpnet for den norske konge over Sudrøylene og Man — som førte skipsvåpen i noe annen form — siden Mathæus (III s. 95) sier at våpnet tilhører (den) Norgeskongen «*qui dicitur rex Insularum*». Spørsmålet er ikke helt klarlagt. Mathæus gjengir iallfall her de riksnorske fargene, gull på rødt, det er et moment av interesse. Våpnet gjentas, men med blå bunn, som norsk kongevåpen i en yngre Wallford's Roll ca. 1460. Orknøyvåpnet var et gullskip på blått. Her var muligheter for forvekslinger.

•

Håkon den Gamle hadde to voksne sønner, Håkon den Unge som var født 1232 og var konge 1240–1257 i samkongedømme med sin far, og Magnus Lagabøter som etter farens og brorens død var regjerende konge. Håkon den Unges våpen var *en ørn*, den er å se på reversen av hans storsegl fra 1250, og seglet er kanskje ikke eldre. Altså et våpen totalt forskjellig fra farens og morfarens, men kanskje opptatt etter oldefarens, kong Sverres? — *hvis* dette var en ørn? Siden de to Håkon'er begge var konger, med parallelle kongesegl etc., har de villet ha to likeverdige, og derfor helt forskjellige våpen. Den unge kunne ikke nøyes med en brisure-utgave av sin fars, noe som ville vært bra nok for en kronprins; men ikke når en mann har fått kongetitel. Håkon Unge kaller seg i segl og brev *dominus Hacon rex Norvegiæ*, = junior-konge. Hvis han hadde overlevet sin far og fått regjere alene, ville da ørnen ha gått videre som et varig norsk kongevåpen, eller ville han som enekonge

8. Ca. 1270-1280. Sankt Olavs investitur. Gud og engler gir ham krone, øks og trone. I konventsegl for Fransiskanernes Olavskloster i Bergen. (Stamp i Hist. mus. Bergen).

ha byttet ørnen med løven? Vi vet det ikke.

Etter unge Håkons død blir hans yngre bror Magnus (f. 1238) hyllet i 1257 for å sikre tronfølgen og er altså konge samtidig med sin far 1257–1263. I denne perioden, fra 19 til 25 års alder har han selv sagt våpen og segl, men innholdet – ørn eller løve eller? – er ukjent.

Bebov for distinksjon

Som regjerende konge 1263–1280 fører Magnus sin fars opprette løve. Den står i skjoldene i hans eldre og yngre ryttersegl (storsegl-revers) 1265 og 1278 og er, så vidt sees i de slitte avtrykk, en normal løve uten krone eller øks.

Med dette, om ikke før, er løven fastslått som permanent våpen for kongeslækten. Men det er ikke usannsynlig at Magnus har forberedt, muligens selv tatt i bruk *et nytt våpen, løve med krone og øks*. Det landssegl som Jemteland fikk, har et slikt Norgesvåpen, og er kanskje skapt av Magnus – herom mere nedenfor.

Norge og Skottland, to land med livlig forbindelse, har på et tidlig tidspunkt valgt kontrafarger for sine løver, gull på rødt og rødt på gull. Men begge fant å måtte tilføye ytterligere kjennetegn, henholdsvis øks og liljestreng. Var ikke en gull løve på rødt tilstrekkelig distinktiv? En adelsløve rødt på gull fins 5 ganger i Wijuber-

gen-registeret, og gull på rødt 7 ganger, men derav bare 2 ganger uten tillegg (nr. 841 Champlite-Dijon og 1250 Descouvier), i de andre tilfelle ledsaget av billetter, småkors, stjerner. Det forelå i England ca. 1255 minst 2 adelsvåpen som var identiske med norsk kongevåpen, de er oppført i Glover's Roll (18 Arundell, 88 John le Fitz Aley), opprett gull løve på rødt. En betenkelig konkurranse, og stadig økende.

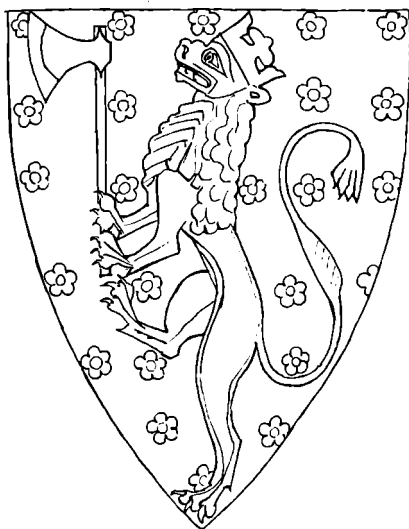
I 1200 årene var våpen med løver, kronte eller ukronte, ikke på noe vis et privilegium for kongene. Glover ca. 1255 har 214 engelske våpen, derav 25 løvevåpen for engelske grever og ridere. Det er ikke mulig uten særlige granskninger å vite om disse løver har referanse til kongelige løver gjennom slekts-, vasall- eller embetsforhold. Wijnbergen gir en serie på ca. 1250 adelsvåpen (franske, tyske, flamske m. v.) fra tida ca. 1265–1288, hvorav 124 inneholder en opprett løve som fyller skjoldet, altså 10 % og dessuten en del gående løver. Men kongemaktens symboler franske liljer, tysk ørn, kan ikke ha forbindelse med sistnevnte løvefauna. Av ca. 20 kristne riker som Wijnbergen oppfører er det bare 4 stabile kongeriker hvis våpen består i én opprett løve, Bøhmen, Norge, Skottland, Sverige. Det er forståelig at de tre sistnevnte valgte å distansere seg fra de mange adelsløver ved å føye til et iøynefallende særtrekk: Norge krone og øks, Skottland *liljestreng*, Sverige et genealogisk trekk *skråbjelkene*.

Kroner på løvehodene kan peke på kongelighet, men ikke alltid; i Wijnbergen-boka fins et dusin adelsvåpen hvor løvene er kronte. Estetisk er kronene en avgjort uheldig belastning (de er prestisjemessig begrunnet). Skal man først ha dem, bør de ha tinging som skiller dem både fra skjoldbunn og fra løven.

Løven får øks ca. 1280

I 1280 da Eirik Magnusson 12 år gammel blir konge, setter formynderregjeringen et nytt våpen i hans segl, en løve med krone på hodet og øks i fremlabbene på en skjoldbunn strødd med 23 roser (hvorav et par overskjæres). Løven og skjoldet var utvilsomt gull-rødt som før, øksen sølv med gullskaft, rosene må ha vært blå. Øksen er Sankt Olavs. En hovedhensikt var å gjøre våpnet distinkt overfor allverdens våpen, en hovedhensikt var også å vise forbindelsen med rikshelgenen som hadde befestet den norske stat og som nå hadde europeisk ry. Kong Eirik stammet etter offisiell genealogi i rett linje fra kong Olavs mor gjennom Olavs halvbror kong Harald Sigurdson. Olavs helgenattributer var krone og øks. Det eldste bevarte kirkelige bilde av Olav med øksen er en romansk steinstatue ca. 1150 fra Hangelösa i Västergötland. Øksen kunne tydes på to måter, som Olavs egen stridsøks «Hel», eller, med korrekt og teologisk forklaring: som martyredskapet, øksen som drepte ham i Stiklestadslaget 1030. Etter dette syn holder løven martyrkongens hellige og mektige symbol, et seierens og oppstandelsens tegn likesom Kristi kors. Øks-symbolet tilhørte som helgenattribut egentlig Kirken og de kirkelige bilder. Det sattes i senere tid, etter at Kirken hadde antatt våpen (1350), i Nidaros domkirkes skjold (1450).

Ved å legge Olavssymbolet inn i kongevåpnet viste de regjerende konger seg som arvinger av den helgen som var «rex perpetuus Norvegiæ» og stilte seg under hans vern. De styrket med dette sin autoritet både overfor geistligheten og andre maktgrupper i og utenfor Norge. Og man oppnådde den rent praktiske fordel at våpnet

9. 1280. Norges kongevåpen i Eirik Magnussons første storesegl (avtrykk 1283, 1285). Norsk gotikk med reminisenser av romanske stiltrekk.

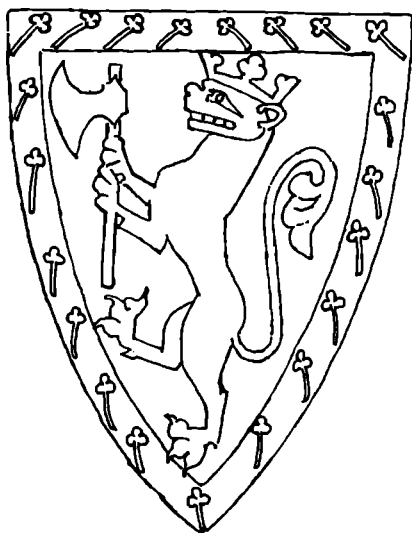
var lett kjennelig hjemme og ute som et nasjonalt norsk emblem, også når det presentertes uten fargene, såsom i segl og på mynt. Det sattes i vakre utførelser på mynt fra 1280 eller 1282 av, altså før enn det kom våpen på engelsk, dansk eller svensk mynt.

Jemteland fikk et landssegl SIGILLVM COMMVNITATIS DE IEMTHALANDIA med den kronete øksbærende løve innenfor en skjoldbord. Man har datert det til kort etter 1300 fordi eldste kjente avtrykk er fra 1303, jeg mener at stemplet både etter stil og historiske omstendigheter må dateres til ca. 1280 eller ca. 1276. Løven likner den på kongeseget 1280. Innramningen med skjoldholdere og landskap likner detaljene på Frostatingets segl som må være skapt av kong Magnus ca. 1276 i forbindelse med den nye landslov og de dertil hørende seglbestemmelser. Det er ikke urimelig

å anta at Magnus som ledd i sin organisering av rettsvesenet også skapte Jemtelandssaget i tida 1276–1280. Landsloven han redigerte var «Sankt Olavs lov», og i seglene for Frostating (ca. 1276) og Gulating (ca. 1280–85?) avbildes Magnus som gir lovbooka til de nye segleiere lagmann og lagrett, en traditio potestatis. I Jemtelandssaget får jemtelandingene – to sivile menn – kongeskjoldet i hende, kronet løve med Olavs øks; de to mottar det som halvt knelende skjoldholdere. Det var politisk viktig å pointere at Jemteland var et norsk land. Skjoldborden gir karakter av provinsvåpen dannet ved brisure av riksvåpnet. – Hvis jeg hermed daterer stemplet riktig betyr det at Magnus sannsynligvis også i sine siste år selv har tatt i bruk løve med øks og krone i aktuelle anvendelser såsom på fane, drakt, vegger etc. og kanskje også i segl som nå er tapt. For Magnus kjennes nå 2 dobbeltsegl, men for sønnen Eirik kjenner vi 4.

Magnus var både en from mann og interessert for lov og orden, former og seremoniell, hoffmoter og heraldikk. Adelsvåpnene blomstrer frem i hans tid (det fremgår bl. a. ved en analyse av adelsseglene i 1280–90-årene). Magnus støttet og gjenreiste Bergens fransiskanerkloster og hadde gode venner der; munkene derfra sendte han som diplomater til Skottland og England. Klosteret har et konventsegl som jeg må stildatere til 1270- eller 1280-årene og det inneholder samme idé som det nye kongevåpnet. Bildet er Sankt Olavs investitur som konge og helgen; han sitter på trone, velsignes av Guds hånd, og engler setter krone på hans hode og gir ham øksen – martyrredskapet – i hånden. Statsteorien er her ikke ny. Magnus Erlingsson tok ved sin kroning 1163 riket i len av Sankt Olav. Kong Sverre fremstilte seg som Sankt

Olavs bannerfører med oppdraget tatt i en drømmeåpenbaring. Våpnet av (1275–) 1280 innebærer en traditio potestatis fra helgenkongen til den regjerende konge. Liknende heraldiske operasjoner foretok man i England hvor man i 1200 årene konstruerte et våpen for Sankt Edward Confessor, kors og duer, hvoretter Richard 2. (1377–1399) antok banner og kongevåpen hvor Confessor-våpnet fylte høyre halvdel og Englands vanlige liljer og leoparder fylte venstre halvdel.

10. Ca. 1280. Jemtlands våpen i landets segl (lagtingseglet, *Sigillum communitatis de Iemthalandia*). Brisure av kongevåpnet ved en skjoldbord har også tronarvingen Håkon (segl 1286, 1292). Bord av ulike typer fins i en del norske adelsvåpen 1287 ff. Stilen i Jemtland-løven peker på en tidlig datering (før 1280) eller et tidlig forbilde. Løven har tydelige romanske stiltrekk. Den ligner bl.a. direkte den løvetype som Englands historiker Mathæus tegnet i 1244 i en våpenserie (de 33 skjold) og i 1250 årene i sitt historieverk.

Siden kongeserien i Wijnbergen-boka ikke, som i de engelske ruller, danner begynnelsen, men er sluttavsnitt, kan det vel tenkes at det er tilføydd på adskillig senere tidspunkt enn adelsrekken. Kongeavsnittet kan vanskelig gis noen datum ante quo, unnatt den grense som ligger i at hele boka er tegnet av én mann, som kan ha levet lenge eller kort.

I boka er mange skjold hvor løve, ørn eller annen figur omgis av små billetter, kors, liljer, stjerner, de er nødvendige deler av våpnene og gjengis presist og pent av kunstneren. Men de 23 roser i 7 rader på Norges skjold i tida 1280–1285 har han ikke kjent. De forsvandt etter 1285 fra Norgesvåpnet, vel fordi man fant de ga en unødig dekorasjon. Hva betød de egentlig? (Mon Jomfru Maria?) Roser plassertes rundt diverse norske kongeskjold fram til 1380, de stod på norsk mynt 1280 ff. og et diadem – kronprinskrone – dannet av store roser førte Håkon 5. i hertugtida før 1299.

Stilbrudd og stilspørsmål

Den enkle løven før 1275/80 var et feilfritt våpen. Med øksen ble våpnet vanskelig å tegne. Labber som lukker seg om et skaft gir ikke heraldisk silhuetstil, og det er ikke naturlig plass for både øks og løve i samme felt. Resultatet ble med tiden den ytterst meningsløse forming av skaftet til en halvsirkel som dyret trækker i med alle fire bein, «gynghesten». En estetisk belastning våpnet har fått ta til gjengjeld for den nasjonale gevinst som øksen har gitt.

Etter at kongen avstod fra å føre den enkle løve ble den til en viss grad tabu, ingen i adelen tok den opp, den er mangelvarer i yngre norsk middelalderheraldikk. I stedet fulgte man det

høye eksemplet, fornemme personer i slekt med kongehuset tok en løve som holder sværd o. l., løve med skråbånd, skjold delt av løve og rose, og noen tok en dyrearm som holder øks. Forøvrig ble øks separat et meget populært våpenmotiv hos høy og lav, og fikk stor frekvens i bondeseigl — den stod vel her både som Olavsøks og som gammelt, førkristelig profylaktisk symbol.

Wijnbergen-kunstneren er fagmann. Han tegner ikke kroner på Danmarks, Islands, Norges og Sveriges løver. Han har kanskje ikke likt dem, og har (om han kjente til dem) funnet dem konstruktivt gale. De danske er jo direkte umulige når de som nasjonaltradisjonen angir er av gull på gull skjoldbunn, de blir usynlige og en nullitet. Når Sverige og Norge har gull krone på gull løvehode er det uren tingering, de gror sammen med hodet. Dessuten stjeler kroner plass og trykker hodene ned og gir dyrene ufri holdning. De fleste adelsløver i boka er ukront; det fins et dusin med kroner, men da slik at kronenes tinktur er forskjellig fra *både* løvens og skjoldbunnens. Ved disse våpenløver er kronene blå, røde, svarte, gull eller sølv, alt etter hvilke andre to tinkturer de skal stå mot. I tilfellet Norge skulle kronen regelrett være sølv eller blå, for Danmark rød, for Sverige sølv eller rød. Wijnbergen gir, helt korrekt, Bøhmen-løven gullkrone (løven er sølv på rødt), likeså Tunis-kongen (løven er blå på sølv), mens Afrika-kongen, fremdeles i beste heraldiske fargestil, får rød krone (løven er blå på gull). Men psykologisk-politiske hensyn kunne i en realistisk heraldikk i Norden ikke godta annen kronefarge enn gull.

Hva så med stil og stilkronologi for tegningens vedkommende? Fins det noen likheter mellom kongevåpnet

hjemme i Norge og formen hos den franske tegnemester i våpenboka?

Fra tidsrommet ca. 1210—1350 foreligger 23 norske kongelige segl (for konger 14, dronninger 2, hertuger 4, hertuginner 3) som inneholder Norges løve. Stilen er fra først av hjemlig norsk og samtidig i nært samsvar med de spenstige skotske kongeløver og engelske adelsløver, og beholder lenge noe av dette energiske, maskuline og friske preg. Ingen av dem (unntatt kanskje dronning Blancas lille løve 1346) har en direkte likhet med Wijnbergentypen. Først med løven i Håkon 6.s kongeseigl 1355 kommer en norsk løve som både i komposisjon (labbenes stilling) og detaljer (ragg og haledusk) virkelig ligner Wijnbergentypen med dens behagelig avslappede stil.

ISLAND

Våpnet for le Roi d'Islande i Wijnbergen-boka svarer ikke til noe kjent våpen for Island i middelalderen og er sannsynligvis et fantasivåpen, eller muligens en fantasimessig forbedret utgave av et ekte Islandsvåpen. Boka angir for kongen av Island, hvilket vi må oversette til Norges konge i egenkap av konge over Island: *tværrstripet av sølv og blått med gull skjoldhode og det hele belagt med en opprett rød løve som (med to labber) holder en blå eller svart (?) (kortskaftet) øks*. Åpenbart ment som en brisure av Norges våpen, men med vidtgående midler, her er dobbelt brisure. Med bare løvens og skjoldhodets farger, altså rød løve på hel gullbunn, ville man fått et rent og likeframt kontravåpen til Norges, slik forholdet er mellom Islands og Norges flagg idag, men sølv-og-blå stripene er en ekstra og heraldisk sett overflødig komplikasjon.

Skulle den ha en mening måtte det være å unngå et uttrykk for likestilling av de to stater og antyde et underordningsforhold.

Wijnbergen-forfatteren gjengir mange ekte våpen hvor en rød eller svart løve er lagt på tverrstripet skjold: Estouteville svart løve på sølv og røde striper (nr. 356, 489); Rouvray og Sauci rød løve på gull og blå striper (nr. 362, 439, 472); grevene av Lusignan i 1100–1200-årene, her nevnt som konger av Kypros, en rød gullkronet løve på sølv og blå striper (nr. 1276, se plansjen); grevene av Luxembourg det samme (nr. 523, 524, 629); og unge Waleran av Luxembourg († 1288) det samme men med brisure, han har *ukronet* rød løve på blå og sølv striper og et tilføyet gull skjoldhode (nr. 525, 676).

Gi herr Walerans løve en øks å holde, og man har Islandsvåpnet.

Hvis forfatteren har diktet et våpen for dette fjerne land har han, som det synes, uten spesiell grunn valgt å etterlikne et av de ovennevnte, som han har likt.

Hva vi vet er at de norske biland Jemteland, Orknøyene, Man og Færøyene hadde våpen. Så man kunne også vente et for Island. I Jemtlands landssegl stod Norges våpen med tillegg av skjoldbord, i Orknøyenes uten bord, men dessuten førte Orknøyene sitt vel kjente skipsvåpen. Færøymerket var en saubukk.

Republikken Island ble statsrettlig tilsluttet Norge — ikke inkorporert, men forenet under felles konge — fra 1261/64. I de første år satte kongen en jarl over Island, litt senere bare to lagmenn. Men vi kjenner hverken noe landssegl eller noen våpenføring på vegne av Island i 1200- eller 1300-årene. Et islandsk personlig lagmannssegl så sent som 1497 har norsk riks-

motiv, Sankt Olavs bilde, noe som kan tenkes å være gammel arv.

Sven Tito Achen har i sin avhandling 1962 om Islands våpen (HT nr. 5 s. 197–204) fremholdt at stripene i Islandsvåpnet kan skyldes, ikke heraldiske, men rent sfragistiske hensyn, våpnet skjernes dermed fra Norges i de fargeløse segl.

Teoretisk er stripebunnen det primære og det gygne skjoldhode sekundært (jfr. Waleran).

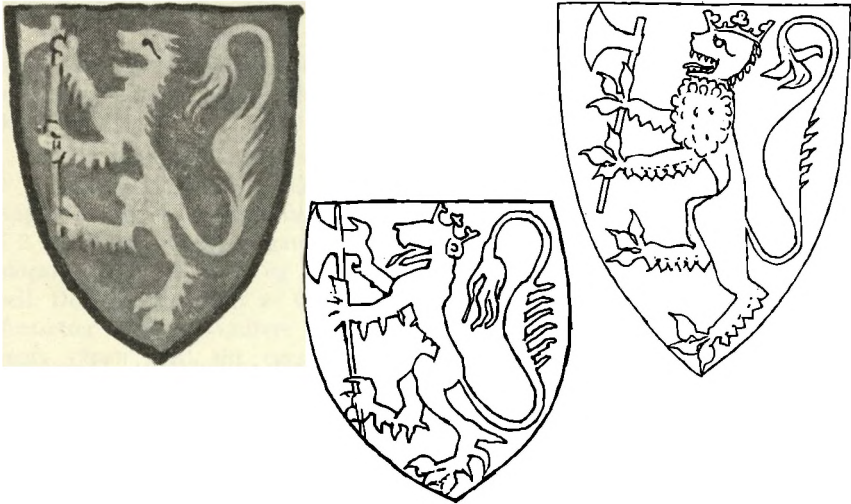
Det er vanskelig å tro at dette utspekulerte og heraldisk noe dilettantiske våpen er ekte. Mot ektheten taler det forhold at konstruksjonen med fargebrudd i form av et dyr lagt på stripet skjold ikke forekommer i noe norsk våpen 1200–1400 og er et sydlig fenomen, ukjent også i dansk heraldikk 1200–1400.

Det stokkfisk-våpen som langt senere ble påduttet Island er uten forbindelse med 1200-årenes heraldikk.

Et islandsk statsvåpen som er en variasjon av Norges i tida 1261–1300 ff. er tenkelig, men vi kan ikke her stole på Wijnbergen-bildet. Selv om løven er vakkert tegnet.

Paul Warming har, i *Archivum Heraldicum* 1968, regnet med at våpnet bør tas for ekte siden våpentegneren kjenner Mans og Orknøyenes. Han fremsetter den teori at de hvite og blå striper representerer innholdet i den fane som kong Håkon ga Gissur Torvaldsson i Bergen i 1258 (*Sturlunga-sagaen*), da Håkon gjorde Gissur til jarl over Island med det formål å bringe landet inn under norsk overhøyhet. Jarlefanen skulle altså ha inneholdt striper, og stripene deretter, enten før eller etter 1280, være blitt innskutt i et løvevåpen for Island med inverterte norske farger.

Jeg tør ikke ta noe standpunkt til denne interessante teori. Sagaen nev-

11. Ca. 1288 ff. Norges konges våpen i Wijnbergen-manuskriptet. Rødt med gul løve og gul øks. (Her etter fargelagt foto fra Haag 1939). – 12. Ca. 1305. Håkon 5.s våpen i hans annet storsegl (14 avtrykk 1305-1318). Stilnedgang. Seglet antas utført av en gullsmed i Paris, men reversen med løven står ikke på høyde med adwersens ledige og fornemme tronbilde og har heller ikke noe av den oppadstrebende holdning og den ild og det liv som løvene hadde (i skjold og skaberak) i Eiriks kongeseigl 1286/1289, som også var fransk arbeide. – 13. 1358. Håkon 6.s kongevåpen i hans sekret. Over skjoldet står hjelm med løve i hjelmtegnet.

ner ikke noe om hvorvidt fanen hadde figurinnhold.

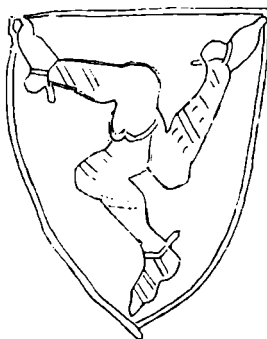
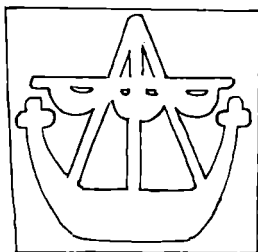
Den opplyser forøvrig at Håkon utstyrte den nye jarl med både fane og lur. Stridsfane og krigslur hørte sammen i Norge, og disse fyrstelige attributer ble holdt høyt i ære. Så sent som i 1528 frembar jemtelandingene sitt lands segl, banner og lur for landsherren Vincents Lunge, idet de hyllet kong Frederik (Dipl. Norv. XIV 686).

MAN

Den norske ekspansjon til et Stor-Norge, det Nordsjøveldet som var vikingtidens og Magnus Barfots store mål, ble avskrevet ved freden i Perth 1266 (Dipl. Norv. VIII. 9) hvor Norges konge Magnus Lagabøter avstod

til Skottenes konge Man med de øvrige Suderøyer, etter at Mans konge – som også het Magnus – hadde svoret Skottekongen troskap. Inntil da var Man et eget norsk land; øya var erobret av nordmenn i 800 årene, og hadde egne norske konger; men i tiden ca. 1100–1266 var de vasallkonger under kongen i Norge.

Kongeriket Mans triskel-våpen antas å være minst så gammelt som fra ca. 1250 da øya ennå var norsk. Wijnbergen har for le Roi de men: *på rødt tre brynjeklede bein i triskelform, av sølv og med gull sporer*. Samme våpen, angitt verbalt som *gulez a trois iambes armes argent*, og med samme eiernavn *le roy de Man*, fins i en engelsk skriftlig våpenbok fra ca. 1275, Wallford's Roll, som våpen nr. 17 (1275-eksem-

14. Ca. 1288 ff. Kongen av Islands våpen i Wijnbergen-manuskriptet. Tverrstripet hvitt og blått, skjoldhodet gult, rød løve, svart eller blå (?) øks. – 15. Jarledømmet Orknøyenes våpen i jarlen Henrik Sinclairs segl 1389, med kvadrert skjold; skipet i 1. og 4. felt, Sinclair-kors i 2. og 3. – 16. Ca. 1288 ff. Kongen av Man's våpen i Wijnbergen-manuskriptet. Rødt med hvit triskel (tegnet etter ufarget foto mottatt fra Haag 1939).

plaret er tapt, men bevart i avskrift 1607, Brit. Mus. MS. Harl. 6589). I den vakre engelske våpenbok fra ca. 1270–1280 manuskript B 29 hos Herald's College, London, er våpnet for le Rey de man malt med stor bredde. Det følger, likesom hos Wijnbergen, nestnærmest etter Norges. Også her er beinene brynkledd. Men profilen er ulik. I B 29 roterer triquetraen slik at de to øvre bein sparker mot heraldisk høyre, hos Wijnbergen går rotasjonen i motsatt retning.

De tre sammenføyde bein fins også i norske privatsegl for Hallstein Thorleifsson 1303 og Nikulas Hallsteinsson 1345. De har kanskje arvet våpnet etter kong Harald av Man som i 1246 ektet kong Håkon den Gamles datter Cecilia; Hallstein kan ha vært hennes sønn (av et annet norsk ekteskap). Hallsteins triskel og Nikulas' har motsatt rotasjon.

Figuren betød i tidlig antikk Solen som roterer og løper, og figuren kunne da ha sol-ansikt i midten. På mynt

fra Syracus i 3. årh. f. Kr. stod emblemet, og hentydet der kanskje til at øya Sicilia, «Trinacria», er trekantet. Middelalderen lot trekant-figuren bety Den treenige Gud. Et roterende triangel er Trinitas-tegn på Harald Hardrådes mynt.

ORKNØYENE

Øyene hadde norsk befolkning siden 800–900-årene. Herskeren på Orknøyene var ikke konge. Han var fyrste, en jarl med militær makt og relativt stor selvstendighet, men ble formelt underlagt Norges konge. Orknøyene var fra ca. 1100 norsk fyrstelen.

Wijnbergen-heraldikeren i 1200-årene maler et våpen for le Roy d'orquenie slik: *på blå bunn et gull skip med utspent sølv seil*. Tegningen er skadd; man må tro den betyr et langskip. Høye staver med drakehoder kan skjelnes, og sideror; i seilet skimtes *røde striper*; altså høvdingsskip. I en sen våpenrulle ca. 1460, Randle Hol-

mes' Book (Brit. Mus. MS Harl. 2169), er våpnet, The Army of Orkeney, malt med de samme hovedfarger og utspent seil, men skipet har nå fått kasteller.

Orknøy-jarlen Henrik Sinclair fører i et våpensegl (1379) 1389 Orknøy-våpnet i 1. og 4. felt og Sinclair-korset i 2. og 3. felt. Skipet er gammel langskipstype med en mast og beslått råseil. De følgende jarler av Orknøyene fortsetter med å kvadrere jarledømmets våpen med sitt eget Sinclair-våpen (det taggede kors) i seglene. Noen setter da likesom i 1389 skipet foran ættevåpnet, andre omvendt.

William Sinclair trekker i 1456 en skotsk liljestreng omkring skipsvåpnet på seglet, slik at våpnet skifter nasjonalitet allerede før landet i 1469 traktatmessig – ved pantsetting – går tapt for Norges krone.

Orknøyenes landssegl, det vil si lagtingets, er fra ca. 1300 eller litt senere (?). Det heter SIGILLVM COMVNITATIS ORCADIE og inneholder ikke skip men Norges vanlige kongeskjold, med løve og øks. To menn i korte kjortler og brynnehoser løfter skjoldet opp.

Litteratur

- S. T. Achen: Bergensfarerne og Islands ældste våben (Herald. tidsskr. 1962).
- P. Adam-Even, L. Jéquier: Un armorial français du XIIIe siècle, l'armorial Wijnbergen (Arch. hérald. Suisses 1951-1954).
- Chr. Brinchmann: Norske konge-sigiller og andre fyrstelige sigiller fra middelalderen (Kristiania 1924).
- Jens Bull: En hittil ukjent tegning av Norges kongevåben fra ca. 1300 (Historisk tidsskrift 29, 1930-1933 s. 545-548 med 1 pl.).
- A. C. Carstens: Det norske vaabens op-

komst og forandringer (København 1781, Kgl. dansk vidsk. selsk. skr.).

- Harry Fett: Norges malerkunst i middelalderen (Kristiania 1917).
- P. Ganz: Gesch. d. herald. Kunst in der Schweiz im 12. und 13. Jahrh. (Frauenfeld 1899).
- Glover's Roll of the reign of king Henry 3., utg. av G. J. Armytage (London 1868).
- Heralds' commemorative Exhibition 1884-1934, held at the College of Arms, enlarged and ill. catalogue (London 1936).
- H. J. Huitfeldt-Kaas: Norske sigiller fra middelalderen (Oslo 1899-1950).
- Mathæus Parisiensis: Historia Anglorum og Chronica Maiora, utg. av F. Madden og H. R. Luard I-VII (London 1877-1882).
- F. Palgrave: Antient calendars and inventories of the treasure of H. M. Exchequer (London 1836).
- C. J. Schive: Norges mynter i middelalderen (Kristiania 1865).
- Gustav Storm: Norges gamle vaaben, farver og flag (Kristiania 1894, Vidsk. selsk. skr.).
- H. Trøttestad: Norges statssymboler til 1814 (Oslo 1933, Hist. tidsskr. bind 29, og særtrykk).
- Samme: The coat of arms of Norway (American-Scandinavian Review, New York 1964).
- Samme: Geistlige segl i Bergens bispedømme (festskr. Bjørgvin bispestol, red. P. Juvkam. Bergen 1968).
- Samme: Borg i segl, mynt og våpen (Oslo 1967).
- Samme: Artikler i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder (Domkapitelsegl, Domkirkevåpen, Domssegl, Furstliga sigill Norge, Helgonvåpen Norge, Hjelmtegn, Kongesegl, Lagtingssegl, Landskapsvåpen, Løve, Merke og fløy, Riksssegl, Riksvåpen og kongevåpen, Rose).
- A. R. Wagner: A catalogue of English mediaeval rolls of arms (London 1950).
- W. S. Wallford: A roll of arms of the 13th century (Archaeologia bind 39, 1863, side 373-387).

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Sverige

Av C. G. U. Scheffer

ÖVER det svenska vapnet står angivet *le. Roi. desues*, vilket betyder Konungen av Sverige.

Sues är en medeltida förfranskad form av det latinska namnet Suecia. Denna franska namnform återfinnes på en år 1934 i Paris vid korsningen av rue Serpente (nr 15) och rue Hautefeuille uppsatt minnestavla, vars inskrift lyder:

RUE SERPENTE
ET RUE DES DEUX PORTES
(B^D ST. GERMAIN)
ETAIT
LE COLLEGE DE SUESSE
OU D'UPSAL
FONDE EN 1291
POUR LES ETUDIANTS SUEDOIS
DE L'UNIVERSITE DE PARIS

Det kan vidare nämnas, att det s. k. Skarahuset, ett härbärke för svenska studenter vid det medeltida Parisuniversitet under perioden 1292—1435, kallades *Domus Scarensis* eller *Hôtel Suesse*.

Vapenmålningen

Vapnet, som av utgivarna presenterats under nr 1278, visar i blått fält ett upprest gult lejon.

Lejonet överensstämmer till sin eleganta men något summariska utformning med flertalet av vapenbokens lejon och saknar både tunga och beväpning. — Hans Toll redovisar i sitt arbete om tre-kronor-vapnet iakttagelsen att lejon framställda i romansk stil oftast saknar tunga. — Ett typologiskt kännetecken för lejonet i vapenboken

utgör även den kraftiga ansvällningen på svansens mitt.

Det är fråga om en driven vapenmålare som nått fram till en bestämd uppfattning om det heraldiska schemat för framställningen av ett lejon. Redan en blick på uppslaget med den svenske konungens vapen är tillräcklig för att konstatera detta. Man jämför med den norske konungens vapen. Det är under sådana omständigheter meningslöst att söka efter någon direkt förebild för det svenska vapnet.

Identifiering

Det vapen som i Wijnbergenvapenboken tillagts konungen av Sverige överensstämmer i väsentliga avseenden med den kungliga Folkungaättens vapen sådant detta fördes från 1275, året för Magnus Ladulås' trontillträde, till 1363, året för Magnus Erikssons fördrivande från tronen — i blått fält ett upprest krönt lejon av guld över tre ginbalkar av silver — men avviker från detta genom att sakna viktiga beståndsdelar.

Vapenmålningen visar Folkungavapnets huvudmotiv och huvudtinkurer, ett upprest gult (gyllene) lejon i blått fält. Lejonet framställs emellertid okrönt och ginbalkarna saknas.

Det bör undersökas om vapenmålningen kan åsyfta något annat svenskt kungavapen, före eller efter perioden 1275—1363. Folkungaättens trontillträde år 1250 hade icke medfört någon ändring av bildvalet för kungasigillet. Valdemar (1250—1275) övertog sin morbroder och företrädare Erik Erikssons tre krönte leoparder, som han

satte i sköld. Sedan Folkungaätten år 1363 detroniserats, införde Albrekt av Mecklenburg som vårt första »territoriella» riksvapen de tre kronorna. Inget av de vapen som i tiden omger Folkungadynastiens lejonvapen kan förväxlas med vapenmålningen i Wijnbergenhandskriften. Under sådana omständigheter ökar givetvis betydelsen av det gemensamma huvudmotivet hos Folkungavapnet och vapenmålningen medan avvikelserna minskar i betydelse i vad angår själva identifieringen. Det torde följaktligen kunna konstateras att vapenmålningen åsyftar en konung av Folkungaätten. Den närmare dateringen skall diskuteras senare. Dessförinnan påkallas en redogörelse för de båda avvikelser som vapenmålningen företer.

Avsaknaden av gimbalkar

En kort översikt av det skiftande vapenbruket inom Folkungarnas »släktkonfederation» torde vara nödvändig för att man rätt skall kunna bedöma denna irregularitet.

Något gemensamt vapen fördes icke av de personer som tillhörde Folkungarna såsom genealogiskt begrepp. I sin grundläggande utredning om Folkungaätten framhåller K. H. Karlsson att man utöver det ensamma lejonet och den kungliga grenens sköld har att räkna med snedbjälkarna, stengavlarna och ulven. Detta blir lättare att förstå om man håller den kognatiska uppfattningen av ätten i sikte och om man dessutom betänker att 1200-talets början sammanfaller med tiden för vårt lands heraldiska gryning.

Betydelsefullast av Folkungaättens grenar är den som utgår från Magnus Minnesköld och det är hos hans ättlingar vi återfinner lejonvapnet.

Det må här inskjutas att Hans Toll

1. Lagman Eskil Magnussons sigill 1222-1230 (DS nr 216) visar det första Folkungalejonet. Avgjutning G. Fleetwood. Foto B. Lundberg. Riksarkivet, Stockholm.

i sitt tidigare nämnda arbete inte tvekade att som urtypen för Folkungarnas vapendjur beteckna den snidade reliefbild av ett förheraldiskt lejon i 1100-talets romanska stil som finnes i Hofs kyrka i Östergötland, belägen i närheten av den s. k. Hofgården, där Birger jarl säges ha bott.

Magnus Minneskölds son i första giftet, den bekante Västgotalagmannen Eskil, hade ett sigill med ett rutformat fält, vari ett lejon (B. E. Hildebrand 3:4). Denna bild förmodar Filip Liljeholm att Eskil ärvt från sin fader, som »väl fört en sköld, vari har varit målat ett lejon», ett kanske något djärvt påstående med hänsyn till att inte ens för sonen Eskil en så fullgången heraldisk framställning är belagd (Fig. 1). Avgörande i sammanhanget är emellertid den klart uttalade heraldiska karaktären hos lejonet.

I övrigt har — enligt Liljeholm — de från Magnus Minnesköld utgående ättgrenarna velat differentiera sina vapen. Magnus' son i andra giftet Birger förde innan jarltiden ett upprest lejon över tre balkar (B. E. Hildebrand 3:11) men utbytte som jarl balkarna mot ginbalkar (B. E. Hildebrand 1:17 och 19), vilka blev bestående inom den från honom härstammande kungliga grenen av Folkungäätten.

Inom Folkungäättens s. k. lagmansgren, som torde ha bildats av Birger jarls broder Bengt, fördes lejonet över tre balkar av dennes son Magnus Bengtsson och av sonsonen Bengt Magnusson (B. E. Hildebrand 3:28 och 41). I den sistnämndes stora sigill från 1278 (B. E. Hildebrand 3:40), där lejonet är vänstervänt, saknas balkarna, vilket av Liljeholm tolkats så att Magnus Ladulås icke skulle ha tillåtit sina släktingar att föra ättevap-

2. Hertig Magnus Birgerssons sigill 1275 6/10 (DS nr 601) visar Folkungavapnet med okränt lejon. Avgjutning G. Fleetwood. Foto B. Lundberg.

net i en sådan utformning att det kunde förväxlas med hans eget kungliga vapen.

Enligt Liljeholms teori har det sköldemärke som senare kommit att benämnas Folkungavapnet bildats av ett upprest lejon, till vilket tillägg senare blivit gjorda. Till lejonet över tre ginbalkar hävdade den kungliga grenen en exklusiv rätt.

I sin ursprungliga form har Folkungavapnet emellertid förts av flera ätter, som upptagit detsamma från mödernet. Detta kan ha påverkat den allmänna uppfattningen inom och utom Sverige och kommit denna att sätta likhetstecken mellan Folkungalejonet och Folkungavapnet.

Sigtrygg Bengtsson av ätten Boberg var antagligen gift två gånger, andra gången förmodligen med en halvsyster till Birger jarl. Genom detta sponnerade äktenskap kan enligt Liljeholm förklaras att vissa ättlingar till Sigtrygg i sitt vapen förde ett upprest lejon utan balkar.

Tyrgils Knutssons ätt, en västgötsk stormannaätt, förde troligen genom härstamning från en dotter till Birger jarls halvsyster och Sigtrygg Bengtsson ett upprest lejon i vapnet, i regel i ginstyckad sköld. Marsken Tyrgils Knutssons vapen visar enligt Bergshammarvapenboken ett upprest gult lejon och skölden ginstyckad av rött och blått.

Ulvåsaätten var en på 1300-talet blomstrande stormannaätt med flera lagmän framför allt i Närke men även i Västergötland och Tiohärad. En av dem, Gudmar Magnusson i Västergötland, förde ett hjorthuvud, men hans söner upptog i stället modernevapnet, ett upprest lejon (ibland i ginstyckad sköld), vilket torde ha sin förklaring i spinnsidans härstamning från Birger jarls ovannämnda halvsyster.

Bengt Hafridssons ätt hade troligen liksom de två nämnda ätterna ärvt sitt lejonvapen (ett upprest lejon, i början i delad, senare i odelad sköld) genom härstamning från Birger jarls halvsystem. En sonsons son till Bengt Hafridsson var konung Magnus Eriks- sons bekante gunstling Bengt Algot- son, hertig av Finland och Halland.

Möjligen var det även från Folkung- gåtten som Sigtrygg Bengtssons svär- son, lagmannen i Tiohärad Karl Inge- borgason (Lejonbalk), upptog lejonet i den ena halvan av sitt vapen. Beakt- ansvärt är också att Magnus Marina- sons ätt, vars stamfar alltså bar det inom Folkungäkten vanliga namnet Magnus, även förde ett lejon i den ena halvan av sitt vapen.

Frånsett den utsträckning, i vilken Folkungavapnet på medeltiden be- greppsmässigt anknutits till ursprungs- formen — det ensamma lejonet — kvarstår, att lejonet även i de utökade varianterna dominerat vapnet. Under sådana omständigheter måste man även räkna med möjligheten av att en knapphändig blasonering, som endast tagit fasta på huvudfiguren, kan vara skuld till utelämnandet av ginbalkar- na i Wijnbergenvapenbokens svenska kungavapen. Som jag tidigare antytt, förefaller det mig ej troligt att ett otydligt eller slitet sigill tjänat som förebild.

Avsaknaden av krona på lejonets huvud

Det kungliga Folkungalejonet är krönt. Vapenmålningens lejon saknar krona.

Kung Valdemar Birgersson, vilken såsom ovan omtalats förde tre krönte leoparder, fick avstå tronen åt sin broder Magnus. Denne förde innan han blev kung sin fader Birger jarls vapen. Efter trontillträdet lät han under åren

3. Konung Magnus Birgerssons sigill 1278 22/1 (DS nr 638) visar Folkungavapnet med krönt lejon. Avgjutning G. Fleet- wood. Foto B. Lundberg.

1275 och 1276 åt sig utföra tre olika sigill med tillhörande kontrasigill. De senare visar vapnet. På huvudet bär lejonet krona, tydligen för att beteck- na Magnus' nyvunna kungliga värdig- het (Fig. 2—3).

Krönte lejon är inte sällsynta. För- utom till Valdemar Birgerssons krönte leoparder kan hänvisas till det aktuella uppslaget i Wijnbergenhandskriften, på vilket krönte lejon föres av kun- garna av Böhmen, Cypern, Tunis, Afri- ka och Armenien. Danmarks leoparder kröntes redan år 1232. Norges le- jon förseddades med både krona och yxa år 1280.

Även andra konungliga djur fram- ställes ofta krönte. Exempel utgör ör- nar, gripar och Mecklenburgs tjurhu- vud.

Till belysande av problematiken vid krönandet av en vapenfigur, som redan själv symboliserar kunglighet, må påpekas, att utvecklingen även kunde gå i motsatt riktning. Det krönte hu-

vedet i Stockholms stads sigill reducerades i ett på 1400-talet upprättat vapen för huvudstaden till blott en krona. Enligt en av mig framförd teori har på motsvarande sätt Sveriges trekronorsvapen uppstått genom en förkortning av Albrekt av Mecklenburgs krönta tjurhuvud, kombinerad med ett trefaldigande av den resterande kronan.

Datering

Vapenmålaren har svävat i okunnighet om att lejonet i Danmarks, Sveriges och Norges vapen skulle framställas krönta. Även om ett sådant krönande för Folkungalejonets vidkommande varit en relativ nyhet (1275) så hade dock lång tid förflutit sedan Danmarks leoparder första gången kröntes (1232). Egendomligt är att Norges lejon framställs med yxa men utan krona, då det på en och samma gång begåvats med dessa attribut (1280). Förekomsten av yxan ger oss emellertid en säker terminus a quo. Med stöd av denna och med beaktande av vad som i övrigt är känt om handskriften torde det med en hög grad av sannolikhet kunna antagas att Magnus Ladulås, som regerade 1275–1290, är den däri åsyftade konungen av Sverige.

Vapenbokens betydelse för svensk heraldik

Det svenska kungavapnet i Wijnbergenvapenboken har sin tekniska betydelse genom att för första gången visa Folkungavapnets huvudtinkurer. I efterföljande medeltida vapenböcker har kunskapen om Folkungavapnets rätta utseende ökat, även om ibland — som i Bergshammarsvapenboken — kronan fortfarande saknas på lejonets huvud. Lång tid skulle inte förflyta, innan Folkungavapnet blev »die oude wapen

van sweden». I Sveriges mer än femhundraåriga stora riksvapen fortlever dock alltså Folkungavapnet, vilket för omvärlden framträdde som det första svenska riksvapnet. Wijnbergenvapenboken har från svensk synpunkt sin kanske största betydelse som ett vittnesbörd om Sveriges heraldiska upptagande i staternas krets.

Litteratur

- I. Arens: Om »simsalabim» i svensk medeltidsforskning (Sthlm 1968), s. 19 ff. (Estonian science in exile, New edition, 1:3).
- G. Carlsson: Ätten Gädde i Gäddeholm, Exkurs (Personhistorisk tidskrift 1951), s. 39-49.
- S. Carlsson: Folkungarna — en släktkonfederation (Personhistorisk tidskrift 1953), s. 79.
- H. Fleetwood: Svenska medeltida kungasigill, 1 (Sthlm 1936).
- A. L. Gabriel: Skara House at the Mediaeval University of Paris (Notre Dame, Indiana U.S.A. 1960), s. 32 f., 173 f.
- H. Gillingstam: Lejon och leoparder — Terminologihistoriska studier (Heraldisk Tidsskrift, [bd 1], nr 6, 1962), s. 247-251.
- P. B. Grandjean: Det danske Rigsvaaben (Kbhvn 1926), s. 41 f.
- B. E. Hildebrand: Svenska sigiller från medeltiden (Sthlm 1862, 1867).
- H. Hildebrand: Sveriges medeltid, del 2 (Sthlm 1884-1898), s. 524 ff.
- K. H. Karlsson: Folkunga-ätten (Svenska autografsällskapets tidskrift, bd 1, h. 11, 1888), s. 216-234.
- A. F. Liljeholm: Brynjulf Bengtssons härstamning (Genealogisk tidskrift, bd 3, 1952-1954), s. 97-106.
- U. Lindgren: Heraldik i svenska författningar (Lund 1951), bild 6, 13-15.
- N. L. Rasmusson: Rikets vapen (Rikets vapen och flagga, Sthlm 1960), s. 7-12.
- F. de Rochgude et M. Dumolin: Guide pratique à travers le vieux Paris (Paris 1923), s. 560.

- C. G. U. Scheffer: Trekronorsvapnets mecklenburgska ursprung (*Heraldisk Tidsskrift*, bd 2, nr 12, 1965), s. 83-88.
- H. Toll: De äldsta svenska konungavapenbilderna och tre-kronor-vapnet (Sthlm 1919), s. 46 ff.; fig. 14.
- H. Trættemberg: Norges krone og våpen (Oslo 1937), s. 10.
- Äldre svenska frälseläkter, bd 1, h. 1-2 (Sthlm 1957, 1965); häri: Bengt Hafrids-sons ätt, Lejonbalk och Magnus Marinasons ätt av H. Gillingstam; Boberg av J. Koit; Folkungaättens lagmansgren av S. Carlsson; Folkungaättens oäkta gren, Tyrgils Knutssons ätt och Ulvåsaätten av J. Gallén.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Hjortevåbenet – endnu engang

MIN artikel om hjortevåbenet i dansk-norske slægter i HT nr. 18 1968 fremkaldte en række venlige breve med supplerende oplysninger fra både Danmark, Norge og Sverige – nogle endog bilagt aftryk af signeter, som er bevarede hos de i artiklen nævnte personers efterkommere. Jeg vil gerne her nævne de væsentligste af disse oplysninger.

Den tanke, som jeg udkastede, at hjorten i slægterne Tønder's, Horneman's og Hersleb's våbener muligvis kunne stamme fra et våben, som deres fælles stamfader, *Christopher Nielsen Tønder* (1587–1656), førte, har ikke sin rigtighed. Sekretæren i Den norske Våpenring, *Hans Cappelen*, oplyste mig om, at Christopher Tønder førte en flyvefærdig due på en stub i sit skjold. I det senere under Cappelen's redaktion udkomne fortrinlige værk, *Norske Slektsvåpen*, ser man side 218 duen i 2° og 3° felt af et våben ført af en gren af Tønderslægten. Samme sted oplyses det, at stamfaderens due ses på hans epitafium i Bramsnes kirke. Jeg har forsøgt at skaffe et fotografi af dette, men det har vist sig umuligt af den gode grund, at Bramsnes gamle kirke brændte den 30. april 1770 og med den epitafiet!

Fru *Nanna Wessel*, Sandvika, gjorde mig opmærksom på, at Horneman-slægtens stamfader i Norge, rådmand i Trondheim *Henrik Horneman* (1644–1716), var en ivrig samler af sølvstøj, og at tre vægtige stykker med hans våben indgraveret findes gengivet i Thorvald Krohn-Hansen's store værk om

1. Det ældste Horneman-våben på låget af en barok drikkekande. Inskriptionen lyder: Henrich Hornemand – Anna Niels-D: Tønder 1692. Efter Thv. Krohn-Hansen: Trondhjems Gullsmedekunst 1550-1850.

2. Våbener tilhørende Ebbe Carstensen til Reinskloster og Anna Horneman på malet topstykke i kirken ved Reinskloster, Sør-Trøndelag. Schrøder fot.

gamle trønderske guld- og sølvsmedarbejder (Trondhjems Gullsmedekunst 1550–1850, Trondhjem 1963). Heller ikke i det ældste Horneman-våben findes hjorten – hverken i skjold eller hjelm. I skjoldet ses vildmanden med køllen over skulderen, og i hjelmen to vesselhorn med et jagthorn imellem (fig. 1).

Ligesom *Hans Krag*, Søgne, gør det i nedenstående indlæg, har Nanna Wessel peget på, at hjorten i de yngre slægter Tønder's og Horneman's våbener antagelig må stamme fra deres stamfader Ebbe Carstensen's våben. Ifølge oplysninger i Danmarks Adels Årbog 1943, II side 3, skal den Carstensen'ske slægt have ført en springende hjort i sit skjold. (Det fremgår også heraf, at slægten kaldte sig Carstens eller Carstensen).

Ebbe Carstensen kom til Norge fra Flensborg, hvor han var født 1658 på

gården Kielseng. Ifølge D.A.A. var han ikke broder til de to brødre *Jørgen* og *Henrik Carstensen* (sidstnævnte omtalt af *Hans Krag* nedenfor), men i hvert fald en nær slægtning. *Jørgen Carstensen's* søn, *Johan Lorentz Carstensen* (1705–1747), blev adlet 1745 med navnet *Castenschiold* og optog hjorten i sit adelige våbens 1° felt.

Bibliotekar *Harald Nissen*, Det kgl. norske Videnskabers Selskab i Trondheim, nævnte også for mig, at Ebbe Carstensen skulle have ført en hjort i sit våben, og han mente, at han for en del år siden havde set Ebbe Carstensen's og Anna Tønder's alliancevåben på det gamle inventar i den nye kirke ved Reinskloster. Med *Harald Nissen's* beredvillige bistand er det lykkedes at få dette fotograferet (fig. 2). Der kan næppe være tvivl om, at de to våbener, som er malet på et topstykke til kirkepatronens loge, er Ebbe Carsten-

sen's og Anna Horneman's. Initialerne må stå for *Ebbe Carstens Søn* og *Anna Horne Mand*.

Esbjørn Hiort.

Et dansk-norsk hjortevåben

I sin artikkel «Hjortevåbenet i dansk-norske slægter» i HT nr. 18 reiser *Esbjørn Hiort* bl. a. spørsmål om de to trønderske slekter *Horneman* og *Tønder* kan ha tatt i arv den hjort, som på forskjellig måte finnes ført i slektenes våbensegl, fra den eldre slekt *Horneman* og den eldre slekt *Tønder*, som de stammet fra på spindesiden.

Dette spørsmål viser sig å måtte besvares med nei. Allerede slektenes agnatiske stamfar, *Ebbe Carstensen* (ikke *Carstens*), eier av Reinskloster (i Sør-

ikke Nord-Trøndelag), førte nemlig hjorten i sitt segl.

Ebbe Carstensen hadde en bror, *Henrik Carstensen* med tilnavnet *Schøt*; og dennes sønn *Carsten Henriksen Schøt* førte også hjorten, men innpasset i en hel jaktscene som det sømmer sig for en mann, hvis navn betyr *skytte*. Vi ser her skytten med sin bøsse rettet mot hjorten, der springer inn bak et tre, over hjorten syv flyvende fugler, tydeligvis av hønsefuglene, og endelig skyttens hund nedenfor hjortens bakken (se figur).

Ebbe Carstensen har som bekjent felles avstamning med den danske slekt *Castenschiold*, og da denne i første felt av sitt kvadrerte skjold fører en hjort springende bak et tre, står vi i de nevnte tilfelle tydeligvis overfor en selvstendig våbentradisjon. *H.K.*

Carsten Henriksen Schøt førte hjorten som en del av en jaktscene.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Statsheraldikern C. G. U. Scheffers tryckta skrifter

Med anledning av hans 60-årsdag den 22 november 1969
förtecknade av *Olof v. Feilitzen*

1936

1. Tornérkragen i svensk heraldik. Meddelanden från riksheraldikerämbetet. 5 (1936), s. 20–32. Ill.
2. Rec. av: Svenska exlibrisföreningens årsbok 1936. Sthlm 1936. Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Arg. 23 (1936), s. 229–230.

1941

3. Carl Stephan Bennets visitkortsexlibris. Svenska exlibrisföreningens årsbok 1940 (tr. 1941), s. 24–28. Ill.
4. Rec. av: Otto Wang [pseud. för: Poul Frost-Hansen], Tyeve Aars danske Ex Libris 1920–1940. Khvn 1941. Bonniers litterära magasin. Årg. 10 (1941), s. 635–637. Ill.

1942

5. Stora Amaranterordens historia. På uppdrag utarbetad. Sthlm, Bröderna Lagerströms förlag, 1942. 203 s. Ill.
6. Rec. av: Emanuel Bergman, Medicinska emblem och symboler. Sthlm 1941. Konstvärlden. Arg. 2 (1942), s. 80–83. Ill.

1943

7. Rec. av: A. D. Henriksen, Lidt om Exlibris. Khvn 1941. – Otto Wang (Poul Frost-Hansen), Norske Ex Libris. Khvn 1942. Svenska exlibrisföreningens årsbok 1943, s. 68–71. Ill.

1944

8. Stora Amaranterordens planerade dottersällskap i Abo på 1760-talet. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland 298. – Historiska och litteraturhistoriska studier 20 (Hfors 1944), s. 147–154.

9. Det medeltida sigillet som kunskapskälla. [Rec. av: P. B. Grandjean, Dansk sigillografi. Khvn 1944]. Ill. Dagens Nyheter den 22 augusti 1944.

1945

10. Rec. av: Arvid Berghman, Dynastien Bernadottes vapen och det svenska riksvapnet. Sthlm 1944. Svenska Morgonbladet den 25 september 1945.
11. Rec. av: Svenska skråsigill. K. G. Cedergrens anteckningar, redigerade och kompletterade av Gösta von Schoultz. Sthlm 1944. (Nordiska museets handlingar 20). Rig. Arg. 28 (1945), s. 114–118. Ill.

1946

12. Det äldsta svenska bokägaremärket. Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Arg. 33 (1946), s. 51–56. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 55–58.
13. Rec. av: Thor Bjørn Schyberg, Forsøk på en norsk exlibrisiana frem til 1 januar 1944. Oslo 1944. Svenska exlibrisföreningens årsbok 1945 (tr. 1946), s. 58–59.

1947

14. Anders Schönbergs samling av lacksigill. Samlarnytt. Arg. 1 (1947), s. 3–5.
15. Kort handledning i sköldemärkens identifiering. Svenska exlibrisföreningens årsbok 1946 (tr. 1947), s. 35–57. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 11–29.
16. Dansk och svensk sigillografi. [Rec. av: Poul Bredo Grandjean, Dansk Sigillografi. Khvn 1944]. Historisk tidskrift. Arg. 67 (1947), s. 95–99.

- 1948
17. Insignia Rabenorum. Ett exlibrisfalsarium från omkring år 1700. Meddelanden från riddarhuset. Arg. 2 (1948), s. 109–110. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 59–62.
- 1949
18. Ett förslag till instruktion för riksheraldikern från Gustaf III:s tid. Personhistorisk tidskrift. Arg. 47 (1949), s. 47–59. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 131–143.
19. Sigillstampsamlingen. Gustaf Elgenstiernas donation. Meddelanden från riddarhuset. Arg. 3 (1949), s. 39. Ill.
- 1950
20. Färöarnas vädur och Sveriges tre kronor. Om utsmyckningen av Sveriges riksdags bokgåva till Färöarnas lagting 1950. Svenska exlibrisföreningens Årsbok 1949–1950, s. 59–67. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 163–167.
21. J. G. Liljegrens provtryck av sigillteckningar för Diplomatarium Suecanum. Meddelanden från riksarkivet 1948 (tr. 1950), s. 92–99. Ill.
22. Karl IX:s sigill. Karl IX. Studier under red. av Boo von Malmberg. (Småskrifter utg. av Svenska porträttarkivet, Nationalmuseum. Nr 2). Sthlm 1950, s. 37–40, fig. 58–62.
23. Medeltiden i sigill och vapen. Svenska Dagbladet den 19 augusti 1950.
- 1951
24. Kunglig revolutionsheraldik. Meddelanden från riddarhuset. Arg. 5 (1951), s. 93–94. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 63–66.
25. Reservofficerssällskapets i Stockholm förtjänstplakett. Tidskrift för reservofficerare. Arg. 27 (1951), s. 53, 55. Ill.
- 1952
26. Göteborgs vapen. Svensk tidskrift. Arg. 39 (1952), s. 405–
411. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 104–112.
27. Göteborgs vapen i text och tolkning. Meddelanden från riddarhuset. Arg. 6 (1952), s. 41–45. Ill.
28. Kung Eriks och herr Hennings vapen i Sigtuna Mariakyrka. Situne Dei 1949–1950 (tr. 1952), s. 35–42. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 47–50.
29. Riddarhusets sköldemålare. Meddelanden från riddarhuset. Arg. 6 (1952), s. 19–23. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 30–38.
- 1953
30. État actuel de la législation et de l'organisation nobiliaire et héraldique en Suède. Rivista araldica. Anno 51 (1953), s. 313–316. – Omtr. i: Recueil de l'Office généalogique et héraldique de Belgique 3 (1954), s. 61–65.
- 1954
31. Tyresö vapen. Meddelanden från riddarhuset. Arg. 8 (1954), s. 6. Ill.
- 1955
32. L'Armorial général de Rietstap et les pays nordiques. Comunicaciones y conclusiones del III congreso internacional de genealogía y heráldica, Madrid, 6 al 11 de octubre de 1955. Madrid 1955, s. 597–605. – Även separat: Madrid, Ediciones del Instituto internacional de genealogía y heráldica, 1955. 9 s.
33. Det svenska hovets organisation. När-Var-Hur. Arg. 12 (1956, tr. 1955), s. 188–194. Ill.
34. Sörmländsk heraldik. En orientering till utställningen på Nyköpingshus 20 februari – 20 mars 1955 av G. Scheffer och I. Schnell. Nyköping, Föreningen Södermanlands länsmuseum, 1955. 16 s. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 116–125.
35. Sörmländsk heraldik på Nyköpingshus. Meddelanden från riddarhuset. Arg. 9 (1955), s. 9–12. Ill.

36. Till frågan om skydd för kommunalt vapen. Ett inlägg. Landskommunernas tidskrift. Arg. 36 (1955), s. 97–99.
37. Un présent de Charles II d'Espagne à Charles XI de Suède. Hidalguía. Año 3 (1955), s. 837–840. Ill.

1956

38. Hugo Lagerström †. Svenska exlibrisföreningens årsbok 1955 (tr. 1956), s. 7–9. Portr.
39. •Med pil och rosors märke ...•. Heraldisk utställning för Örebro län ordnad i samverkan mellan Riksarkivets heraldiska sektion och Örebro läns museum, 30 sept.–21 okt. 1956. [Katalog av Gunnar Scheffer och Bertil Waldén]. Örebro, Örebro läns museum, 1956. 23 s.
40. N. R. Brocman och hans Collectanea heraldica. Archivistica et mediaevistica Ernesto Nygren oblata. Sthlm 1956, s. 337–347. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 39–46.
41. Stocksunds vapen och bruket att avspärra sund i forna tider. Stocksunds kommunala meddelanden. Arg. 41 (1956), s. 27–29. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 113–115.
42. Artiklar i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Bd 1 (1956): Adelsvapen, Adliga sigill, Agnus Dei, Alliansvapen, Anvapen, Ave-Mariamogram, Bar, Begravningsvapen, Besant, Besegling, Besittningsvapen, Bevapning, Bitecken, Bjälke.

1957

43. •Med pil och rosors märke ...•. Några anteckningar om den heraldiska utställningen i Örebro år 1956. Från bergslag och bondebygd. Arg. 12 (1957), s. 42–53. Ill.
44. Artiklar i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Bd 2 (1957): Bomärke, Borgerliga sigill, Borgerliga vapen, Bölja, Courtoisie, Damaske-ring.

1958

45. •Au point de vue héraldique•. Une question d'interprétation. Recueil du IVe congrès international des sciences généalogique et héraldique. Bruxelles 1958, s. 448–456. Ill.
46. Det heraldiska skyddet och Stockholms vapenbild. Föredrag vid IV internationella kongressen för genealogi och heraldik i Bryssel den 6–11 maj 1958. Stockholms stadsfullmäktiges handlingar 1958. Bihang 43, s. 17–23. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 151–159.
47. Häradsvapen inom Skaraborgs län. Västergötlands fornminnesförenings tidskrift. D.6:H.1 (1958), s. 1–71. Ill. – Delvis omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 86–94.
48. Jalons pour l'étude de la généalogie et de l'héraldique en Suède. Recueil du IVe congrès international des sciences généalogique et héraldique. Bruxelles 1958, s. 459–466.
49. Le règlement héraldique suédois de 1953. Madrid, Publicaciones de la Asociación de Hidalgos a Fuero de España, 1958. 11 s.
50. Nya kommunala vapen med personella sköldemärken. Meddelanden från riddarhuset. Arg. 12 (1958), s. 13–15. Ill.
51. Ätten Andeflychts familjearkiv. Släkt och hävd 1958, s. 24–28. Ill.
52. Artiklar i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Bd 3 (1958): De Gother vapen, Domkapitelssigill, Domkyrkovapen, Domsigill (tills. med J. Liedgren), Donatorsvapen.

1959

53. Femte internationella kongressen för genealogi och heraldik, Stockholm 21–28 augusti 1960. Släkt och hävd 1959, s. 309–312.

1960

54. Harald Fleetwood död. Svenska Dagbladet den 6 augusti 1960.
55. Riksheraldikern friherre Harald Fleetwoods tryckta skrifter. Bibliografi.

- Heraldisk tidskrift [Bd 1], Nr 2 (1960), s. 42–44. Portr.
56. Vapnen lever. [Finland]. Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri. Ny ser. Arg. 36 (1960), s. 301–306. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 168–174.
57. Artiklar i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Bd 5 (1960): Furstliga sigill, Fält, Försegling, Gem, Gera, Gilllessigill.
- 1961
58. Våra landskapsvapen. [Text med vapenbilder på skolschema utg. av Sveriges Sparbanker. Sthlm 1961]. 1 bl. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 77–85.
59. Artiklar i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Bd 6 (1961): Helgonvapen, Heraldik, Heraldiska bilder, Heraldiska bokägarmärken, Heraldiska tinkturer, Heraldisk stil, Heraldisk terminologi, Heraldiskt höger, Hjälms.
60. Red.: Recueil du Ve congrès international des sciences généalogique et héraldique à Stockholm 1960. Edité ... par C. G. U. Scheffer. Sthlm 1961. 332 s. Ill.
- 1962
61. Heraldiken på frammarsch. [Referat av anförande vid öppnandet av utställningen »Gamla emblem och nya vapen» i Sundsvalls museum]. Sundsvalls Tidning den 26 maj 1962.
62. Sjätte internationella kongressen för genealogi och heraldik. Edinburgh, Skottland, 8–14 september 1962. Släkt och hävd 1962, s. 66–67.
63. Artikel i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Bd 7 (1962): Häradsigill (Sverige).
- 1963
64. Adlig sköld och öppen hjälm. Arte et Marte. Arg. 17 (1963), s. 14–17. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 144–150.
65. Hallands häraders vapen. Folkety-mologi-sfragistik-heraldik. Heraldisk tidskrift. Bd 1, Nr 8 (1963), s. 350–356. Ill. – Omtr. i: Heraldisk spegel. 1964, s. 95–103.
66. The coats of arms of Sweden. The American-Scandinavian Review. Vol. 51 (1963), s. 237–244. Ill. – Omtr. i: Japan-Sweden Society of Kansai. Bulletin No. 14 (1964), s. 1–12 [engelsk och japansk text]. – I övers. och bearb. skick i: Heraldisk spegel. 1964, s. 69–76.
67. Artiklar i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Bd 8 (1963): Klämma (tills. med S. Hallberg och J. Liedgren), Kvinnsigill.
- 1964
68. [Förord till] Frithiof Dahlby, Svensk heraldisk uppslagsbok. Sthlm 1964, s. 7–8.
69. Heraldisk spegel. Sthlm, Bonniers, 1964. 174 s. Ill.
70. La sigillographie dans le Dictionnaire d'histoire de la civilisation du Moyen Age nordique. [Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid]. Rivista araldica. Anno 62 (1964), s. 85–89.
71. Sigillkonferens i Venedig. Nordisk arkivnyt. Arg. 9 (1964), s. 17–18.
72. Sjunde internationella kongressen för genealogi och heraldik, Haag, Nederländerna, 20–26 juni 1964. Släkt och hävd 1964, s. 45–46.
73. Trekronorsvapnet och våra medeltida städers sigill och vapen. Svenska stadsförbundets tidskrift. Arg. 56 (1964), s. 398–403. Ill.
74. Trekronorsvapnets dubbla ursprung. Arte et Marte. Arg. 18 (1964), s. 20–22. Ill.
- 1965
75. En vävd 1500-talstapet med dansk antavla. Ulriksdals slottskapell. Sthlm 1965, s. 26–28. Ill.
76. Erik den heliges vålnad på slottet Karlstein. Sydsvenska Dagbladet Snällposten den 10 februari 1965.
77. Glasmålningar i Ulriksdals slottskapell. Heraldiska motiv.

- Ulriksdals slottskapell. Sthlm 1965, s. 14–25. Ill.
78. Sveriges trekronorsvapen 600 år. Din Bank 1965, Nr 1, s. 16–17. Ill.
79. The coats of arms of Sweden. Genesis and development. The Coat of Arms. Vol. 8 (1964–1965), s. 273–279. Ill.
80. The Swedish flag and Sweden's national coats of arms. Sthlm, The Swedish Institute for cultural relations with foreign countries, 1965. 3 s.
81. Trekronorsvapnets mecklenburgska ursprung. Heraldisk tidsskrift. Bd 2: Nr 12 (1965), s. 83–88. Ill.
82. Artiklar i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Bd 10 (1965): Landskapsvapen (Sverige), Lejonansikte, Lejonhuvud, Lejonörn.
- 1966
83. Heraldiken i dag. Heraldisk tidsskrift. Bd 2: Nr 14 (1966), s. 180–184. Ill.
84. Heraldiska bokägaremärken från svensk medeltid – Kronologisk förteckning. Svenska exlibrisföreningens årsbok. Arg. 25 (1964, tr. 1966), s. 21–50. – English summary, s. 51.
85. L'origine mecklenbourgeoise des armoiries à trois couronnes de Suède. Recueil du VIIe congrès international des sciences généalogique et héraldique à La Haye 1964. La Haye 1966, s. 141–146. Ill.
86. Minnet av Maltas belägring 1565. Arte et Marte. Arg. 20 (1966), s. 19–23. Ill.
- 1967
87. Måttbeställda svenska korsflaggor vid 1600-talets mitt. [Résumé français:] Drapeaux suédois avec la croix commandés sur mesure au milieu du XVIIe siècle. Livrustkammaren, Vol. 11:2 (1967), s. 25–44. Ill.
88. Svensk vapenbok för landskap, län och städer. Sthlm, Generalstabens litografiska anstalt, 1967. (4), 76 s. Ill.
- 1968
89. Brita Grep in memoriam. Svenska Dagbladet den 8 oktober 1968. – Omtr. i: Heraldisk tidsskrift. Bd 2, Nr 19 (1969), s. 422.
90. De halländska häradsvapnen. [With an English summary]. Varbergs Museum. Årsbok. Arg. 19 (1968), s. 111–132. Ill. – Även utgiven separat av Varbergs Museum 1968. 22 s. Ill.
91. La journée du drapeau suédois. 4 films présentés par G. Scheffer. Recueil du IIe congrès international de vexillologie, Zurich 1967. Zurich 1968, s. 115–116.
92. Nach Mass bestellte schwedische Kreuzflaggen um die Mitte des 17. Jahrhunderts. – Résumé: Drapeaux suédois avec la croix commandés sur mesure au milieu du XVIIe siècle. Recueil du IIe congrès international de vexillologie, Zurich 1967. Zurich 1968, s. 105–114, 185–187. Ill.
93. Sigillkonferens i Paris. Nordisk arkivnyt. Arg. 13 (1968), s. 3–4. Ill.
94. Stemmi e genealogia della Regina Caterina Jagellonica di Svezia. Rivista araldica. Anno 66 (1968), s. 210–213. Ill.
95. Stockholms läns vapen. Samfundet S:t Eriks årsbok 1968, s. 17–18. Ill.
96. Tillkomsten av Lars Sparres kopieböcker. Arkivvetenskapliga studier. Saml. 4 (1968), s. 331–340. Ill.
- 1969
97. Vapen för det nya Stockholmslänet. Heraldisk tidsskrift. Bd 2, Nr 19 (1969), s. 412–413. Ill.
-
98. Årsberättelser för riksarkivets heraldiska sektion för åren 1953–1966. i: Meddelanden från Svenska riksarkivet för åren 1953–1966 (tr. 1955–1968). – Även separat.
99. Redigerat: Svenska exlibrisföreningens årsbok 1937–1946 (tr. 1938–1947).

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Heraldisk litteratur siden sidst

Norge

Hans A. K. T. Cappelen: *Norske slektsvåpen*, 276 sider ill.; udgivet af Den Norske Våpenring, ved Didrik Rye Heyerdahl, Bygdøy allé 123 B, Oslo 2, 1969; indb. Nkr. 120, SHS-særpris 90.

Bogen omfatter ca. 375 nulevende slægter*), som har brugt våben i mindst 100 år, og hvis medlemmer har spillet en vis rolle i norsk samfundsliv. Hver slægt er repræsenteret med en tegning i streg af dens våbenskjold samt en tekst af følgende indhold: *En beskrivelse af våbenet*, også af varianter, og inkl. hjelm og hjelmfigur. Oplysning om *slægtens oprindelse*, dvs. ældste kendte medlem, for indvandrede slægters vedkommende: indvandrerens; for begge kategorier anføres første kendte hjemsted, samt hvornår våbenet eller dele af det kom i brug. Endelig en liste over *kilder*, både af genealogisk og heraldisk art. Bogen slutter med et udførligt register over heraldiske figurer og et *English Summary* af de indledende kapitler.

Slægterne er ordnet alfabetisk. Ca. 20 af dem tilhører den norsk-danske adel, men der er ikke skelnet mellem adelige og borgerlige slægter, hvilket er som det skal være. De fleste af våbenerne stammer fra 1600- og 1700-tallet, men enkelte kan føres længere tilbage. Det ældste dokumenterbare ikke-adelige er sikkert slægten Astrups to krydsede fisk, sølv i blåt, hvis første kendte bærer døde 1514, således at våbenet rimeligvis har været anvendt allerede i 1400-tallet.

De oplysninger der gives, og den måde de gives på, er præget af soberhed og et sundt jugement. »Heraldiske love» er én

ting, den heraldiske flora som den faktisk udfoldede sig (og udfolder sig) ofte en helt anden. Hans Cappelen kender naturligvis »lovene», men de får ham ikke til at lukke øjnene for livet som det leves på lovens rand eller udenfor (ikke nogen dårlig egenskab for en vordende jurist). Denne sans for heraldikkens virkelighed kommer ikke mindst til orde i hans indledning om »Den historiske baggrund for norske slektsvåpen» (med 11 illustrationer, delvis i farver).

Det ældste norske våben som kendes, bortset fra kongehusets, tilhører ridderen Basse Guttormson 1286; gengivelsen i hans segl omfatter kun et skjold. Det ældste våben med skjold, hjelm, hjelmklæde og hjelmfigur er fra 1347 og tilhører Bjarne Erlingson den yngre. Op til Sortedøden, i midten af 1300-tallet, øgedes antallet af norske våbener ret hurtigt, men derefter gik det langsommere, og gennem 1400-tallet, unionstidens første århundrede, dannedes der øjensynligt ikke mange norske våbener.

Fra 1500- og 1600-tallet gik det imidlertid fremad for det norske næringsliv, og mange af dem som økonomisk og socialt var på vej opad begyndte at føre våben. Det gjaldt både fødte nordmænd og indvandrere: danske, skotter, tyskere, franskmænd. »Et mindre antall lot kongen oppta i en dansk-norsk adelstand, uten at en slik stand i Norge kan skilles særlig ut fra gruppen av høyere embetsmenn og godseiende handelsherrer».

»Friheten for enhver til å ta seg et våpen og myndighetenes manglende kontroll med de våpen som ble ført, var trolig medvirkende årsaker til at mange fenomener opptrådte, som i mange andre land stort sette bare ses i heraldikkens første tid».

»Motivene som ble valgt peker ofte på én person, slik at det enkelte våpen fikk karakter av personvåpen, men hoved-

*) Til sammenligning: »Våbenførende slægter i Danmark» indeholder ca. 610 slægter. Ca. 30 slægter optræder i begge værkerne.

trekkene føres videre i neste generasjon og utgjør «slektsvåpnet». Variasjoner og detaljendringer i figurer og farger er vanlige også blandt nærstående agnater. Navn og skjold til forfedre gjennom kvinneledd tas hyppigt opp hvis manslinjen ikke førte våpen. Dette skjedde overraskende ofte også hvor sverdsiden førte våpen, men spinnesiden var sosialt sterkere markert.

Læs disse sidste 13 linjer igen! Sådan er bogen ikke hele vejen, men sådan er den, når den er bedst: ingen «regler» (gentaget for 20. gang efter tidligere bøger om emnet), men realiteter, selvstændigt iagttaget, fordomsløst gennemtænkt, og sandfærdigt præsenteret.

Pikant nok er bogen *tillige* noget helt andet. Ved siden af hvad den ellers er, og selv annonserer sig som, er den nemlig et heraldisk programskrift. Det fremgår af talrige enkeltheder bindet igennem, men først og fremmest af to selvstændige afsnit allerforrest: «Heraldikk også i dag» og «Slektsvåpen også i Norge». Læg mærke til de to «også». Disse afsnit er hver kun på en side og så koncentreret formuleret, at detaljer i mening og sammenhæng kan være svære at opfatte. Men hovedmeningen er der ingen tvivl om: Heraldik er ikke noget som blot hører fortiden til, og det er ikke (blot) en syssel for romantikere eller snobber. Heraldik er noget nutidigt, af stor ideel og funktionel betydning og, når den er bedst, af stor skønhed. Som studium er heraldik fyldt med dybe perspektiver og kan på mange, undertiden overraskende måder øge vor viden om fortiden og om os selv. I et kapitel om «Retten til å ta slaktsvåpen» diskuterer Hans Cappelen norsk og udenlandsk lovgivning på dette område og konkluderer: «Avgjørende er oppfatningene i heraldiske fagkretser», professionelle heraldikere og andre som dyrker studiet seriøst, og deres mening er den afgørende! Samtidig er han dog så realistisk at tale om «opfatningerne», i flertal. Alt dette er stimulerende.

Illustrationerne er alle nye, utført spesielt til dette værk af tolv forskjellige

kunstnere. Adskillige af tegningerne er nydelige, men som helhed virker de spinkle. Et stort antal er tillige utført efter det synspunkt, at en figur *kun* må gengives med sin kontur: enhver antydning af andet end den rene silhouet er uheraldisk. Teoretisk kan dette lyde bestikkende, i praksis kommer man, hvis man er konsekvent, snart ud i det meningsløse. Når kun den nøgne konturstreg er tilladt, er fx. en opslået bog og en tromme (eksemplerne er hentet i bogen) ikke til at skelne fra hinanden eller fra talrige andre figurer. Et våbendyr, hvor end ikke øjnene er markeret – og dem er der masser af i bogen – passer bestemt ikke til min opfattelse af god heraldik.

Dette er en skønhedsplet, en ganske alvorlig skønhedsplet, men heller ikke mere. «Norske slektsvåpen» er som helhed et særdeles vakkert værk, smukt trykt og stateligt indbundet, overmåde værdifuldt og brugbart i kraft af sit indhold, og ansporende i sine fanfarer om heraldikkens berettigelse og rolle. For en anden forfatter ville det have været et livsværk. Hans Cappelen er 24 år! (se hans unge ansigt side 233 i *Heraldisk Tidsskrift* nr. 15, 1967). En sådan præstation har næppe noget fortillfælde. Ham har vi ret til at vente os meget af.

S.T.A.

Tyskland

A. M. Hildebrandt: *Wappensiebel. Handbuch der Heraldik*, 15:de fullständigt omarbetade och utökade uppl., utgiven av Verein Herold, Berlin; förlag Degener och Co., Neustadt/Aisch 1968; 226 s. med talrika bilder, däribland 11 helsidor i färg; pris: 25:– DM.

Äntligen är den gamla Hildebrandtska ABC-bokens («Wappenfibel») era slut. Den hade många förtjänster, men också synnerligen många luckor. De senare har den nu helt omarbetade och nyredigerade utgåvan ganska samvetsgrant utfyllt. Resultatet är utan tvivel en av de bästa heraldiska handböcker, som någon-

sin tryckts på tyska språket. Dessutom är den enda av format, som tryckts under de senaste c:a 30 åren.

I 47 kapitel orienteras läsaren i komprimerad, men ändock knappast trötande form om heraldikens regler, källor, problem och randområden (såsom »Der Einfluss der Kunststilepochen in der Heraldik», »Das Recht am Familiennamen», »Adelsrecht und Namensrecht», »Genealogische Voraussetzungen der Familienheraldik», »Hausmarken» (dvs. bomärken), »Notarsignete», »Berufszeichen» och »Fahnen und Flaggen»). Med äkta tysk grundlighet har man lyckats tränga ihop allt det där på bara 226 sidor. Självfallet har detta inte kunnat ske utan ibland rätt störande kortfattning. Men denna upphäves i stort sett av en av bokens allra största förtjänster, nämligen de litteraturförteckningar, som inleda varje kapitel.

Boken har utarbetats av ett dussintal medarbetare, vanligen välkända experter som t. ex. ärkebiskopen Dr. Bruno Heim, f. d. Köpenhamn (»Kirchliche Amtsheraldik»). Men ibland kan man undra över medarbetarvalet: Tysklands internationellt mest kände heraldiker, Dr. Neubecker, fattas. Och hur har man med den rika tyska tillgången på adelshistoriker kunnat välja ett så svagt medarbetar-nummer som skett i fråga om »Adelsgeschichte» (redan på första sidan, s. 123, hittar man flere grova fel och fortsättningen är föga bättre)?

Det torde vara självklart, att ett komprimerat arbete, som överspänner ett så stort område, i sina detaljer kan ge upphov till meningsskiljaktigheter. När man på sid. 18-21 lyckliggöres med en uppdelning av alla heraldiska företeelser medelst nummer (det högsta är 9599), faller åtminstone en svensk recensents tankar osökt på Salig Strindbergs definition på knappologen: mannen, som samlar knappar *med* 6 hål i och knappar *utan* 6 hål i osv. Men lyckligtvis har man varit så förnuftig, att ingen vanlig dödlig på något sätt hindras av numreringsarna, när det gäller bokens användning.

De i en heraldisk handbok så viktiga illustrationerna kan man givetvis här och var tycka kunde vara något bättre. Vapenbrevet å sid. 35 är illa valt och dessutom beskuret. Översikten av sköldformerna på sid. 52 bör snarast tagas bort. Den är inte bara illa komponerad och ofullständig utan delvis också direkt felaktig. På färgplanschen sid. 71 böra de båda »Dreiberg-figurerna bytas ut. Det är något slags svarta mössor – inte »treberg». Trebergfigurer fanns för övrigt knappast under medeltiden. Rangkrönorna på sid. 93 äro inte bara illa ritade utan också delvis illa valda. Att en hel av sammanlagt elva färgplanscher ägnats åt en otysk brisyröversikt från gränsområdet i väster kan heller inte vara rätt avvägt. Mot bildmaterialet kan också ej sällan med fog anmärkas att man alltför ofta utvalt inom tysk heraldik högst ovanliga vapenbilder eller varianter. Men den anmärkningen har kunnat riktas även mot bokens tidigare upplagor.

Slutligen må påpekas att författaren på sid. 16 i bibliografin glömt bort, att baron von Berchems bibliografi 1937 även utgavs som fristående arbete och med bandsiffran I, alltså ej bara ingick i Familiengeschichtliche Bibliographie. Det är också fel, att arbetet bara skulle gå t. o. m. år 1934. Det går till 1936. Utgivarens påstående att Berchems bibliografi endast skulle upptaga ett mindre urval äldre arbeten är ett närmast groteskt fel, om man betänker att von Berchems är den enda moderna tyska heraldiska bibliografin. I verkligheten är den även i fråga om äldre litteratur så fullständig som möjligt.

Boken är sålunda inte felfri. Men säg den forskare, som kunde åstadkomma en helt felfri heraldisk handbok? Arbetet fyller mycket högt ställda anspråk både på vederhäftighet och användbarhet. Man vill gärna hoppas, att det blir ett föredöme för framtida heraldiska handböcker även i andra länder. För var och en, som vill veta något om tysk heraldik och var tysk heraldik står i dag, är boken oundgänglig.

Frrh. v. W.

Sveriges besittningsmynt

Bjarne Ahlström: Sveriges besittningsmynt (1561–1878), Ahlströms mynthandels AB, Stockholm 1967; XII + 173 s., åtskilliga hundra myntbilder, 11 provins- eller stadsvapen samt 1 översiktskarta. Pris: 40:-Skr.

Rubricerade arbete inbundet i ett vackert och slitstarkt band hör till det som förtjänar mer än vanlig uppmärksamhet från våra grannar myntsamlarnas område. Det vidgar vyerna. Ty vem visste att svenska härförare helt fräckt slagit svenska mynt i Augsburg, Mainz, Nürnberg, Würzburg eller i det polska Thorn? Eller var det någon heraldiker, som redan visste, att en enskild svensk adelsman omkring år 1635 vågade slå svenska riksdaler i Tyskland med sitt *eget* släktvapen på? Den modige var varken Königsmarck, Wrangel eller någon av de andra bombastiska härförarna, för vilka blyghet var ett okänt begrepp. Hans namn var Axel Oxenstierna och myntet visar också honom själv i bröstbild på framsidan (s. 171). Den där- under satta vapenskölden är särdeles märklig genom att den försetts med *friherrlig* rangkrona. Detta måste nämligen ha verkat som en oerhörd utmaning mot det talrika tyska fursteståndet i samtiden. Tyvärr har författaren missat de möjligheter vapnet ger till datering. Myntet måste vara från före greveutnämningen 1645. Men det fanns bara ett tillfälle, då en myntslagning ter sig logisk, nämligen något av åren 1633–1636, då ju Oxenstierna regerade de av svenska karna erövrade områdena med furstlig myndighet.

Den svenska myntslagningen betraktades uppenbarligen i samtiden som *ett viktigt propagandamedel* . Att slå mynt var att markera, att man betraktade sig som förblivande landsherre. Detta betyder den stora mängden svenska mynt slagna i Elbing (för spridning uppåt de polska flodsystemen), liksom också den stora mängden Gustaf II Adolfsmynt slagna på olika håll i Tyskland. Två av dessa (s. 142) äro heraldiskt speciellt märkliga, eftersom de visa konungen med sin drottning i profil och på baksidan det svensk/brandenbur-

giska alliansvapnet. Andra märkliga mynt äro de som föra fullt svenskt riksvapen *utökat* med provinsens vapen, såsom de bremisk/verdiska mynten (s. 127 ff.). Rätt förbluffande äro också de pommerska mynt, där hertigdömets sköld försetts med kunglig rangkrona, men med de utödda pommerska hertigarnas stamhjälm trädd över (!) riksäpplet – en form av hos myntmästaren hemmagjord furstlig heraldik, som dess bättre inte finnes på andra besittningsmynt. En troligen unik riksdaler från 1631 (s. 171) visar f.ö. 3 (1:2) kronor i riksvapnets 1 och 4 fält.

Besittningsmynten äro av två huvudtyper. Den vanligaste visar bild av regenten framtill och myntortens eller provinsens vapen på baksidan. Mindre vanligt är svenska riksvapnet på baksidan. Ytterst ovanligt var mynt utan någon svenskbetonad bild. Men två av de viktigaste länge svenskägda städerna – Stralsund och Wismar – vågade sig på att slå det tyska riksvapnet och kejsarens namn på framsidan ända fram till år 1662, då det blev ett brått slut på detta ofog (!). När Stade vågade sig på samma knep år 1686 blev resultatet enligt författaren: »unik».

Det gedigna arbetet ger framför allt en utomordentligt vacker serie svenska riksvapen – många gånger en verklig fröjd för ögat. Dessutom får man en lärorik, ytterst mångskiftande serie av kungliga rangkronor. Slutligen har flertalet myntslagningssorters vapen bifogats i visserligen moderna men mycket goda ritningar.

Fthr.v.W.

Exlibris

Klaus Rödel: Bibliografi over skandinavisk exlibrislitteratur. Frederikshavn 1968: duplikeret (?) i 125 expl.; 43 s. (+ 11 exlibris).

Da bogejermærker er et vigtigt heraldisk kildemateriale, åbner man med en vis forventning denne fortegnelse, i hvis forord læses: »På det danske og norske område kan bibliografien anses for komplet, for Sveriges vedkommende er den omfangsrig, men næppe helt komplet.»

Man fyldes i bedste fald med undren, når man derpå ser, at *Gigas'* (1891), *Elberlings* (1906), *Victor P. Christensens* (1918) og *Carl Dumreichers* (1923) pionerarbejder om vore ældste exlibris alle mangler – de er dog opregnet i *Hassø's* udbredte standardværk!

Hvad Sverige angår, er det oplysende, at mens *C. Björkboms* bibliografi fra 1939 tæller 209 numre, har Rödel – 30 år efter – kun 138 titler (nr. 172–310).

Nærmest ubrugelig bliver bibliografien ved systematiske fejlgreb: skønt forfatteren øjensynlig kun medtager selvstændige værker og særtryk, anføres det i mange tilfælde ikke hvorfra disse særtryk stammer. Værst er dette for den svenske heraldiker *Emanuel Bergmans* i medicinske tidsskrifter spredte produktion. *Bergmans* egen bibliografi (i: »Etiketten och Märket«, nr. 4–8; 1945), der fjæler sig under nr. 222 hos Rödel, er blevet totalt negligeret.

Med en eufemisme må denne nye publikation siges at være af yderst begrænset værdi.
P.H.

Nederland

Klaes Sierksma: *De gemeendewapens van Nederland*, 272 sider. Forlaget Het Spectrum, Postbus 2073, Utrecht, 1968. Pris: ???.

Bogen gengiver i streg våbenerne for kongeriget Nederland, dets elleve provinser samt ca. 970 kommuner, nemlig alle som er indregistreret hos den nederlandske adelsforening, *De Hoge Raad van*

Adel. Siden 1816 har denne organisation officielt stået for registrering af nederlandske slægts- og kommunal heraldik. Til hver gengivelse slutter sig en blasonering og en historisk kommentar, og bogen indeholder tillige et register over heraldiske figurer.

Den nederlandske kommunale heraldik er på mange måder, både i indhold og i former, forskellig fra hvad vi er vant til i Norden, og det kan derfor være morsomt at kikke nærmere på den. Nogle af dens almindeligste figurer kendes næppe nok på vore breddegrader, fx. den dobbelttindede bjælke, det allestedsnærværende lille Andreaskors, og et andet, væmmeligt kors, hvis arme ender i slangehoveder. Det er også ret fremmed for os, at nederlandske stads- og kommunevåbener ofte er kronet. Et specielt resultat af Nederlandenes historie er den spanske påvirkning, som der er adskillige eksempler på. Hvad der i øvrigt slår læseren er, hvor få våbener fra vor egen tid samlingen indeholder. Måske er forklaringen den enkle, at næsten alle kommunerne har haft våben fra ældre tid?

Det bør dog siges, at bogens illustrationer er uensartede og i vidt omfang meget ringe. En stor del af dem er overtaget fra en ca. hundrede år gammel våbenbog. Dennes i forvejen ikke synderlig elegante reproduktioner er i tidens løb blevet yderligere slidt, og dertil kommer at bogen helt igennem er dårligt trykt og dårligt fremstillet.

S.T.A.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

Verein „Zum Kleeblatt” i Hannover 80 år

Den 4 december 1968 firade Heraldischer Verein Zum Kleeblatt zu Hannover sitt 80-årsjubileum under stor anslutning av tyska och utländska heraldiker. Man började med högtidsmöte i stadsmuseets fullsatta föreläsningssal. Föreningens ordförande, konstnär Alfred Brecht, inledde med en kort historik, varefter högtidsföredraget »Die Wappensippen der ostelbischen Kolonisation in der Zeit von 1100 bis 1300» hölls av den svenske medeltidshistorikern adjunkten friherre Christopher von Warnstedt, Stockholm.

Denne anknöt inledningsvis till Verein Zum Kleeblatts gamla tradition, att förfäktat en vida högre ålder för heraldiken än vad som vanligen tillmättes den. Han hyllade föreningens hittills störste heraldiske forskare general Wilhelm von Knobelsdorff (1825-1908), som kring sekelskiftet i en lång rad viktiga skrifter gjorde gällande att heraldiken i Nordeuropa går tillbaka långt före Kristi födelse. Så långt ville von Warnstedt inte sträcka sig. Men han framhöll att forskningen numera framdragit ett oändligt mycket större material än det Knobelsdorff byggde på och att detta delvis mycket starkt understryker riktigheten hos en del av den »von Knobelsdorffska skolans» teser. von Warnstedt visade i detta sammanhang bilder av en serie nordiska forntidshjälmar i original från 600-1100-talen, som helt eller delvis täcka ansiktet, och underströk att det kristna gravskicket på kontinenten medfört att vi ha sådana bevarade endast i Norden. Men helt säkert använde man samma slags hjälmar samtidigt på kontinenten. Teorin att heraldiken uppkommit när ansiktsbetäckande hjälmar införts på 1100-talet är alltså felaktig.

Talaren gick därefter in på sitt egentliga ämne och visade med en mängd kartor hur den östelbiska kolonisationen ter sig heraldiskt. von Warnstedt visade först att släktnamnen i dessa trakter icke äro slumpvis antagna. De tjänstgjorde tvärtom såsom militära nummer och orterna, som släkterna tagit namnen efter, ligga ord-

nade i stora försvarssystem över hela Östtyskland. Man lågade fram på bred front och lade en borglinje vid gränsen för varje nyerövat område.

Heraldiskt visar det sig då att arméerna i inledningsskedet bestodo av heraldiska »Sippen», som opererade som militära enheter. Varje sådan »Sippe» förde i en mängd varianter samma ursprungliga vapenbild. Alla kolonisationstida adelsläkters vapen i t.ex. Mark Brandenburg kunna visas vara varianter av 5 ursprungliga huvudvapen: a) delnings- och balkvapen, b) trädgrensvapen, c) fyrfotadjur, d) strålvapen och e) fågelbensvapen. Men egentligen kan samtliga dessa grupper ledas tillbaka till en utveckling ur grupp a).

Talaren visade hur de första strandhuggen på wendisk mark företagits av småfurstar, som antingen bara förfogat över sin egen eller över ett par släktgrupper. I dessa områden förekomma nästan bara 1-3 olika vapen. Senare ingrepo markgrevarna och erövrade betydligt större områden med hjälp av härar med mycket brokig heraldisk sammansättning och folk från helt andra trakter än dem, som börjat kolonisera. Dessa konstateranden äro även genealogiskt av stor betydelse, då man via vapnen i viss utsträckning kan följa släkternas vandringar och härstamning.

von Warnstedt summerade sina resultat ungefär så, att de heraldiska förhållandena i den östelbiska kolonisationens basområden uppenbarligen voro så utvecklade redan omkring år 1100 att en sådan utvecklingsgrad är *otänkbar* utan en föregående, månghundraårig utveckling. von Knobelsdorff har alltså åtminstone i stora delar rätt, när han ville skjuta heraldikens uppkomst långt bakåt i tiden.

Mötet avslutades med bankett i Rådhusets festsal. Bland de många därvid överlämnade gåvorna märktes Hildebrands svenska medeltidssigillverk i praktband, vilket friherre von Warnstedt överräckte å de skandinaviska heraldikernas vägnar.

Kanaris.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommerseil bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommerseilt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.

HERALDISK
TIDSSKRIFT

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 2 NR. 11-20

Redigeret af

Sven Tito Achen

Udgivet af

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab · Heraldiska Sällskapet · Heraldisk Selskap

KØBENHAVN 1965–1969

Indhold

Henvisningernes form, fx »12/57«, angiver både *hæftet* og *siden*. For dem som lader Heraldisk Tidsskrift indbinde, har altså kun det sidste tal interesse. Alfabetiseringen er efter norsk-dansk rækkefølge med »å« sidst, efter »æ/ä« og »ø/ö«.

Register til Bind 2 = nr. 11-20	20/487
Fortegnelse over Heraldisk Tidsskrifts illustratører	20/504

ARTIKLER/UPPSATSER/NOTITSER

Achen, Sven Tito: Trolle-våbenet	11/9
— : Heraldisk poesibog	11/29
— : Arvid Berghmans bogsamling	11/31
— : Nye kommunevåbener i Danmark	11/45, 13/112, 15/225, 17/324, 19/413
— : Farve og metal	12/62
— : Kongresser	12/63
— : Bergensfarerpladen	12/64
— : Heraldisk Selskabs aktivitet	12/93
— : Winston Churchills begravelse	12/101
— : Navn efter våben	13/117
— : Nationalfugle	13/150
— : Internationalt Akademi for Heraldik	13/152
— : Kongressen i Paris	14/169
— : En middelalderlig våbenfrise i København	14/191
— : Simularisering — en forsømt side af det heraldiske studium	15/201
— : Hvad er et våben?	15/212
— : Dronning Ingeborg	15/230
— : Heraldik i Sovjetunionen	15/231
— : Goethe som heraldiker	15/231
— : Crankvistens fremgang	15/232
— : Kongres for faner og flag	15/242
— : Friserne i Sorø og Ringsted	16/271
— : Tidsskrifter	16/280
— : Atomheraldik	16/295
— : Et nyfundet dansk adelspatent fra 1701	17/312
— : International kongres 1968	17/327
— : Gøyevåbenet og Ibsskallen	17/334
— : Storck som nøgle	17/344
— : Heraldisk patologi	18/354
— : Heraldiske kongresser	18/355
— : Ordener og medaljer	18/358
— : Våbener for det danske flyvevåben	18/385 og 19/405
— : Kongresser m.m.	19/404
— : Et særpræget våben	19/408
— : En heraldisk rettelse	19/408

Achen, Sven Tito: Skånes flag	19/409
— : Dannebrog	19/423
— : De skandinaviske kongevåbener i Wijnbergen-våbenbogen. Våbenbøger og løver 20/441, Danmark	20/445
Andersen, H. C.: Generalen og hans frue	13/146
Anonym: Heraldiske brevmærker	13/146
— : Vapensköldar i Riddarhussalen	17/328
— : Symbol för renhet	19/411
Bellew, Sir George: Heraldik i vor tid	11/33
Bille Brahe, J. C.: Talende tintallerkener	18/367
Bjerg, Hans Christian: Tordenskiold	13/147
Brangstad, Sten: Emblem för skolidrottsföreningar	16/294
Brøndeggaard, V. J.: Nationalplanter	18/361
Cappelen, Hans A. K. T.: Familien Kiellands våpenføring	12/89
— : Utmerkelse til heraldikere	14/170
— : Norske Serafimeridderes våpenskjold	15/233
Croneborg, Rutger: Något om symboler och attribut i svenska adelsvapen från medeltid och Vasatid	19/393
Dahlerup, Troels: Variationer og mutationer. Adelshistoriske problemer i heraldisk belysning	12/65
— : Våbengrupper, similarisering og undervasallitet i dansk senmiddelalder	17/303
— : Kabelslægtens våben og vasaller	18/345
Engelstad, Sigurd: O. F. Flors seglbruk	16/269—70
Feilitzen, Olof v.: Statsheraldikern C. G. U. Scheffers tryckta skrifter	20/476
Fogd Pedersen, Christian: Kongres for vexillologi	16/295
Hartmark, Bjørne: Den kronede torsk	12/81
Haxthausen, O. H. M. Baron: (oversættelse af Bellew: Heraldik i vor tid)	11/33
Hedberg, Carol: Flaggor och fanor i Helsingfors Konsthall	17/329
Heim, Bruno B.: Våpen for den romersk-katolske biskop i Oslo	11/29
— : Våben for den katolske biskop af København cand. mag. Hans Ludwig Martensen	16/291
Hiort, Esbjørn: Hjortevåbenet i dansk-norske slægter	18/375
— : Hjortevåbenet — endnu engang	20/473
Holm, Paulus: Nye kommunevåpen i Norge.. 11/49, 13/107, 15/222, 17/325,	19/414
Hougaard, Per: Nogle nyantagne kirurgiske foreningsmærker	13/114
— : Om Anders Sørensen Vedels mærke	16/249
Hähnel, Märta: Halmstads krönte hjärta	11/25
— : Poul Jensens (Laxmand) sigillstamp	16/269
Jensen, Chr. Axel: (bidrag til »En middelalderlig våbenfrise i København») ..	14/191
Kanaris: Verein »Zum Kleeblatt» i Hannover 80 år	20/486
Konow, Hans: Nye våbener til den kgl. danske marine	13/139
— : Lensbaron Berner Schilden Holsten in memoriam	17/302
Krag, Hans: Slekten Ornings våben	11/27
— : Heraldiske snitt	11/43
— : Hvorfra kom elefantene?	12/57
— : Naglekorset og Jesper Swedbergs våben	12/81
— : Heraldik og poesi	12/82
— : Om nogen Brun-våbener	13/142
— : Symbolik og moderne heraldik	14/185
— : En heraldisk gåde	15/213
— : O. F. Flors seglbruk	16/269
— : Et dansk-norsk hjortevåben	20/475

Kälde, Bengt Olof: Sydafrikanskt biskopsvapen	11/32
— : Nytt biskopsvapen för Bukoba	16/293
Mathiesen, Jørgen: Det norske kongevåpen	12/62
— : Våbenbrug i en borgerlig norsk slekt gennem 300 år	16/264
Numers, Gustaf von: Finlands vapensköld	17/297
Prange, Knud: Hvad er et våben? eller hvordan er vores forhold til heraldikken?	13/118
Påhlsson, Leif: Nytt ämbetsvapen för biskop Giertz	13/149
— : Gera — en förklaring	14/185
— : Norsk slekthistorie og heraldikk	16/263
— : Kommer Jakobstads vapen från Frankrike?	18/359
Raneke, Jan: Et 1300-tals signet fundet i Skåne	13/147
— : (bidrag til »En middelalderlig våbenfrise i København«)	14/191
— : Några synpunkter på heraldisk formgivning	18/357
Ronnerstam, Bruno Fr.: Min väg till heraldiken	16/273
Rostock, Ole: Robert Louis 1902—1965	14/179
Scheffer, C. G. U.: Tre kronorsvapnets mecklenburgska ursprung	12/83
— : Sköldemålare	13/150
— : Heraldiken i dag	14/180
— : Vapen för det nya Stockholmslänet	19/412
— : Brita Grep in memoriam	19/422
— : De skandinaviske kongevåbener i Wijnbergen-våbenbogen. Sverige	20/468
Schlyter, Hans: Heraldisk skyltning i Stockholm	11/31
— : Nya kommunvapen i Sverige	11/50, 13/105, 15/226
— : Bibliotek	12/62
— : Negern Jims vapen	12/64
— : Frimärke	13/150
— : Medeltida sigillarkitektur — några iakttagelser och några tydningsproblem	15/215
— : James Bond som heraldiker	16/296
— : Två biskopsvapen	17/315
— : Lantbrukskemi	17/328
— : Sveriges landskabsblomster	18/364
— : »Ett oidentifierat vapen —«	19/407
— : »Er kirkelig heraldik forhistorisk?«	19/421
Sierksma, Klaes: Flag i Sverige og Danmark	18/360
Stolt, Lars C.: Militärmusik	17/327
Tennberg, Bo: Nya kommunvapen i Finland .. 11/47, 13/108, 15/223, 17/323	19/415
Trætteberg, Hallvard: De skandinaviske kongevåbener i Wijnbergen-våbenbogen. Norge, Island, Man og Orknøyene	20/450
Tønncsen, Allan: Bomærket på den skotske altertavle fra Helsingør	14/188
— : Slægterne Lilliefeldt og Rosenvinges brug af bomærker	16/275
Warnstedt, Christopher von: Greve Posses återfunna friherresigillstamp	19/410
Wassén, Torsten: Tre kronor på skoskyltar	15/232
— : Ny svensk förtjänstmedalj	16/292
— : Heraldik för vägverk	16/292
Verwohlt, Ernst: Paul Adam 1902—1964	11/28
— : Roskildes bys våben og segl	14/153
Wilde, Fridolf: Kyrkosigill från Hallands danska tid	16/261

RECENSIONER/ANMELDELSER

Afbildninger af samtlige hidtil kendte danske mønter fra tidsrummet 1241–1377 (redaktøren)	12/100
Ahlström, Bjarne: Sveriges besittningsmynt (Chrph. v. Warnstedt)	20/484
Atlas over Danmarks mønter ca. 870–1241 (red.)	12/100
Augustan Society Roll of Arms 1967, The (red.)	19/419
Benzon, Gorm: Ant.kviteter fra nær og fjern (O. H. M. Haxthausen)	11/53
Bouquet, A. C.: European Brasses (red.)	17/320
Bramsen, Bo: Nordiske snusdåser på europæisk baggrund (red.)	13/132
Brenner, S. Otto: Nachkommen Gorm des Alten, König von Dänemark (Ernst Verwohlt)	13/133
Broby-Johansen, R.: Kunstordbog (red.)	14/174
Broby-Johansen, R.: Oldnordiske stenbilleder (red.)	16/280
Brooke-Little, John: Knights of the Middle Ages. Their Armour and Coats-of-Arms (red.)	15/248
Brøndsted, G. K.: Havfruens saga. En litterær-kunsthistorisk orientering (red.)	12/95
Cappelen, Hans A. K. T.: Norske slektsvåpen (red.)	20/481
Child, Heather: Heraldic Design (red.)	13/131
Corder, Joan: A Dictionary of Suffolk Arms (red.)	14/175
Dahlby, Frithiof: Symboler og tegn i den kristne kunst (Inger Schjørring)	15/247
Dahlby, Frithiof, og Jan Raneke: Den svenska adelns vapenbok (Hans Schlyter)	17/317
Delderfield, Eric R.: British Inn Signs and their Stories (red.)	14/175
Denholm-Young, N.: History and Heraldry 1254 to 1310. A Study of the Historical Value of the Rolls of Arms (red.)	14/173
Ellegaard Frederiksen, Erik: Knud V. Engelhardt. Arkitekt og bogrykker (red.)	12/98
Fabricius, F. B.: Våbener benyttet i slægterne Fabricius og Fabritius i Danmark (red.),	<i>hæfte 3</i> 12/96, <i>hæfte 4</i> 15/247, <i>hæfte 5</i> 16/290
Flags of the World 1669–1670 (red.)	15/243
Franklyn, Julian: Heraldry (red.)	13/136
Gall, Franz: Österreich und seine Wappen (red.)	19/419
Ganz, P. L.: Die Basler Glasmaler der Spätrenaissance und der Barockzeit (red.)	16/283
Gentes Finlandiae I (red.)	18/371
Girling, F. A.: English Merchants' Marks (O. H. M. Haxthausen)	12/97
Godfrey, W. H., m. fl.: The College of Arms (Ole Rostock)	12/96
Grandjean, Bredo L.: Dansk ostindisk porcelæn (red.)	13/132
Gumowski, Marian: Handbuch der polnischen Siegelkunde (red.)	16/284
Hedegaard, E. O. A.: Militære bogejermærker (red.)	16/288
Henschen, Folke: Kraniets kulturhistoria (red.)	13/137
Heraldry in Canada (red.)	19/420
Hieronymussen, P. O.: Europæiske ordner i farver (O. H. M. Haxthausen)	14/173
Hildebrandt, A. M.: Wappenfibel (Christopher von Warnstedt)	20/482
Holbek, Bengt, og Iørn Piø: Fabeldyr og sagnfolk (O. H. M. Haxthausen)	17/317
Jäger-Sunstenau, Hanns: General-Index zu den Siebmacherschen Wappenbüchern 1605–1961 (Ole Rostock)	12/99
Jørgensen, Peter J.: Danish Orders and Medals (red.)	12/98
Kalender över ointroducerad adels förening. 13:e årgangen (red.)	16/287
Kannik, Preben: Alverdens uniformer i farver (O. H. M. Haxthausen)	17/322
Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder (red.)	<i>bind 10</i> 12/99, <i>bind 11</i> 14/171, <i>bind 12</i> 17/322, <i>bind 13</i> 19/419
Lassen, Erik: Dansk sølv (O. H. M. Haxthausen)	11/55

Lengweiler, Hans: Kloster- und Äbtewappen der Schweizer Benediktiner Kongregation (red.)	17/321
Lindahl, Fritze: Danmarks mønter 1377–1448 (red.)	12/100
Louda, Jiri: European Civic Coats of Arms (red.)	16/290
MacKinnon of Dunakin, Charles: The Observer's Book of Heraldry (red.)	15/244
Marti, Walter: Sackstempel (red.)	16/288
Meurgey de Tupigny, Jacques: Armorial de la généralité de Paris (red.)	18/373
Norris, Malcolm: Brass Rubbing (red.)	15/244
Pama, C.: Lions and Virgins (O. H. M. Haxthausen)	12/100
Philippi, F.: Wappen. Versuch einer gemeinfasslichen Wappenlehre (red.) ..	18/372
Pinoteau, Hervé, og Claude Le Gallo: Sainte Jeanne d'Arc (red.)	12/97
Pinoteau, Hervé: L'héraldique de Saint Louis et de ses compagnons (red.)	14/178
Recueil du IIe congrès international de vexillologie Zurich 1967 (red.)	19/420
Recueil du septième congrès international des sciences généalogique et héraldique (Haag 1964) (red.)	15/246
Roth, Stig: Ostindiskt vapenporcelain (red.)	13/132
— : Chinese Porcelain imported by the Swedish East India Company (red.) ..	13/133
Rödel, Klaus: Bibliografi over skandinavisk exlibrislitteratur (P. Hougaard) ..	20/484
Saxtorph, N. M.: Jeg ser på kalkmalerier (O. H. M. Haxthausen)	16/285
Scheffer, C. G. U.: Heraldisk spegel (red.)	11/53
— : Svensk vapenbok för landskap, län och städer (red.)	17/320
Schlothfeldt, Hans: Schleswig-holsteinische Kreis- und Ortswappen (red.)	11/56
Scott-Giles, C. W.: The Romance of Heraldry (O. H. M. Haxthausen)	16/283
Sierksma, Klaes: De gemeendewapens van Nederland (red.)	20/485
Slekten Løvenskiold i Norge (red.)	15/246
Stadler, Klemens: Deutsche Wappen. Bundesrepublik Deutschland (red.) 1. Landkreiswappen 14/177, 2. Rheinland-Pfalz, Saarland, Bremen, Ham- burg, Berlin 16/288, 3. Hessen 18/369, 4. Bayern A-L	14/177
Thiessen, Wilhelm: Wappen und Siegel aus Dithmarschen (O. H. M. Haxthausen)	12/95
Trætteberg, Hallvard: Borg i segl, mynt og våpen (red.)	18/369
Tønnesen, Allan: Helsingørs bomærker (red.)	19/417
Ursin, J.: Kristne symboler (red.)	13/134
Vajay, Szabolcs de: L'héraldique, image de la psychologie sociale (Adam Heymowski)	16/281
Wallgren, G. W.: Boken om bomärken (Herbert Spruth)	13/138
Wiener Wappen, Das (red.)	11/55
Wintzell, Inga: Monogram (red.)	16/286
Volborth, C. A. von: Little Manual of Heraldry (red.)	15/243
Wulff, Aage: Vaser, liljer og kroner i heraldiken (red.)	14/171
Zappe, Alfred: Grundriss der Heraldik (red.)	18/372
Österreichischer Wappenalmanach 1966. Österreichische Gemeindewappen (red.)	13/135
— : 1967. Musik aus Österreich (red.)	16/290
— : 1969. Wiener Bürgermeister (red.)	19/418

Register til Bind 2 = Nr. 11-20

Alfabetiseret med »å« sidst, *efter* »æ/ä« og »ø/ö«. Udarbejdet af *Sven Tito Achen*.

- Abbeder 321
Abel, sønderjysk hertug 85
Abildgård, Søren 251-53, 271-72
Absalon 271
Académie Internationale d'Héraldique
152
Achen, Sven Tito 32, 99, 129, 152, 464
Adam(-Even), Paul 28, 152, 179, 246, 443
Adel, se *Adelige* ...
Adelborg, ätt 320
Adelcrantz, ätt 211
Adelige våbener
Danmark 10 ff, 65, 117, 121 ff, 194,
303 ff, 345 ff
Finland 371
Norge 27, 72, 233, 370
Sverige 10 ff, 195 ff, 209 ff, 273 f,
287, 317, 393, forordning 54
England 34 ff, 202, 209
Napoleonsk 206 f
Adelsbrev, se *Våbenbreve*
Adelsvælden 306
Adelsvåbener, se *Adelige* ...
Adler, østrigsk selskab 357
Aesculapius, se *Æskulap* ...
Afgnidninger 244
Aflledning, se *Differentiering*
Afrika, kirkeligt 32, 293, 316,
universitet 42
legendarisk 457
Ahlefeldt, slægt 132, 204
Ahlefeldt-Laurvigen, slægt 61
Ahlgren, Lauri 110
Aitolahti kommun 223
Akeleye, slægt 117
Alastaro kommun 110-12
Albrekt 2. af Mecklenburg 84
Albrekt af Mecklenburg, svensk konge
53, 83, 469, 472
Alfons af Poitiers 178
Allegori 43, 249 ff
Altena, slægt m.m. 310
Alv Erlingssøn 222, 326, 370
Amerikas Forenede Stater, se *U.S.A.*
Aminoff, Torsten G. 318, 371
Amman, Jost 59, 283
Amtskommune, se *Kommunevåbener*
Anckar, ätt 233
Anckarhielm, ätt 401, 403
Andersen, H. C. 146
Andreas, Sankt 262
Anevåbener 55
Angelniemi kommun 49
Anjou, dynasti m.m. 282, 456
Anjou, Karl af 178, 205
Anker, Peder 233
Anna, søster til Frederik 2. 57
Antikviteter 53, 367, 408
Antiokia 178
Auttola kommun 109-12
Anvendelse, heraldikkens 40 f, 132, 289
Apianus, Peter 259
Apollonia, Sankt 116, 342
Arabien 361 f, 457
Aragonien 456
Archivum Heraldicum 152, 280
Arenfeldt, slægt 66, 117, 132,
Arkitektur (i sigiller) 215, 320, 369
Armenien 362, 456, 457
Armlod, ätt 401 f
Armorial général 207, 373
Armorier, se *Våbenbøger*
Arpaderne 282
Arthur, engelsk konge 84
Arpe, slægt m.m. 382 ff
Ascheberg, von, ätt 393
Assing Kommune 113
Astrad Frakke 75 ff
Astrup, slægt 481
Atom-heraldik 39, 185, 295
Attribut 393, 414
Augmentation 102, 206 ff, 403
Augustinus 291
Australien 41, 186, 280, 362
Automobiler 296
Autorisering 136, 244
Autoriteter 209, 212
Axel Delleesen 352

Baden, slægt m.m. 308, 334
Badge 26, 34, 205, 206, 248, 296, 364,
391
Bagge af Boo, ätt 397
Ballerup-Måløv Kommune 341
Baltisk 287, 372
Banner, slægt 117

- Barber-heraldik 114
 Barfoed, slægt 303
 Baronet-våbener 208 ff
 Basel 317
 Basse Guttormson 481
 Battenberg, slægt 131
 Bayern 177, komm. 177, 295
 Beijer, von, ätt 402
 Bela 3. af Ungarn 282
 Belgien 157, 179, 280, 362
 Bellenville-våbenbogen 426
 Bellew, Sir George 33, 185
 Bengt, broder til Magnus Ladulås 86
 Bengt Algotsson 471
 Bengt Hafriidssons ätt 471
 Bengt Magnusson, søn af Magnus Bengtsson, 470
 Bengt Magnusson, søn af Magnus Minnesköld, 470
 Bent Mogensøn 264 ff
 Bentsen, Bentzen, slægt m.m. 264 ff
 Bergen 217, 370
 Bergengren, ätt 402
 Bergensfarerne 64, 81
 Bergh, Th. 65
 Berghman, Arvid 31, 118 ff, 152, 184, 242, 297, 298
 Bergshammar-våbenbogen 193, 442, 470
 Bergsjö kommun 106
 Bergö kommun 108-12
 Bering, slægt 69
 Berlin 288
 Bern 356
 Bernadotte, slægt 287
 Berner Schilden Holsten, H. 302
 Berners Kartotek 313
 Bestrøet 301
 Biblioteker, heraldiske 31, 62
 Bielke, slægt 77 ff, 117, 121
 Bielkenstierna, ätt 401
 Bil-heraldik 296
 Bildt, slægt 285
 Bille, slægt m.m. 78 ff, 117, 121, 310, 367
 Bille af Dybeck, ätt 395
 Bircherod, Jens 59
 Birger Jarl 469 f
 Birger Magnusson, svensk konge 272
 Birgitta, Sankt 336, 338, 339
 Biro, Mireille Louis 179
 Bispevåbener, se *Kirkelig*...
 Bitegn 210. Se også *Differentiering*.
 Bjarne Erlingson 481
 Bjuråkers kommun 226
 Bjælke-våbener 74 ff, 486
 Bjørn, slægt 117, 286
 Blanca (Blanche) af Namur 450, 463
 Blanche af Castilien 178
 Blasonering 28, 54, 70 f, 174, 217, 312 ff, 319, 321, 346, 408, 448, »bestrøet« 301
 dexter og sinister 54, 174, 287, 321
 Blomster, nationale 206
 Blæsinge, slægt 78 ff
 Boberg-ätten 470
 Bocsday, Stefan 208
 Boesch, Paul 288, 319
 Bogtrykkermærker 259-60
 Bomærker 281, 417
 Helsingør 188, 275, 417
 Anders Sørensen Vedel 250
 Finland 138, England 97
 Bond, James 296
 Bonde, friherrer 402
 Bonde af Thy, slægt 303
 Bondeheraldik 177, 463
 Ditmarsken 95, 203
 Frankrig 98, 207
 Schweiz 288, Tyskland 288, 369
 Bonifatius, Sankt 149
 Bor kommune 22-23
 Borg, se *Kastel*
 Borgerlige våbener
 Danmark 55, 176, 288, 375
 Frankrig 207, 373
 Frisland 203
 Norge 23, 142, 264, 270, 375
 Polen 284
 Schweiz 283, 288
 Sverige 54
 Tyskland 372
 borgerlig hjelm 320
 Bourbon, dynasti 178
 Bourgogne 178, 206, 212, 391
 Brabant 246, 448
 Bragdvapen 401
 Brahe, grever 404
 Brahe, Tycho 255
 Bramminge Kommune 46-47
 Brandenburg 204, 370, 448, 486
 Brangstad, Sten 295
 Braunmann, slægt m.m. 238
 Breareds kyrkosigill 262
 Breitholtz, ätt 319
 Bremen 288
 Bretagne 178, 206
 Brevadel 306

- Breviarium equestre* . . . 59
 Brevik 327
 Brisurer 85, 98, 104, 121, 147, 178, 201 ff,
 248, 304, 351, 389, 461 ff.
 Se også *Differentiering* og *Variationer*
 Britiske Øer, se *Storbritannien*
 Britze, Friedrich 177, 319
 Britze, Johannes 287
 Broby-Johansen, R. 174, 180, 280
 Brocman, N. R. 53
 Brok, slægter m. m. 71, 197, 310
 Bronck, Jonas 246
 Brown, slægt 143
 Brun, slægter m. m. 67, 142
 Brun, militærslægten, i Norge, m. m. 142
 Brun af Kongstedlund, slægt m. m. 66 ff,
 122
 Brun af Vindumgård, slægt 67 ff
 Bruncrona, ätt 318-19
 Bruun, Henry 356
 Bryndum Kommune 324
 Bryske, slægt 285
 Bull, slekt m. m. 90
 Bumerker, se *Bomærker*
 Burgund, se *Bourgogne*
 Burma 151, 362
 Buskerud fylke 222
 Byvåbener, se *Kommunevåbener* samt de
 enkelte byer
 Byzans 456
 Bøhmen 456
 Bølle, slægt 117
 Bøst, slægt 78 ff
 Bötom kommun 323

 Camden, William 202
 Canada 362, 420
 Cantersten, ätt 402
Capo d'Angiò 205, 456
Capo dell' impero 204
 Cappelen, Hans A. K. T. 233, 263, 279,
 356, 473
 Carl, se *Karl*
 Carlsund, Otto G. 181
 Carstensen, Carstens, slægt m. m. 474 f
 Castenschiold, slægt 474 f
 Castilien 456
 Cecilia, datter av Håkon 4. 466
 Ceylon 151
 Chamberlain, slægt 341
 Charles 2. af England og Skotland 29
 Charobert 282
 Chester, jarlen af 202
 Christensen, J. C. 151
 Christi våben 97
 Christian 1., unionskonge 200, 306
 Christian 4. af Danmark-Norge 25 f
 Christoffer 2., dansk konge 272
 Christoffer af Bayern, unionskonge 200
 Christoffer af Oldenburg 433
 Christus 97, 248
 Churchill, slægt m. m. 102
 Churchill, Winston 101
 Cinque Ports 101
 Clerck, ätt 402
 Clipearius Teutonicorum 453
 Colbert, Jean-Baptiste 259
 Cold, slægt m. m. 23-24
College of Arms 33 ff, 96, 101, 209, 296,
 355
 Collett, Jonas 234
 Cook & Son, Thos. 339
 Couperin, François 374
 Courtin, de, ätt 402
 Coventry universitet 296
 Creutz, Lorentz, m. fl. 213, 269-70
 Cypern 178, 456

 Dahlby, Frithiof 93, 134, 247, 317
 Dahlepil, ätt 399
 Dahlerup, Troels 304, 122
 Dalby Kommune 45
 Dalepil, slægt 117
 Dalmatien 243, 282
 Dalum Kommune 112
 Dameskjold 128
 Danmark 151
 kongevåben 443 ff; 54, 56, 58, 85, 121,
 133, 209, 230, 245, 386, 425, 471
 adelige 10, 65, 117, 121, 194, 303, 345,
 lavadel 66
 borgerlige 55, 176, 288, 375
 byvåbener 86, 153, 215, 247, 370
 kommuntalt 22, 25, 45, 56, 112, 225, 296,
 324, 413
 kirkeligt 147, 155, 194, 261, 291, 429
 herolder 199, 303, 350
 bomærker 188, 250, 275, 417
 flag 177, 243, 360, 420, 423
 nationalblomst 361, -fugl 151
 Dannebrog 423; 177, 243, 420
 Dannebrogordenen 98, 427 ff
 våbenplader 92, 151, 233 ff, 252, 258,
 359, 408
 Dannebrogskors 425 ff
 Danneskjold-Laurvigen, slægt 61

- Danneskjold-Løvendal, slægt 61
Danneskjold-Samsøe, slægt 61
Datering 132, 193, 198
Dauphin, slægt 172
Dauphin'en, fransk kronprins 172
David Hansen 190
David Thomessøn 189
De Geer af Tervik, ätt 211
De la Gardie, ätt m. m. 359
Definition af heraldik 118, 212
Dekster 54, 174, 287, 321
Delinger 43-44, 54, 121, 211
Demokrati og heraldik 177
Dering Roll, The 174
Design 98, 131
Devise, se *Vulgsprog*
Dexter 54, 174, 287, 321
Dianalund Kommune 414
Differentiering 65, 98, 121, 139-40, 147, 201, 303, 321, 343, 345, 375 ff, 417, 446
Ditmarsken 95, 203-04
Dittersdorf, Ditters von 290
Djævel 21
Dobbeltøin, se *Ørn*
Dragsfjærd kommun 48-49
Drefeld, slægt 117
Dreffensköld, ätt 401
Dresselberg, slægt 72
Drängsereds kyrkosigill 262
Du Rietz, ätt 403
Dubbelörn, se *Ørn*
Duc, slægter 73, 117, 304, 345 ff
Due, Fredrik 237
Duffus, Lord 372
Dyre, slægt m. m. 117, 303 ff, 325
Düren, Adam van 276
Dødningshoved 137
- Eberstein, slægt 66
Edinburgh, hertugen af 131
Edward 1. af England 364, 430
Edward the Confessor 462
•Egegren•, slægt 72
Egtved Kommune 46
Eirik Magnusson, norsk konge 450 ff
Eirik Prestehaer, norsk konge 465
Elefant 57, 296
Elefantordenen 59, 98, 199
våbenplader 102, 200, 359
Emballage 210
Embedsvåben 136, 149, 150, 177, 207
Emblema, emblemata 249 ff, 400 ff
Engelhardt, Knud 98
- Engelstad, Sigurd 263, 269
England 33, 101 ff, 131, 283, 354, 355
konger 29, 42, 82, 209, 446 f, 448, 456
adelige 34 ff, 202, 209, 248
kommunalt 153, 205 f, 370
flag 430, 438, rose 206, 209, 364
bomærker 97, kolonialt 100
våbenruller 173, nøgle 175
kroskilte 175, herolder 35 ff, 96, 101, 174
Enhjørning, fabeldyr 29, 34
Enhjørning, Jens Pedersen 194
Erich Mogensøn 264 ff
Erik, se også *Eirik*
Erik, Sankt 84, 413
Erik, hertug af Sønderjylland 121
Erik, søn af hertug Knud 86
Erik 10. af Sverige 230, 446
Erik af Pommern, unionskonge 53, 86, 199, 306, 346 ff, 389, 425 ff, 450
Erik Eriksson, svensk konge 468
Erik Langben 86
Erik Menved 245, 272, 320
Eriksson, Olof 47, 49, 109-12, 170, 224, 232, 331
Erling Alvssøn 222, 326
Erittsø Kommune 414
Eräjäarvi kommun 48-49
Esbern Snare 134, 271
Eskil Magnusson 469
Eskulapstav 114-16, 207, 239
Esse kommun 48-49
Estland 74, 151, 272
Eufemia af Pommern 272
Everschip Herred 431 f
Evijärvi kommun 224
Exlibris 29, 53, 179, 251, 268, 281, 288, 484
- Fabelvæsener 39, 317, 386 ff, 395, 419. Se også *Enhjørning, Haufrue, Opinicus, Trold*
Fabricius, Fabritius, slægter m. m. 96, 132, 247, 290
Fabricius, L. P. 409
Fabritius, Albert 302, 313
Falk, slægter 73, 125, 195
Falkejagt 162-63
Falkendal, Gyncekin af 165
Falsknerier 54
Faltzburg, von, ätt 400
Faner 226-29, 329, 435 ff, 454 f
Fantasivåbener 64, 126, 443 ff, 456 f
Faruin Kommune 46-47

- Farver 35, 114, 123, 180, 271, 372, 441
 farveregel 62, 123, 182, 399
 similarisering 205 f, 209
 nationale 399, 430, 448
 liturgiske 106
 Fasti, slægt 126, 275
 Fectil, Jacob 277-78
 Fejltagelser 23, 66 ff, 369
 Felding, Svend 126
 Felttegn 28
 Ferke, slægt 71
 Feyerabend, Sigmund 57
 Figurer, heraldiske 394 ff
 Fikkesen, slægt 78 ff, 308
 Fiktive våbener 64, 126, 443, 456 f
 Filip, søn af Frederik Barbarossa 447
 Filip August af Frankrig 230, 446
 Filippa, dronning 349 ff, 433
 Fincke, Caspar 418
 Finland 54
 riksvapen 297
 flagga 329
 adel 371
 bomärken 138
 nationalblomma 362, -fågel 151
 kommunvapen 43, 47 ff, 108, 206, 223,
 323, 415
 Finlands Vita Ros 232
 Firmaer 35 ff
 Firmamærker 37 ff, 296
 Fiskekonge 81
 FitzErcald, slægt 355
 Flag 64, 104, 177, 243, 280, 342, 419, 420,
 423, 428 ff
 Danmark 423; 177, 243, 360, 420
 Finland 329
 Norge 135, 243
 Sverige 243, 360, 409, 420, 433
 kongresser 64, 242, 295, 360, 404, 420
Flag Bulletin, The 64, 280
 Flandern 203, 212, 246, 448
 Fleetwood, Harald 83, 221
 Fleming, ätter 401, 403
 Flemming, slægt m. m. 306
 Floda socken 365
 Flor, Ole Frantzen 213, 269-70
 Flora kommune 325
 Flyvevåbenet 385, 405
 Folkøvåbener 204, 321
 Folkungavapnet 468; 83 ff, 272, 426, 448,
 456
 Forbedring, se *Augmentation*
 Forenede Stater, se *U.S.A.*
 Foreningsmærker 114
 Forkortelse 85, 321, 413
 Formalisme, heraldisk 128, 136, 209
 Forssa kommun 109-12
 Fosseus, Helge 32
 Fouché, slægt 287
 Frankrig 28, 97, 151, 280, 370, 373
 kongeligt 178, 205, 209, 446, 456
 napoleonsk 206-07
 kommunalt 153, 179, 206, 296
 borgere 207, 373, bønder 98, 207
 flag 243, nationalblomst 362
 Fransk lilje 145, 205 f, 209, 319, 362, 446
 Fredberg, slægt 303
 Frederik 1.s forordning 65, 71, 117
 Frederik 2. af Danmark-Norge 57
 Frederik 2., tysk kejser 163
 Frederik Barbarossa 446
 Frederiksberg 176
 Fredrikstad 326, 370
 Frick, slægter m. m. 375 ff
 Friefeldt, David 150, 242
 Friherrer, svenske 209-11, 402
 Friis, Claus Achten 115, 141, 387
 Friis af Haraldskær, slægt 75 ff, 124
 Friis af Hesselager, slægt 285
 Friis af Landvig, slægt 72
 Frille, slægt m. m. 71, 196, 310, 319
 Frimurervåben 150
 Frimærker 150, 179
 Frisland 94, 177, 203, 363, 457
 Frost, slægt m. m. 125
 Frost, J. L. 408
 Frälsebrev, se *Våbenbrev*
 Fugger, slægt 60
 Fugle, nationale 150
 Fylkesvåpen 107, 222
 Fylla, gudinde 140
 Fyrstyckad sköld 211
 Fälttecken 28
 Färg, se *Farver*
 Färila, slægt m. m. 197
 Færøerne 54, 141, 464
 Förenta Staterna, se *U.S.A.*
 Förkortning 85, 321, 413
 Galen, slægt m. m. 121
 Gall, Franz 419
 Galle, ätt 397
 Galt, slægt m. m. 78 ff, 197
 Galtung, slægt m. m. 340
 Gammel, slægt 72
 Ganz, Paul 183

- Gardie, De la, slægt m. m. 359
 Garfwe, ätt 401
Garter King of Arms 33, 136
 Gaute Eriksson 340
 Gayre, Robert 104, 129, 136, 169
 Geer, de, se *De Geer*
 Gejstlig heraldik, se *Kirkelig* ...
 Gelre-våbenbogen 28, 282, 425, 450
 Genealogi 65
 Geoffrey Plantagenet 455
 Georg, Sankt 430, se også *Jørgen*
 Gera, ätt och figur 185
 Gere, slægt 117
 Gere, figur 185
 Gerner, slægt m. m. 140
 Ghibelliner 204-05
 Gideå kommun 106
 Giertz, Bo m. fl. 149-50
 Gildesegl 262-63
 Ginstam 204 ff
 Giron 185
 Gisberg, Sofia 422
 Gissur Torvaldsson 464
 Gjordsen, slægt 314
 Glambek, Anne 55
 Gnidebilleder 244
 Godtzen, slekt m. m. 91
 Goethe, J. W. 231
 Gram, G. W. W. 241
 Gram Kommune 45-46
 Gran, John Willem 29-30
 Granada 457
 Granatæble 134
 Grandjean, P. B. 113, 177, 221, 249
 Grandjean *Dansk heraldik* 288, 302, 335
 Grandjean *Det danske rigsvåben* 60
 Granfelt, G. A. 299
 Grankvist, granskura 43, 232
 Gravsten, gravplader 244, 320
 Greiffen 457
 Grep, Brita 287, 422
 Grever, svenske 402
 Griffenfeld, Peder 117
 Griis, slægter m. m. 66, 74, 78 ff, 306 ff
 Gripenberg, Ole 331
 Grosswelzheim 295
 Grönfelt, ätt 397
 Grønland 362
 Graa, Graae, Graah, slægt m. m. 379 ff
 Guatemala 151, 362
 Gudmar Magnusson 470
 Gudum-Lillevorde Kommune 296
 Guelfer 205
 Guides, heraldiske 9
 Gustafsschiöld, ätt 54
 Gustav 2. Adolf 484
 Gustav 3., svensk konge 54, 319
 Gustav Vasa, svensk konge 297
 Gyldenløve, slægt m. m. 61
 Gyldenløve, Christian 61
 Gyldenløve, Ulrik Christian 141
 Gyldenløve, Ulrik Frederik 61
 Gyldenstjerne, slægt m. m. 117, 195, 305
 Gylde Vlies, den 199, 391
 Gyllenankar, ätt 397
 Gyllencornett, ätt 401
 Gyllenhielm, ätt 403
 Gyllenlood, ätt 397, 403
 Gyllenmärs, ätt 397
 Gyllenpistol, ätt 400
 Gyllensvärd, ätt 400
 Gylling, slægt 72
 Gyncekin af Falkendal 165
 Göteborg 54, 287, 321
 Göteborgs stift 149
 Gøye, slægt m. m. 334 ff
 Gøye, Birgitte 9-10, 334 ff
 Habsburgerne 281, 419, 431
 Hagekors 178, 232
 Hak, slægt 77 ff
 Hallandske kirkesigiller 261
 Hallstein Thorleifsson 466
 Hallström, Percy 365
 Halmstad 25-26
 Hals, slægt 117
 Hamburg 216 ff, 288, 430
 Hamilton, ätt 319
 Hammar, Ahti 43-44, 47, 49, 110, 225, 323 f, 416
 Hammarskjöld, ätt 397
 Hans, Sankt 339
 Hans Davidsen 190
 Hans Jylland, herold 441
 Hans Schriffuer 277-78
 Hansen, Charles M. 407
 Hanstholm Kommune 325
 Harald av Man, konge 466
 Harald Hardråde 466
 Harbo, slægt m. m. 303 ff
 Harbou, slægt m. m. 303 ff
 Hardeland, Magnus 108
 Harmignies, Roger 246
 Harmångers kommun 227
 Harnesksköld, ätt 400
 Harstad kommune 326

- Hassela kommun 50-51
 Hawaii 151
 Havfrue 95
 Hedesunda kommun 50-51
 Hedin, Sven 339
 Hedrum kommune 222
 Heiberg, slægt 138
Heidelberger Liederhandschrift 327, 442
 Heijne, von, ätt 318
 Heim, Bruno B. 125, 152, 316, 421, 483
 Helene, g. m. Vilhelm af Lüneburg 230, 446
 Hellige tre konger 84
 Helsingborg 215 ff
 Helsingør 165, 176, 188, 275, 417
 Helsingør Karmeliterkloster 276, 286
 Heltzen, slægt m. m. 238
 Henrik 4. af England 199
 Henrik 6. af Tyskland 428, 447
 Henrik af Mecklenburg 85
 Henrik Løve 445
 Heraldisk Institut 112
 Heraldisk Selskab 93
 Heraldiska sektion, se *Riksarkivets* ...
 Herlufsholm Kommune 22
 Herlufsholm Skole 9 ff
 Herolder 28, 355
 Danmark 199, 303 ff, 350, 441
 England 35 ff, 96, 101, 174
 Se også *Nøgle* ...
 Herredsvåbener 261
 i Skaraborgs län 54
 Hersleb, slægt m. m. 375 ff, 473 ff
 Hessen 281, 369, dynasti 131, 369
 Heymowski, Adam 31, 152, 242, 356
 Hieroglyffer, renæssancens 253 ff
 Hiittinen kommun 224
 Hildebrand, Hans 83, 394
 Hille kommun 51
 Hillesköld, ätt 398
 Hinnerup Kommune 413
 Hiort, slægter m. m. 375 ff
 Hirtshals Kommune 46-47
 Hitis kommun 224
 Hjelme 120, 320, 372, 394, 396
 stilling 102
 Hjelmsfigur 19, 178, 395 ff
 borgerlig 372, stadsvapen 25 f
 Hjertes 209, 448
 Hjort, skjoldfigur 375, 387, 473
 Hjortevier 76 ff
 Hjul, Mainz' 288
 Hjul, slægt 117
 Hofors kommun 229
 Hogenskild, slægt m. m. 196
 Hohenstaufen, dynasti 429, 446 ff
 Holberg, Ludvig 231
 Holbæk Amtskommune 113
 Holland 100, 152, 179, 203 f, 209, 280, 287, 370, 427
 flag 243, 431 f, kongevåben 246
 national- og provinsblomster 363
 kommunalt 485
 Holmsunds köping 51-52
 Holsten (Holstein) 87, 370, 433
 kommunalt 56, ørn 204
 Holsten, slægt 302
 Hordaland fylke 107
 Horn, våbenmærke 67, 74, 209, 391
 Horneman, slægt m. m. 380 ff, 473 ff
 Horstmann, Hans 420
 Hosebåndordenen 102, 199
Huckleberry Finn 64
 Huitfeldt, slægt 117, 196
 Hultgren, Gunnar 315
 Hupp, Otto 97, 176, 182, 319
 Husskilte 175, 252
 Huvudskott, ätt 401
 Hvas, slægter m. m. 55
 Hvide-slægten, m. m. 77 ff, 121, 134, 271, 304, 311, 350
 Hvitax, slægt 66
 Hvittenstiern, slægt 117, 308
 Hälsingborg 215 ff
 Häradsvapen, se *Herreds* ...
 Härolder, se *Herolder*
 Härväoja, Heikki 232
 Hästesko, ätt 397
 Høgekøbing 159
 Håkon 3., norsk konge 455
 Håkon 4., norsk konge, 451, 455, 458
 Håkon 5., norsk konge 450 ff
 Håkon 6., norsk konge 450, 463 465
 Haakon 7. af Norge 241
 Håkon Unge 452 ff, 458 f
 Håndværkermærker 97
 Hård af Segerstad, Ulf 183
 Ib, Sankt 248, 335
 Ibskal 334; 62, 308
 Ibsker Sogn 341
 Idensalmi kommun 224
 Identificering, heraldik som, 132, 193 ff, 202, 269, 418, 442
 af anonyme våbener 54, 175
 Idrætsforening 294

- Ii kommun 224
Iis, slægt 78 ff
Iisalmi kommun 224
Ijo kommun 224
Ilsbo socken 228
Impresa 26, 249 ff
Indien 151, 363
Inge Bårdsson, norsk konge 455, 458
Inge Magnusson 453
Ingeborg, g. m. Erik Menved 245, 320
Ingeborg, g. m. Filip August 230, 446
Instrumenter 290
Iran 243, 363
Irland 363, 370, 457, Nordirland 152
Island 463; 81, 457, nationalfugl 151 f
 bispevåben 193
Isojoki kommun 225
Italien 151, 204, 243, 280, 363, 370
- Jaffa 178
Jagtfalk 162 f
Jakob, Sankt 56, 248, 335 ff
Jakob af Nordhalland 86
Jakob Erlandsen 158
Jakobstad 359
James Bond 296
Japan 152, 363
Jarlsberg, se *Wedel Jarlsberg*
Jeanne d'Arc 97, 128
Jemteland 459 ff
Jens Andersen af Øland 68
Jensen, Chr. Axel 192
Jeppo (Jepua) kommun 225
Jéquier, Léon 152, 443
Jernkorset 358
Jernskæg, slægt m. m. 309, 334, 341
Jerusalem 123, 125, 178, 336, 370, 456
Jespersen, Peder 375 ff
Jesus 97, 248
Johannes Døberen 138, 339
Johanniter-ordenen 430, 435
Johnsen, A. Ø. 141
Josefson, Ruben 421
Jude, slægt 72, 303
Jucl, slægt 305
Junttila, Einari 323
Jylland, særpræg 74 ff, 305 ff
Jylland, Hans, herold 441
Jyllinge-Gundsømagle Kommune 46
Jysk heraldik 74 ff, 305 ff
Jytte Gyldenstiernes våbenbøger 68
Jäger-Sunstenau, Hanns 418
Jægerspris Kommune 414
- Jämijärvi kommun 225
Jämtland 459 ff
Jättendals socken 228
Jørgen, Sankt 56
Jösse Eriksson 195
- Kaarlela kommun 110-12
Kaarnamaa, Aake 109, 323
Kabel, slægter m. m. 197, 303-04, 345
Kabolt, se *Kabel*
Kaffee Hags samlemærker 176, 182
Kajander, Kaj 108-10, 224-25, 323, 415-16,
Kalkmalerier 285
Kallio, Kalervo 416
Kalmarunionen 433
 Kalmarunionisdokumentet 65
Kancelliheraldik 290
Kande, Jens 124
Kangaslampi kommun 225
Karijoki kommun 323
Karislojo kommun 323
Karjala kommun 323
Karjalohja kommun 323
Karkku kommun 110-12
Karl 1. Robert 282
Karl 5., fransk konge 446
Karl 9., svensk konge 208, 397
Karl 12., svensk konge 144
Karl af Anjou 178, 205
Karl Ingeborgason 471
Karlavagnen 43
Karleby kommun 100-12
Karlskoga 294
Karlsruhe, Landkreis 296
Karlstad 321
Karlsvognen 43
Karttula kommun 323
Kastel 178, 209, 320, 369, 456
Katolsk. . . , se *Kirkelig. . .*
Keitele kommun 47, 49
Kekkonen, Urho 232
Kelviå kommun 48-49
Kemiö kommun 323
Kiecland, slekt m. m. 89
Kierulf, Kierulff, Kjerrulf, slægter 240, 334
Kierulf, Otto Richard 240
Kiihtelysaara kommun 47, 49
Kimito kommun 323
King of Arms 35 ff
Kirkelig heraldik 81, 147, 341, 421, 429
 Danmark 147, 155 ff, 193, 261, 291, 429

- Island 193
 Norge 29, 30, 193
 Sverige 32, 81, 149, 150, 261, 293,
 315, 360, 421
 Afrika 32, 293, 316
 bisper og stifter 29, 32, 149, 193 f,
 291, 293, 316, 370
 ærkebisper 150, 193, 207, 315, 360, 421
 klostre i Schweiz 321
 kirkesigiller i Halland 261
 Kirsebom, slekt m.m. 89
 Kirurgisk heraldik 114
 Kittilä kommun 323
 Kiuruvesi kommun 110-12
 Kivijärvi kommun 110-12
 Kjøbmannsmerker 97
 Kleberg, Johan 182
Kleeblatt, Zum 486
 Klemis kommun 48-49
 Klevenfeldt, Terkel 76
 Klingspor *Sveriges riddarskaps och
 adels vapenbok* 175, 318, 422
 Klostre i Schweiz 321
 Knobelsdorff, Wilhelm von 486
 Knud, Sankt 46
 Knud, søn af Valdemar Sejr 272
 Knud 6., dansk konge 230, 445 ff
 Kodisjoki kommun 323
 Kollektiv heraldik 202, 208, 284, 373
 Kolonialheraldik 100
 Kolsrud, Oluf 217
 Kommunevåbener 290, 369
 Danmark 22, 25 ff, 45 ff, 56, 86, 112,
 153, 215, 225, 247, 296, 324, 413
 Finland 43, 47 ff, 108, 206, 223, 323,
 415
 Norge 49 f, 107, 222, 325, 369, 414
 Sverige 320; 22 f, 25 f, 31, 51 ff, 54, 86,
 105, 215, 226, 370, 412,
 Slesvig-Holsten 56
 England 153, 205 f, 370
 Frankrig 179, 206, 296
 Rusland 231, 290, Spanien 209
 Tyskland 56, 177, 215, 288, 295 f, 369
 Østrig 55, 135, Holland 485
 skjoldholdere 222, valgsprog 222, 248
 Se også de enkelte kommuner
 Kompaniporslin 132
 Komponister 290
 Kong Hans' Vingård 191, 285
 Kongresser 404
 1962 Edinburgh 64, 246, 357
 1964 Haag 246
 1966 Paris 63, 169, 357
 1968 Bern 170, 327, 355
 1970 Wien 356
 påtænkt, i Danmark 356
 1967 engelsk, Oxford 355
 påtænkt skandinavisk 94
 1965 vexill., Muiderberg 64
 1967 - , Zürich 242, 295, 360, 420
 1969 - , Boston 404
 Konnevesi kommun 324
 Konrad af Thüringen 369
 Konservatisme, heraldisk 128, 209, 357
 Kunst, heraldikken som, se *Kunst* ...
 Konstantinopel 178, 456
 Kontravåbener 448, 459, 463
Konzilienbuch von Konstanz 125
 Kopiering 145-46
 Korea 152
 Kornerup, Jakob 271
 Korporationer 35 ff, 330 ff
 Kors 30, 135, 395
 Dannebrogskors 425 ff
 korset kors 32
 naglekors, spikkors 81
 patriarkkors 282
 hagekors 178, 232
 Korstog 178
 korstogsbanner 429
 Koskenpää kommun 48-49
 Krabbe, slægter 66, 74, 194
 Krag, slægt m.m. 55
 Krag, Hans 118, 152, 250
 Krag, Niels 347 ff
 Krage, slægt 73
 Kranium 137
 Krist . . . , se *Christ* ...
 Krog, N. J. L. 236
 Krogh, Georg Frederic von 234
 Krohn-Holm, D. 223
 Kronborgvåbenfrisen 193, 285
 Kroner 83, 289, 297, 319, 406, 418, 460,
 484 f
 antik krone 37, 186
 murkrone 288, 370
 rangkrone, Norge 235 ff, Sverige 404,
 Schweiz 289
 tre kroner, se *Sverige*
 Kroskilte 175
 Kruse, slægt m.m. 55
 Krusenstjerna, von, ätt 403
 Kunst, heraldikken som 39 ff, 98, 119,
 131, 171-73, 177, 180, 283, 318, 331,
 357, 409

- Kurfyrster 177
 Kuusjoki kommun 324
 Kvadrering 193, 354, 396, 399, 425
 Kvinder, våbenførende 128, 230, 284
 Kvindeskjold 128
 Kymäkoski kommun 415
 Kypern 178, 456
 Kyrkoheraldik, se *Kirkelig* ...
 Kälde, Bengt Olof 149
 Kälviä kommun 48-49
 Kärsämäki kommun 415
 København 215 ff
 Købmandsmærker, engelske 97
 Königsmark, Henning 53
- Lagercrona, ätt 402
 Lagerfelt, ätt 400
 Lagergréen, slægt 319
 Lancaster 364
Landkreiswappen 177, 296
 Landskapsblommor 364
 Landskapsvapen 320, 412
 Langebek, Jacob 147, 154, 217
 Langman, ätt 404
 Lantzenfelt, ätt 400
 Lasson, Oluf von 263
 Lauhkonen, Heikki 415
 Laurentius, Sankt 247, 262
 Lavadel, dansk 66 ff
 Laxmand, Poul Jensen 269
 Le Corbusier 182
 Leemans, E. C. M. 246, 444
 Léhar, Franz von 290
 Leicester, jarlen af 202
 Leicestershire 202
 Leijoncrona, ätt 402
 Lejon 444 ff; 171, 209, 246, 452, 468 ff
 Lejonbalk, ätt 471
 Lemi kommun 48-49
 Leo 10., pave 286
 León 448, 456
 Leopard, se *Løve*
 Leopold 1., kejser 290
 Leopoldus, slægt m.m. 247
 Levanger kommune 50
 Lewenhaupt, Adam 150, 411, 422
 Leyell, slægt m.m. 189
 Lien, Carsten 108
 Lilje 145, 205-06, 209, 319, 362, 446
 Lillie, ätt 401
 Lilliecrona, ätt 404
 Lilliefeld, slægt m.m. 275
 Lillienberg, slægt 211
- Lilliesköld, slægt 318-19
 Limbek, slægt m.m. 309
 Limburg 246, 363
 Lindencrona, slægt 318-19
 Lindenov, slægt 117
 Linderoth, slægt 317
 Lindgren, Uno 212, 356
 Lindhardt, Sv. 141
 Linjer 43-44. Se også *Delinger*
 Linköping 86
 Litteraturen, heraldik i 64, 82, 296
 Liturgiske farver 106
 Lloyd, slægt 354
 Lokalahti kommun 110-12
 Lorraine 206
 Lothringen, se *Lorraine*
 Louis, Robert 179
 Louis Biro, Mireille 179
 Love, heraldiske 122 ff, farvereglen 62
 Lowenstein, slægt 194
 Lucius, Sankt 155
 Ludvig 9. den Hellige 178, 339, 443
 Ludvig den Store, af Ungarn og Polen 282
 Luhanka kommun 415
 Lunde, Jardar 327
 Lusignan, dynasti 317, 456, 464
 Luther, Morten, og Lutherrosen 421
 Luxembourg 151-52, 179, 246, 280, 317, 464
 Lykke, slægter m.m. 66, 74, 194
 Lykke (Munk), Jes Eriksen 195
 Lüneburg, Vilhelm af 230
 Læge-heraldik 114, 402 f
 Länsvapen 320, 412
 Löderup kommun 31
 Lørenskog kommune 108
 Løve 444 ff; 171, 209, 246, 452, 468 ff
 Løvenbalk, slægt 117
 Løvenskiold, slægt m.m. 246, 263, 279,
 Løvenskiold, Herman L. 246, 263, 279
 Løvenskiold, Severin, m. fl. 235
- Maalahti kommun 415
 Mads Jonsen 66
 Magnus af Mecklenburg 86
 Magnus Barfot, norsk konge 455
 Magnus Bengtsson 470
 Magnus Eriksson, svensk konge 320, 468
 Magnus Erlingsson, norsk konge 453 f, 461
 Magnus Ladulås 468 ff
 Magnus Lagabøter 451 ff, 455, 458 f

- Magnus Mange 453
 Magnus Marinasons ätt 471
 Magnus Minnesköld 469
 Main, von, ätt 400
 Mainz' hjul 288, 295, 369
 Malax kommun 415
 Malling, Ove 359
 Mallorca 457
 Malmö 86, 321
 Malta 152, 243, 435
 Malteserridderne 435
 Man 456, 465
 Mannersköld, ätt 401
 Mansbach, Carl von und zu 239
 Marcellus, ærkebiskop 193
 Marcellus 2., pave 255
 Margrethe, dronning 432
 Marie af Medici 257
 Marie Antoinette 172
 Marinevåbener 139
 Marlborough, hertugen af 102
 Marokko 457
 Martensen, Hans Ludvig 291
 Masku kommun 416
 Matagne, Robert 179, 246
 Mathiesen, Jørgen 152
 Mathieu, Rémy 207, 212, 212
 Mathæus Parisiensis 442, 450 ff
 Matthew Paris 442, 450 ff
 Mecklenburg 83, 370, 472 f
 Medaljer 98, 256, 292, 358
 Medelpad 227, 365
 Medici, slægt 286
 Medicinsk heraldik 114, 402 f
 Meinersdorf, slægt m.m. 197
 Melusine 317
 Merimasku kommun 49
 Metal, se *Farver*
 Metsämaa kommun 416
 Meurgey de Tupigny, J. 63, 179, 373
 Mikael, Sankt 56, 339, 401
 Militært 179, 322, 327, 385, 400 ff, 405
 Mistak 23, 66 ff, 369
 Mode 210
 Moderne heraldik 180
 kirkeligt 30, 32
 kommunalt 22, 23, 31
 engelsk 33-42
 Mogens Lauritzøn 264 ff
 Monogrammer 250, 286, 410
 Monsen, slekt m.m. 267 f
 Montfort, Simon de 248
 Mormand, slægt 117
 Mortimer, slægt 206
 Motto, se *Valgsprog*
 Motzfeldt, Peter 236
 Mountbatten, slægt 131
 Muhammedansk 243
 Mule, slægter m.m. 134, 166, 198
 Multia kommun 416
 Munck, ätt 403
 Munk, slægter m. m. 195, 285, 286, 334.
 Se også *Lykke*
 Munsala kommun 416
 Mure, Conrad von 453
 Murkroner 288, 370
 Musikinstrumenter 290, 328
 Muslingeskal 62, 308, 334 ff
 Mutationer 65
 Muuruvesi kommun 110-12
 Mühlemann, Louis 242, 295, 420
Münchener Kalender 97
 Myndigheder 209, 212
 Mynt, se *Mønter*
 Mødrene våben 80, 89, 470 f, 482
 Möller, Pontus 317 f
 Mønter 282, 322, danske 100, 156, 424,
 finske 232, svenske 83, 484, norske 461
 Måneskiold, slægt 117

 Naglekors 81
 Nakskov 73
 Namsos kommune 50
 Napoleonsk 206-07, 287
 Nar 20
 Nationalblomster, -planter 206, 361
 Nationalfugle 150
 Nationalsymboler 150
 Natt och Dag, ätt 224, 319, 322
 Naturalisme 42, 182
 Navarra 178, 456
 Navl, slægt m.m. 306
 Navn efter våben 117, 396 ff
 Nazistisk 178
 Nederlandene 370, 391
 Se også *Belgien* og *Holland*
 Nelson, Lord 41
 Neo-hieroglyffer 253 ff
 Neubecker, Ottfried 230, 246, 280, 483
 Neuman, slægt m. m. 379 ff
 New Zealand 41, 186, 363
 Neve, slægt m. m. 265 ff
 Ni helte, de 126
 Niels Clausen Skade 308
 Niels Henriksen 66
 Niels Krags våbenbog 347 ff

- Niels Steensen 291
 Niethoff, ätt 401
 Nikulas Hallsteinsson 466
 Nils Erengisleson 53
 Ninian, Sankt 188
 Nivala kommun 416
 Noraströms kommun 50-51
 Norby, slægter m. m. 72, 310
 Nord-Trøndelag fylke 107
 Nordirland 152
 Nordland fylke 108
 Norge 370, 481
 kongevåpen 450; 30, 62, 64, 83 ff, 176,
 241, 407, 426, økse 30, 450 ff
 adel 27, 72, 233, 370, 481
 borgerligt 23, 142, 264, 270, 375, 463, 481
 kommunalt 49 f, 107, 222, 325, 370, 414
 kirkelegt 29, 30, 193
 flag 135, 243, 454 f
 nationalfugl 151, -blomst 363
 serafimerriddere 233
 Numers, Gustaf von 298; 43, 48, 49, 108-
 10, 152, 223-25, 232, 323 f, 331, 356, 415 f
 Numismatik, se *Mønter*
 Nyckel, se *Nøgle*
 •Nældeblad•, holstenske 171, 322
 Nøgle til anonyme våbener 442, Sverige
 54, Suffolk 175
- Odontologisk heraldik 114-16
 Oertz(en), van, slægt m. m. 195
 Olaus Magnus 229
 Olav den Hellige 30, 107, 248, 262, 316,
 322, 326, 336, 453 ff
 Oldenburg, huset 106, 433
 Oljekvist, ätt 400
 Olof, Sankt, se *Olav* ...
 Olsoni, Emerik 297
 Oluf Mortensen Baden 308
 Onsala kyrkosigill 262
 Opinicus 114
 Oprindelse, våbeners 12, 23, 178, 335,
 393 ff
 Ordener og medaljer 29, 34, 35, 98, 151,
 173, 231, 232, 233, 256, 292, 317, 358,
 363, 364
 Ordenshistorisk Selskab 358
 Ordenssamfund 192, 317, 322
 Orkney Øerne 457, 466
 Orlamünde, Siegfried af 230
 Orning, slægt m. m. 27
 Ostindisk porcelæn 132
 Otranto (d'Otrante), se *Fouché*
- Otterup Kommune 46
 Oxe, slægt m. m. 303, 310
 Oxenstierna, slægt, m. m. 402, 484
- Palæologos, dynasti 456
 Panter, slægt 124
 Paris, Matthew 442, 450 ff
 Parsberg, slægt m. m. 198-200
 Paschisch . . . , slægt 368
 Pasteur, Louis 359
 Patriarkors 282
 Patricieradel 306
 Patrick, Sankt 363
 Pavestolen, flag 243. Se også de enkelte
 paver.
 Pax, slægt m. m. 367
 Peder Nielsen 72
 Persevanter, se *Herolder*
 Persien 243
 Peter, Sankt 248
 Petersen, Hans Christian 239
 Petersen, Henry 74, 271
 Petre, Petré, slægter 230
 Petäjävesi kommun 110-12
 Pfalz 177, 288
 Pfalzgrever 259
 Philip, hertug af Edinburgh 131
 Philippa, dronning 349 ff, 433
 Pilegren, ätt 399
 Pilgrimstegn 335, 419
 Pinoteau, Hervé 230
 Pirinen, Kauko 223
 Podebusk, slægt m. m. 202-03, 309 ff
 Poesi, heraldisk 29, 82
 Poitou 178
 Polen 282, 287, 363, 370, 418, 457
 flag 243, sigiller 284
 Pomarkku kommun 109-12
 Pommern 86 f, 202-03, 370, 389, 426
 Porcelæn 132
 Porsanger kommune 414
 Porslin 132
 Portmand, slægt 167
 Portugal 100, 151, 209, 280, 363, 370, 456
 Posse, Knut, m. fl. 410
 Poul Jensen 346 ff
 Prain, Sir Ronald 34
 Prange, Knud 251
 Praroman, von, slægt 356
 Present, slægt 78 ff
 Printz, ätt 400
 Provence 178, 212
 Provinsblommor 364

- Præheraldik 212, 280, 486
 Præensionsvåben 282
 Psykologi, heraldisk 33 ff, 132, 177, 210-11, 281, 374, 385 ff, 398 ff
 Pudasjärvi kommun 43
 Puolanka (Puolanko) kommun 108-12
 Putbus, slægt m. m. 202-03, 309 ff
 Puumala kommun 110-12
 Pålsson, Leif 244, 263, 287, 356
 Påmark kommun 109-12
 Påve, se *Pavestolen*
 Qvitzow, slægt m. m. 147
 Rubenius, Nils 54
 Ragnvald Jarl 453
 Ramsjö kommun 51-52
 Raneke, Jan 74, 133, 192, 287, 317
 Rangkroner, se *Kroner*
 Rangtegn 206, 208, 402 ff
 Rani, slægt m. m. 78 ff, 308
 Rantzau, slægt 303
 Rasmusson, Nils Ludvig 217
 Ravnebanner 430
 Rebus 26, 255
 Reccesen af 1536 306
 Recke, Ernst von der 281
 Regler, heraldiske 122
Reichsturmfahne 55, 243, 419, 428
 Reitzel, Poul 99
 Rejsby-slægten 75 ff
 Rckhals, slægt 305
 Religiøs symbolik 81
 Retssager 54
 Reuter, ätter 400
 Reuterfeldt, ätt 400
 Reval 428
 Rhinlandet 203, 288
 Rhodesia 100
 Ribe 103
 Richard, se *Rikard*
 Richiza, g. m. Erik 10. af Sverige 230, 446
 Riddarhuset 393 ff
 sköldar 54, 328, 393
 Ridderhielm, ätt 400
 Ridderorden 192
 Rietstaps *Armorial Général* 334
 Rietz, du, ätt 403
 Rigsvåben, se de enkelte riger
 Rikard 2., engelsk konge 462
 Rikard af Cornwall 457
 Rikard Løvehjerte 445, 447
 Riksarkivets heraldiska sektion 52, 183, 274, 328, 422
 Riksheraldikerämbetet 54, 209-11, 328, 422
 Riksvapen, se under de enkelte riger
 Ringerike kommune 326
 Ringsted Kirke 245, 271, 285, 378
 Rodersköld, ätt 401
 Rodhe, Lennart 182
 Rodsteen, slægt m. m. 69 ff, 117, 122
 Rootes, Lord 34, 187
 Rose, engelske 205-06, 209, 364
 Rosekrigene 364
 Rosencrantz, Fredrik 407
 Rosengiedde, slægt 66, 117
 Rosenhand, ätt 404
 Rosenkrantz, slægt m. m. 19, 66, 75 ff, 113, 117, 132, 234, 367
 Rosenkrantz, Marcus Giøe 234
 Rosenvinge, slægt m. m. 117, 275
 Roskilde 153
 Roskilde Domkapitel 155-56
 Roskilde Stift 158
 Rosladin, ätt 398
 Rostock, stad, flag 243
 Rostock, Ole 281
 Rotfeldt, slægt 74, 117, 334
 Rothlieb, ätt 400
 Rusland 151, 177, 231, 287, 290, 364
 kommunalt 231, 290, flag 243
 Rutenberg, ätt 402
 Rutenfelt, ätt 403
 Rydberg, O. S. 65
 Rügen 121
 Ryning, ätt 401
 Ryttersköld 400
 Rømer, Ole 81
 Rå, slægt 306
 Saarland 288
 Sabelfana, ätt 397
 Sabelfelt, ätt 400
 Sachsen 121, 431
 Sachsiske Verdenskrønike 444
 Saclay 296
 Sagn 12, 284
 Sahalahti (Sahalaks) kommun 47, 49
 Saltensee, slægt 79
Sanguine (farve) 114
 Sankt ..., se også følgende navn
 Sankt Bendts Kirke i Ringsted 245, 271, 378
Sankt Georgssturmfahne 177
 Sankt Olai Kirke i Helsingør 276, 417

- Sankt Olavsbrødreneres gilde 108
 Sappi, slægt 121
 Saracensk 243
 Sardinien 457
 Sarpsborg 222, 326, 369
 Saudi-Arabien 361 f
 Savolax 206, 225
 Savonranta kommun 109-12
 Savoyen 243, 428
 Sax, Maurits 260
 Sayn-Wittgenstein 288
 Schaar, von, ätt 400
 Schanche, slekt m. m. 90
 Scheffer, C. G. U. 32, 52, 53, 99, 152, 315, 321, 328, 356, 420, bibliografi 476
 Scheffer, Peter 413
 Schepelitz, slægt m. m. 197-99
 Schilden, slægt 302
 Schjøtt, slægt 236
 Schleswig, se *Slesvig og Sønderjylland*
 Schlyter, Hans 215; 52, 105, 226, 315, 328, 356
 Schulin, slægt 257
 Schumacher, Joachim 117
 Schwaben, se *Hohenstaufen*
 Schweiz 150, 177, 183, 204, 243, 280, 283, 288, 321, 356, 363, 370, 428, kongresser 170, 327, 355 og 242, 295, 360, 420
 Schøt, slægt m. m. 475
 Seebled, slægt 117
 Seefeld, slægt 117
 Segl, se *Sigiller*
 Sehested, slægt 74
 Sehested, Hannibal 209
 Seitz, Heribert 84
 Selmer, Chr. A. 240
 Selånger församling 316
 Serafimervapen 149, 150, 150, 232., 233 ff, 315, 421
 Severin, Sankt 56
 Shakespeare, William 41
 Shell 62, 340 ff
 Shelley, slægt 342
 Sibbern, Georg Chr. 239
 Sicilien 178, 456, 466
 Siebmacher, 1605-udgaven 61, index til 99
 Siegfried af Orlamünde 230, 445
 Sierksma, Kl. 243, 409, 420
 Sigerfluga 454
 Sigiller 65, 123, 153, 178, 215 ff, 370
 Danmark 11 ff, 26, 61, 147, 251 f, 269, 376
 Norge 89, 213, 264, 270, 376
 Sverige 11 ff, 81, 147, 269, 273 f, 410
 kommunalt 25, 51, 153 f, 215, 431
 udlandet 84 ff, 95, 284
 Sigtrygg Bengtsson 470 f
 Sigurd Munn 458
 Silfvercrona, ätt 404
 Silfvermusköt, ätt 400
 Silverpatron, ätt 400
 Simeon 2. af Bulgarien 419
 Similarisering 201-12; 80, 115-16, 139-40, 145, 303, 322, 345, 355, 375 ff, 399
 Simon de Montfort 248
 Sinclair, slægt m. m. 211, 467
 Sindbilleder 249 ff
 »Sinister« 54, 174, 287, 321
Sippen 486
 Sjallung, Grunddal 112
 Sjøllandsk heraldik 72, 74 ff, 308
 Sjøjungfru 95
 Skade, slægter m. m. 68, 308
 Skade, Niels Clausen 308
 Skagen 247
 Skalehals, slægt 75
Skandinavisk vapenrulla 94, 288, 291
 Skanke, slekt m. m. 90
 Skaraborgs län, häradsvapen inom 54
 Skave, slægt 272
 Skeel, slægt m. m. 124, 367
 Skelby-Gedesby Kommune 225
 Skibby Kommune 112, 414
 Skibsflag 430 ff, se også *Flag*
 Skibsvåbener 139
 Skinkel, slægt m. m. 197
 Skjalm Hvide 271
 Skjoldefriser, se *Våbenfriser*
 Skjoldformer 32, 193, 248, 294, 318, 321, 358
 Skjoldholdere 29, 34-42, 58, 404, kommunalt 222
 Skjoldhoved 204 ff
 Skotland 121, 129, 287, 319, 364, 370
 kongevåben 29, 82, 209, 448, 456, 459
 skotsk i Sverige 403
 Skovgård, slægt 79
 Skram, slægt 66
 Skram, Peder 139
 Skravering 123
 Skule Jarl 451, 455
 Skurer 43-44. Se også *Delinger*
 Skytte af Duderhof, ätt 402
 Skytten, stjernebillede 148
 Skælskør 342
 Sköld ..., se også *Skjold* ...

- Sköld, Sven 287
 Sköldebrev, se *Våbenbrev*
 Sköldeknektar 208-09, 397
 Skåne, flag 360, 409
 blomst 365
 særpræg 78 ff, 147
 Slang, ätt m. m. 401
 Slavonien 456
 Slesvig, kommunalt 56. Se også *Sønderjylland*
 Slim, Sir William 35, 187
 Slægtsnavn efter våben 117
 Smith, slekt m. m. 91
 Smith-Kielland, slekt m. m. 92
 Snare, Esbern 134
 Snekken, slægt 78 ff
 Snerling, Esbern 134
 Snit, se *Delinger*
 Snobberi 34-35, 146, 211
 Snubbe, slægt 78 ff, 121
 Snustobaksdåser 132
 Spens, ätt 403
 Social position og heraldik 69 ff, 89 ff, 122, 146, 177, 210-11, 374, 396 ff
 Societas ..., se *Heraldisk Selskab*
 Sockensigill 228, 261
 Sofie, g. m. Siegfried af Orlamünde 230, 445
 Sognesigiller 228, 261
 Soini kommun 108-12
 Sommerhielm, Mathias Leth 234
Sophia Brahes våbenbog 347
 Sorø Kirke, skjoldefrise i 78, 271, 285
 Sotkamo kommun 49
 Sovjetunionen, se *Rusland*
 Spanien 209, 280, 364, 370, 456, flag 243
 Sparre, figur 209, 394
 Sparre, slægter 117
 Spencer, slægt m. m. 102
 Spencer-Churchill, slægt m. m. 101
 Spikkors 81
 Sportsheraldik 11, 32
 Sprengtporten, ätt 211
 Stabell, slægt m. m. 236
 Stabell, Fredrich Wilhelm, m. fl. 236
 Stadsvapen, se *Kommunevåbener* samt de enkelte stæder
 Stalins, G. 152
 Stang, Fredrik, m. fl. 239
 Statens heraldiska nämnd 183
 Statens heraldiske konsulent 386
 Statens lantbrukskemiska laboratorium 328
 Statens naturvårdsverk 411
 Statens vägverk 293
 Statistik, heraldisk 127, 175, 209, 313, 334, 373
 Staur, slægt 72
 Steenwinkel, Hans 418
 Stefan Bocskay 208
 Steinberg, von, ätt 401
 Steinkjer kommune 49-50
 Stenbock, Erik 273-74
 Steninge kyrkosigill 262
 Stenløse-Veksø Kommune 325
 Steno, Niels 291
 Stettin 87
 Sthen, Hans Christensen 418
 Stiernsköld, ätt 401
 Stiftsvåben, se *Kirkelig* ...
 Stockholm 54, 87, 412, 472
 Stockholms län 412
 Stocksund 54
 Stokfisk 81
 Stolt, Lars C. 328
 Storbritannien 131, 136, 151, 185, 280
 kongevåben 82, flag 243
 nationalfugl 151 f
 nationalblomst 364
 se også *England, Skotland, Irland*
 Storck, H. 249, 272, 344
Storcks Våbenbog 71, 175, 344
 Stormarn 56
 Stormhatt, ätt 400
 Storå kommun 225
 Strandby-Farsø Kommune 45
Streekvåpen 204
 Strumpebandsorden 102, 199
 Strussberg, ätt 400
 Strusshielm, ätt 399 f, 402 f
 Struskiöld, ätt 402
 Stråle, slægt 117, 303, 345 ff
 Stuart, dynasti m. m. 29
 Stubbe-Teglbjærg, Ib 245
 Stöltenhielm, ätt 401
 Stålklinga, ätt 400
 Sudrøene 458
 Suffolk 175, 209
 Suhr, Theodor 292
 Sutherland, Kenneth 371
 Svantepolk 86
 Svastika 178, 232
 Swedberg, Jesper 81
 Swedenborg, Emanuel 81, 138
 Svend Grathe, dansk konge 446
Svenska adelns vapenbok, Den 317, 357

- Sverige
 Folkungavapnet 468; 83, 272, 426, 448, 456
 tre kronor 25, 32, 53, 83, 232, 426, 472
 kongevåbnet i øvrigt 53, 407, 484
 adel 10, 54, 195, 209, 273, 287, 317, 393
 borgcerlige 54
 kommunalt 22, 25, 31, 51, 54, 86, 105, 215, 226, 320, 370, 412
 landskapsblommor 364
 kirkeligt 32, 81, 149, 150, 261, 293, 315, 360, 421
 flag 243, 360, 409, 420, 433
 nationalfugl 151-52, -blomma 364
Sveriges ridderskap och adels kalender 317
 Sverre, norsk konge 454 f
 Sverreætten 83
 Svinninge Kommune 325
 Svård, ätt 397
 Sværdridderne 429
 Sydafrika 100, 151-52, 280, 364
 Symbolik 26, 43, 123, 137, 151, 231, 249 ff, 331, 393
 religiøs 81, 134, 149, 247, 339
 moderne 34 ff, 151, 185
 Syrakus 466
 Systematik 70, 121 ff, 175
 Søblade 209, 448
 Söderblom, Nathan 150, 315
 Söderköping 86
 Södermanland 412 f
 Sölverarm, ätt 397
 Sølvøj 55
 Sønderjylland 85, hertug 121, 448
 sønderjysk særpræg 75 ff
 Se også *Slesvig*
 Sörmlandsk heraldik 54
 Talende våbener 117, 185, 289, 396 ff
 Tandefelt, ätt 401
 Tandlæge-heraldik 114
 Tanzania 316
 Taubenfelt, ätt 400 f, 404
 Tawast, ätt 397
Tenne (kobberfarvet) 35
 Teori, heraldisk 43-44, 118
 Terminologi, se *Blasonering*
 Thienen, von, slægt m. m. 198
 Thijssen, Mårten 401
 Thiset, Anders 65, 117, 120, 221, 249, 261, 272, 275, 306 ff, 313, 446 ff
 Thomlinson, slægt 408
 Thott, slægt 319, 403
 Thrugotsen-ætten 126
 Thurø Kommune 225
 Tidsskrifter 280
 Tiggertegn 164
 Tilnavne 14, 117
 Tingslagssigill 261, 461
 Tinkturer, se *Farver*
 Toll, Hans 468 f
 Tolstoy, slægt 287
 Topelius, Zacharias 323, 332
 Tordenskiold, Peter 147, 314
 Tordenstjerne, Niels Svendssøn 263
 Tornekran, slægt 75 ff, 117
 Tornekran, Henrik 271
 Tornerkrage 205
 Torskekonge 81
 Torvigge, ätt 402
 Tott, ätter 319, 403
 Toulouse, greven af 178
 Trane, slekt m. m.
 Tranefelt, ätt 399
 Traryd köping 232
 Trazeguies, slægt 123
 Tre kronor, se *Sverige*
 Tre ting i våbnet 74, 208-09, 308
 Tre vise mænd 84
 Tressure 209, 460, 467
 Tridie-slægten 306
 Troid 10-24, 125
 Trolle, slægt m. m. 9-24, 125, 334
 Trolle, Herluf 9 ff, 139, 334
 Trolle, af, ätt 21-22
 Trætteberg, Hallvard 30, 50, 99, 107-08, 170, 171, 182, 222, 247, 263, 279, 325 f, 360, 414
 Tunesien, Tunis 243, 457
 Tupigny, se *Meurgey de ...*
 Turnerkrave 205
 Twain, Mark 64
 Tyrgils Knutssons ätt 470
 Tyske Rige 151, 202 f, 287, 370, 372, 482, 486
 ørnen 163, 177, 202 ff, 370, 419, 456
 kommunalt 56, 176, 215, 288, 295, 369
 bondevåbener 95, 288, 369, bysegl 153
 flag 177, 243, 428 ff, kolonialt 100
 nationalblomst 364, -fugl 152
 tidsskrifter 280-81, borge 372
 Tønder, slægt m. m. 380 ff, 473
 Tønnesen, Allan 275, 417
 Tå, slægt 78 ff
 Tåsjø kommun 106

- U.S.A. 151, 280, 364
State flowers etc. 365
 Udsen, Udsøn, slægt m.m. 67 ff, 303, 310
 Udstillinger 31, 54, 184, 263, 329, 404
 Ulfeld, slægt 117, 303
 Ulfsax, slægt 117
 Ulfstand, slægt 117
 Ulrichsdal, Vilhelm von 263
 Ulvåsa-ätten 470
 Ungarn 208, 281, 364, 456, 457
 Uniformer 322
 Universiteter 42, 296
 Uppland 412 f
 Uppsala 321, ärkestift 360, 421
 Ursprung, vapnens 12, 23, 178, 335, 393 ff
 Usurpation 213
 Utter, von, ätt 176
- Wagner, Sir Anthony 40 f, 136, 202, 355
 Vahto kommun 112
 Vajay, Szabolcs de 281
 Vakkamaa, Pentti 110, 225
 Valakiet 457
 Valdemar, svensk konge 468, 471
 Valdemar 4. af Sønderjylland 86, 121, 426
 Valdemar Atterdag 285, 349, 425 ff
 Valdemar den Store 230, 424, 440, 445
 Valdemar Scjr, 230, 423 ff, 445
 Valdemarerne 85, 121, 133
 Waldenström, P. P. 365
 Wales 364, 457
 Valgsprog 29, 30, 32, 34 ff, 102, 149
 ved ordener 231, 233 ff
 kirkeligt 291, militært 386 ff, 405 f
 kommunalt 222, 248
 Anders Sørensen Vedel 250 ff
 Wallenstjerna, slægt 211
 Vallioja, Tapio 110-12
 Vallø Kommune 113
 Vamdrup Kommune 225
 Vapen se *Våben* ...
 Varemærker 37 ff, 54, 210, 232, 296
 Variationer 65, 120 ff, 175
 Warming, Paul 44, 112, 152, 386, 426, 449, 464
 Warnstedt, Christopher von 486
 Warwick, jarl af 296
 Warwickshire 296
 Vasa, slægt m.m. 195-96, 403. Se også *Gustav Vasa*
- Vasaller 79, 303, 345, 429, 446
 Vase 171
 Washington, George 288
 Vasspyd, slægt 117
 Vedel, Wedel, slægt m.m. 249
 Vedel, Anders Sørensen 249
 Wedel-Heinen, slægt 249
 Wedel Jarlsberg, slægt m.m. 234, 237
 Vedsøn, slægt m.m. 67 ff
 Weiberg, slægt m.m. 313
 Vejen Kommune 23
 Veksillologi, se *Flag*
 Welfer 205
 Vendsyselsk heraldik 74, 76, 203, 308
 Venezuela 151-52
 Venus 341
 Werenskiold, slægt m.m. 263
 Verwohlt, Ernst 45, 99, 129, 272, 303
 Wessel, Peter, 147, 314
 Vesselhorn 171-72, 280, 395 ff
 Vest-Agder fylke 107
 Vesterbølle-slægten 75 ff
 Westfalen 457
 Vexillologi, se *Flag*
 Weyt Pedersen 68
 Vibe, slægt 240
 Wien 55, 243, 418, 419, 428
 Wijnbergen-våbenbogen 443 ff; 28, 152
 Vildmænd 209, 473
 Wilhelm, svensk prins 150
 Vilhelm af Glücksburg 131
 Vilhelm af Lüneburg 230, 446
 Vilhelm Erobreren 429
 Willemoes, slægt 287
 Vincens, Sankt 45
 Vinter af Vodstrup, slægt m.m. 303, 311, 350
 Wittelsbach 177
 Vognsen fra Stenshede, slægt 74
 Vogt, Johan Herman, m.fl. 238
 Volborth, C. A. von 243, 419
 von ..., se det følgende navn
 Vor Frue Kirke i Århus 126, 271, 285
 Worm, slægt m.m. 142
 Voskam, Hans 312
 Wrangel av Salmis, ätt 401
 Vuorela, T. 49, 323
 Württemberg 203
 Væbner, slægt 117
 Vægverket 292-93
 Værtshusskilte 175
 Västanfjärd kommun 110-12
 Våbenaflødning 65 ff, 80, 345

- Våbenbilleder 394 ff
 Våbenbrev 35 f, 86, 303 ff, 312, 345 ff, 357, 372, 393 ff
 Våbenbøger 441; 58, 68, 173, 263
 se også de enkelte bøger
 Våbenfriser, Kronborg 193, 285, København 191, 285, Ringsted 272, 285, Sorø 78, 271, 285, Aarhus 126, 271, 285
 Våbengrupper 65, 201, 303, 486
 Våbenkappe 404
 Våbenkonger, se *Herolder*
 Våbenret 28, 54, 212, 316, 372
 Våbensagn 12, 284
 Våbenskue 350
- York, dynasti 206, 364
 Yorkshire 205-06
 Ystad 86
 Ytterlännäs kommun 52
- Zelter, Karl Friedrich 231
Zum Kleeblatt 486
Zürcher Wappenrolle 125
- Ähtävä kommun 48-49
 Ämbetsvapen 136, 149, 150, 177, 207
 Ærkebisper og -stifter 150, 193, 207, 315, 360, 421
 Æskulapstav 114-16, 207, 239
- Æstetik, heraldikkens 39 ff, 98, 131, 177, 180, 318, 321, 331, 342, 357, 441, 482
 Ödell, ätt 404
 Øgenavne 14
 Øgnelood, ätt 401
 Økonomisk grundlag for våben 69 ff, 89 ff
 Økse, Sankt Olavs, 30, 370, 453 ff
 Ølgod Kommune 112
 Ørn, tyske 163, 177, 202 ff, 370, 419
 polske 282, 284
 frisiske 203 f, ørnevinge m.m. 204
 Roskilde 154
 i Norge 452 ff
 Örnehufvud, ätt 404
 Örtz(en), van, se *Oertz*
 Øsby Kommune 112
 Österfärnebo kommun 105
 Østrig 356 f, 418, 419
 kommunevåbener 55, 135
 flag 419, 420, 431, 438
 nationalblomst 364, -fugl 151 f
 komponister 290, tidsskrift 280
- Aby Kommune 226
 Alestrup Kommune 45
 Aarhus ..., se *Vor Frue Kirke* ...

HERALDISKE ILLUSTRATIONER UDFØRT AF:

Abildgård, Søren 253	Hammar, Ahti 301	Rondahl, E. 335, 346
Achen, Sven Tito 189-90	Hardeland, Magnus 107-8	Rundström, Rolf 328
Amman, Jost 58, 60	Haxthausen, O. H. M. 55	Schlyter, Hans 50-52, 105-6,
Bager, Einar 278	Heim, Bruno B. 30, 291	218, 221, 226-29, 315, 328
Baumert, H. E. 135	Härväoja, Heikki 232	Scott-Giles, C. W. 206
Bawden, Edward 42	Jeanneret, Claude 184	Sedivy, Franz 92, 102, 112,
Bering, Claus 151	Johnsen, A. Ø. 140-41	408
Brangstad, Sten 294-95	Keith-Hill, Alan 136	Sköld, Sven 293
Carlsund, Otto G. 183	Krag, Hans 137, 142	Storck, H. 19, 249
Cederström, Marianne 411-12	Krohn-Holm jr., D. 223	Stubbe-Teglbjærg, Ib 245
Child, Heather 131	Kälde, Bengt Olof 32, 149,	Svensson-Lundkvist, G. 292
Eriksson, Olof 47, 49, 109-12, 232	294 samt omslaget	Thiessen, W. 203
Friefeldt, David 241-42	Larsson, Hans 359	Thiset, A. 20, 219, 352
Friis, Claus Achton 116, 139-41, 386-92	Le Corbusier 184	Trætteberg, Hallvard 50,
Geelmuyden, Fredrikke 134	Lien, Carsten 108	91, 107-8, 222, 325-26,
Gisberg, Sofia 21, 211	Lindhardt, Sv. 140-41	451 ff
Goethe, J. W. von 231	Lunde, Jardar 327	Tønnesen, Allan 277-78
Gooden, Stephen 40	Nielsen, Walter 45-46	Voigt Andersen Sven Aage
Grep, Brita 87	Numers, G. von 300, 333	161, 251, 351
	Petersen, Wilhelm 104	Wulff, Aage, 45-46, 67-78,
	Raneke, Jan 18, 133, 318-19,	153-66, 172, 305-10
	334, 365	Asberg, Stig 150

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.